UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

ANALIZA DEJAVNIKOV CEN REVIZIJSKIH STORITEV V SLOVENIJI

Ljubljana, november 2014 DAMIR KOMADINA

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisani Damir Komadina, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtor magistrskega dela z naslovom Analiza dejavnikov cen revizijskih storitev v Sloveniji,pripravljenegav sodelovanju s svetovalko doc. dr. Majo Zaman Groff.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega delana fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
    - poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v magistrskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
    - pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisal;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku(Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega magistrskega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____ Podpis avtorja:_____

KAZALO

UVOD **1**

1 ZNAČILNOSTI REVIDIRANJA IN CEN REVIZIJSKIH STORITEV **5**

1.1 Opredelitev revidiranja 5

1.2 Revidiranje letnih računovodskih izkazov 9

1.3 Zakonska določila in ostala pravila glede cen revizijskih storitev v Sloveniji 11

2 DEJAVNIKI DOLOČANJA CEN REVIZIJSKIH STORITEV **14**

2.1 Dejavniki, povezani z revizorjem 14

2.1.1 Velikost revizijske družbe 14

2.1.2 Konkurenca na trgu revizijskih storitev 16

2.1.3 Zaznani ugled revizijske družbe 18

2.1.4 Specializiranost revizijske družbe 20

2.2 Dejavniki, povezani z naročnikom 22

2.2.1 Velikost naročnika 22

2.2.2 Kompleksnost naročnika 23

2.2.3 Tveganost naročnika 24

2.2.4 Dobičkonosnost naročnika 26

2.2.5 Panoga naročnika 28

2.2.6 Notranja revizija naročnika 29

2.3 Drugi dejavniki 31

2.3.1 Odnosi med revizorjem in naročnikom 31

2.3.2 Začetni posli 33

2.3.3 Lastništvo in upravljanje podjetij 35

2.3.4 Gospodarska aktivnost države 38

3 EMPIRIČNA RAZISKAVA CEN REVIZIJSKIH STORITEV V SLOVENIJI **39**

3.1 Predstavitev temeljnih hipotez raziskave 39

3.2 Predstavitev raziskave in opis vzorca 42

3.3 Predstavitev osnovnih statistik 43

3.4 Predstavitev modela in analiza cen revizijskih storitev 44

3.4.1 Odvisnost od velikosti naročnika 48

3.4.2 Odvisnost od kompleksnosti naročnika 49

3.4.3 Odvisnost od tveganosti naročnika 50

3.4.4 Odvisnost od statusa revizijske družbe 50
3.4.5 Odvisnost od gospodarske aktivnosti Slovenije 51
3.4.6 Odvisnost od začetnih poslov 52
3.5 Povzetek ugotovitev analize 53
SKLEP 56
LITERATURA IN VIRI 59
PRILOGE

KAZALO TABEL

Tabela 1: Opisne statistike pojasnjevalnih spremenljivk 46
Tabela 2: Pearsonovi koeficienti korelacije 47
Tabela 3: Povzetek regresijske analize.....48

UVOD

Kot delo revizorja razumemo pregledovanje računovodskih izkazov na podlagi strokovnega znanja ter izdajo objektivnega in razumnega mnenja oz. uradnega poročila o poštenosti in resničnosti računovodskih izkazov gospodarske družbe (Odar, 2006). Delo revizorja je zahtevno in odgovorno, saj je poročilo kot končni rezultat njegovega dela zagotovilo, da so računovodski izkazi podjetja pregledani v potrebnem obsegu in v skladu z drugimi sestavinami letnega poročila, hkrati pa predstavlja točno in ustrezno informacijo vsem, ki imajo finančni interes v podjetju. Je tudi podlaga, na kateri uporabniki sprejmejo vrsto odločitev z različnimi posledicami.

Na ceno revizijskih storitev vplivajo različni dejavniki. Tako revizor kot naročnik morata pri določanju cene revizijske storitve te dejavnike upoštevati. Tuja literatura o dejavnikih, ki vplivajo na cene revizijskih storitev, je zelo obsežna (Simunic, 1980; Palmrose, 1986; Francis & Simon, 1987; Gerrard et al., 1994; Menon & Williams, 2001; Hoitash et al., 2007 in tako naprej). Avtorji dotično problematiko obravnavajo, razvijajo modele določanja cen in testirajo vpliv različnih dejavnikov. Glede na odgovornost dela revizorja ne preseneča, da problematiko obravnavajo že več kot 30 let.

Leta 1980 je Simunic izvedel eno prvih resnejših raziskav s področja cen revidiranja. Želel je potrditi hipotezo, da cenovna konkurenca prevladuje na celotnem trgu ponudnikov revizijskih storitev oziroma da skupina največjih osmih revizijskih družb (t.i. Big 8, sedaj Big 4) ne monopolizira trga revizijskih storitev. Da bi to dokazal, je moral najprej razviti model dejavnikov določanja cen revizijskih storitev. V raziskavo je bilo zajetih 397 delniških družb v Združenih državah Amerike, z njo pa je avtor potrdil postavljeno hipotezo. Hkrati je raziskava pokazala, da so cene revidiranja najbolj odvisne od vrednosti zalog, vrednosti terjatev, vrednosti celotnih sredstev, izgube v zadnjih treh letih in vrste poročila o revidiranju (Simunic, 1980, str. 161–190).

Pomemben korak pri raziskovanju cen revizijskih storitev v povezavi z velikostjo revizijske družbe je naredila avtorica Palmrose. Medtem ko je Simunic (1980) ugotovil, da povezanost med velikostjo revizijske družbe in ceno revidiranja ne obstaja, je Palmrose ugotovila, da obstaja pozitivna odvisnost cene revizijskih storitev od velikosti revizijske družbe. Kot razloga za takšno povezavo avtorica navaja večjo tržno moč revizorja in večjo kakovost revidiranja (Palmrose, 1986, str. 97–110).

Francis in Simon (1987, str. 145–157) sta natančneje opredelila velikost revizorja in raziskovala majhne naročnike revidiranja, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzi v Združenih državah Amerike. Ugotovila sta, da revizijske družbe iz skupine Big 8 kot produktno diferenciacijo zaračunavajo posebno premijo, ki je pri ostalih družbah ni mogoče opaziti. Hkrati sta ugotovila, da so cene pri začetnih poslih revidiranja bistveno

nižje od že utečenih poslov, kar je bilo ugotovljeno z raziskovanjem cen pri zamenjavi revizorja.

Študija Gerrarda, Houghtona in Woodliffa (1994, str. 3–11) v model določanja cen revizijskih storitev vključuje še tri dejavnike, neraziskane v prejšnji literaturi, in sicer: modele, ki bi se nanašali na revizijske družbe z določenimi lastnostmi; prisotnost, vlogo, učinek in obseg notranje revizije na cene revidiranja ter učinek različnih panog, v katerih posluje naročnik revizije na ceno revidiranja.

Tem pomembnim začetnim raziskavam s področja cen revizijskih storitev je sledila še vrsta drugih. Raziskava Menona in Williamsa (2001, str. 115–136) analizira trende cen revidiranja od leta 1980 do 1997 in je prva dolgoročna študija, ki upošteva spremenljivke, kot so velikost, zapletenost, pogajalska moč naročnikov, učinkovitost revidiranja, revizijski regulatorji in standardi, cenovna konkurenca na trgu revizijskih storitev in tveganje. Prikazuje tudi gibanje cen revizijskih storitev in razloge povečanja cen. Hoitash, Markelevich in Barragato (2007) so v članku »Auditor fees and audit quality« iskali povezavo med ceno revidiranja, naporom revizorja, kakovostjo revidiranja, poslovnim in zakonodajnim okoljem, pomembnostjo naročnika za revizorja, vrednostjo sredstev, denarnega toka, časovnih razmejitev naročnika ter revizorjevo neodvisnostjo med letoma 2000 in 2003. Ob tem so ugotovili pozitivno povezanost cen revizijskih storitev in kakovosti revidiranja.

Z gospodarsko in finančno krizo so se bistveno povečala tveganja revidiranih strank, vendar to ne pomeni, da visokih tveganj v času najvišje gospodarske rasti ni bilo. Kadar je tveganje tako visoko, da pripelje podjetje v negotovost in do vprašljive veljavnosti predpostavke o delujočem podjetju, mora poslovodstvo na to tveganje opozoriti v letnih poročilih. Kljub spremenjenim okoliščinam je naloga revizorja izdati mnenje v skladu s strokovnimi standardi in standardi kakovosti. V tem kontekstu to pomeni, da mora revizor revizijsko tveganje zmanjšati na sprejemljivo raven, za kar bo moral vložiti več napora, izbrati bo moral večji vzorec računovodskih postavk. Pri pregledovanju bo moral biti pozornejši, porabil bo več časa, angažirati bo moral več ljudi in sredstev, kar vodi v dvig cen revizijskih storitev. Iz naštetega lahko sklepamo, da je gospodarska aktivnost eden od dejavnikov oblikovanja cen revizijskih storitev, zato predvidevamo, da cene revizijskih storitev v zadnjih letih zaradi večjega tveganja naraščajo, zato je smiselno preučiti vpliv tega dejavnika na cene revizijskih storitev.

Zakon o revidiranju (Ur.l. RS št. 65/2008, v nadaljevanju ZRev-2) določa, da so revizijske družbe organizirane kot gospodarske družbe po Zakonu o gospodarskih družbah (Ur.l. RS, št. 42/2006 s spremembami in dopolnitvami, v nadaljevanju ZGD-1), kar pomeni da so tako kot ostale družbe ustanovljene za opravljanje pridobitne dejavnosti kot izključne dejavnosti. Usmerja jih zasebni interes, svojo pridobitno dejavnost izvajajo na trgu prek ponudbe in povpraševanja, odvisne so od naročil in plačil naročnikov, zato je finančni

interes pri vsakem naročilu močno prisoten. V Kodeksu poklicne etike za računovodske strokovnjake (2008; Kodeks MZRS), ki ga je izdalo Mednarodno združenje računovodskih strokovnjakov, je določeno, da se revizor lahko sklicuje na vsakršno ceno, ki se zdi primerna, in hkrati opozarja, da prenizka cena lahko oteži izpolnitev poslovne obveznosti v skladu s strokovnimi standardi. Po drugi strani pa se morajo revizijske družbe pri določanju cen ravnati po smernicah za oblikovanje cen revizijskih storitev, ki jih je sprejel Slovenski inštitut za revizijo (v nadaljevanju Inštitut). Če se revizijska družba dogovori za ceno, manjšo od običajne, mora o tem obvestiti Inštitut (1994; Smernice za oblikovanje cen revizijskih storitev). Da bi revizor zagotovil ustrezno kakovost pri večjem tveganju in uresničil svoje finančne interese, bo moral povišati ceno svojega dela.

Praksa kaže, da kljub temu cene revizijskih storitev v zadnjih letih upadajo. Na problematiko cen storitev revizijske družbe opozarjajo že dalj časa, zaradi česar naj bi bila strokovnost revidiranja vprašljiva. Revizorji morajo pri izvajanju revidiranja zagotavljati ustrezno kakovost, eden od dejavnikov, ki vplivajo na zagotavljanje kakovosti, pa je cena revidiranja (2010, Priporočilo 1 za zagotavljanje kakovosti revidiranja računovodskih izkazov; v nadaljevanju Priporočilo 1).

Literature in raziskav o vplivih različnih dejavnikov na cene revizijskih storitev je v Sloveniji (v primerjavi s tujino) zelo malo. Kot osnovo za nadaljnje raziskovanje cen revizijskih storitev v Sloveniji lahko omenimo delo Skitka (2009), ki je raziskoval finančno neodvisnost revizijskih družb v Sloveniji v obdobju od leta 2002 do 2005.

Namen in cilji magistrskega dela

Namen magistrskega dela je predstaviti vpliv različnih dejavnikov na cene revizijskih storitev v Sloveniji. Analiza dejavnikov cen revizijskih storitev v Sloveniji, ki bo temeljila na uporabi sekundarnih podatkov, bo:

- omogočila primerjavo ugotovitev z ugotovitvami, ki izhajajo iz tujih raziskav,
- izpostavila morebitne posebnosti na področju cen revizijskih storitev, ki so specifične za slovensko gospodarsko okolje in
- pokazala, kako se gospodarska aktivnost v Sloveniji odraža v cenah revizijskih storitev v Sloveniji.

Da bi dosegel glavni namen magistrskega dela, bodo v ospredju naslednji cilji:

- predstaviti zakonska in ostala pravila, povezana z oblikovanjem cen revizijskih storitev v Sloveniji,
- s pomočjo obstoječih empiričnih raziskav prikazati dejavnike cen revizijskih storitev ter jih ustrezno razvrstiti,

- primerjati teoretična spoznanja s stanjem na področju cen revizijskih storitev v Sloveniji,
- primerjati ugotovitve svoje raziskave z ugotovitvami obstoječih raziskav.

Magistrsko delo bom zasnoval na teoretičnem in empiričnem metodološkim konceptu. V teoretičnem sklopu bom na osnovi metode zbiranja sekundarnih podatkov in metode deskripcije iz razpoložljive domače in tuje strokovne literature, člankov in razpoložljivih raziskav predstavil značilnosti revidiranja in cen revizijskih storitev ter preučil dejavnike cene revizijskih storitev v obstoječi tuji znanstveni literaturi. Ta spoznanja bodo podlaga za preučevanje cen revizijskih storitev v Sloveniji.

Empiričen del bo predstavljala raziskava, ki bo temeljila na analizi javno dostopnih podatkov. Podatke, potrebne za analizo, bom pridobil iz letnih poročil gospodarskih družb, katerih delnice so kotirale na Ljubljanski borzi leta 2006, 2008, 2010 in 2012, ter iz drugih statističnih poročil in evidenc. Iz izbrane populacije bodo zaradi vsebinskih in računovodskih posebnosti izvzete družbe, ki delujejo na področju finančne dejavnosti. Iz letnih poročil gospodarskih družb bom pridobil podatke za analizo gibanja cen revizijskih storitev, vpliva velikosti naročnika, kompleksnosti naročnika, tveganosti naročnika, statusa revizijske družbe in začetnih poslov, podatke za analizo vpliva gospodarske aktivnosti pa bom pridobil iz statističnih poročil in evidenc. Zbrane podatke bom analiziral s statističnimi metodami, s katerimi bom dobil ocene vpliva izbranih dejavnikov na cene revizijskih storitev v slovenskem gospodarskem okolju.

V magistrskem delu bom preverjal naslednje hipoteze:

H1: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva velikost naročnika. Z večanjem velikosti naročnika rastejo cene revizijskih storitev.

H2: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva kompleksnost naročnika. Bolj kot je naročnik kompleksen, višje so cene revizijskih storitev.

H3: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva tveganost naročnika. Višja kot je tveganost naročnika, višje so cene revizijskih storitev.

H4: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva status revizijske družbe. Revizijske družbe z visokim statusom zaračunajo višjo ceno revizijskih storitev.

H5: Gospodarska aktivnost Slovenije vpliva na cene revizijskih storitev v Sloveniji. V času gospodarske in finančne krize cene revizijskih storitev padajo.

H6: Začetni poslovni odnos med naročnikom in revizijsko družbo vpliva na cene revizijskih storitev v Sloveniji. Posli v prvemu letu sodelovanja so cenejši od kontinuiranih poslov.

Magistrsko delo bo vsebinsko sestavljeno iz treh poglavij, konceptualno pa iz dveh – teoretičnega in empiričnega dela.

V prvem poglavju bom predstavil značilnosti revidiranja, ob tem bom podrobneje predstavil revidiranje letnih računovodskih izkazov. V kontekstu revidiranja računovodskih izkazov bom izpostavil najpomembnejše podlage oblikovanja cen revizijskih storitev v Sloveniji, ki obsegajo zakonska določila in ostala pravila.

Drugo poglavje bo namenjeno pregledu dosedanje literature in raziskav, ki so preučevale cene in dejavnike cen revizijskih storitev. V tem poglavju bom metodično sistematiziral obstoječe raziskave, predstavil temeljne ugotovitve in posebno pozornost namenil iskanju razlik in podobnosti v ugotovitvah posameznih avtorjev. Dejavnike revizijskih storitev lahko razvrstimo v tri kategorije, in sicer na dejavnike, povezane z revizorjem, dejavnike, povezane z naročnikom, in ostale dejavnike. Značilnosti vsakega dejavnika bom predstavil podrobneje.

Tretje poglavje bo zajemalo empirični del magistrskega dela. Na podlagi obstoječe literature bom razvil temeljne hipoteze raziskave. Sledil bo opis vzorca in metodologija zbiranja podatkov. Nato bodo predstavljeni rezultati empirične raziskave, ki bodo zajemali primerjalno analizo cen revizijskih storitev, analizo dejavnikov cen revizijskih storitev in analizo gibanja cen revizijskih storitev. V sklepnem delu raziskave bom ugotovitve svoje raziskave primerjal z ugotovitvami obstoječih tujih raziskav ter s predhodno raziskavo, ki jo je v Sloveniji izvedel Skitek (2009). Ob tem bom posebej izpostavil morebitne posebnosti oblikovanja cen revizijskih storitev v Sloveniji.

Magistrsko delo bom zaključil s sklepom, v katerem bom podal glavne ugotovitve tako teoretičnega kot tudi empiričnega dela.

1 ZNAČILNOSTI REVIDIRANJA IN CEN REVIZIJSKIH STORITEV

1.1 Opredelitev revidiranja

Revizijska stroka je novejša stroka, ki se hitro razvija. Najpogosteje se zastavljajo vprašanja, kaj je revizija, kakšen je njen pomen, zakaj je sploh potrebna, kako se opravlja, kaj določajo revizijski standardi in podobna.

Revidiranje je definirano kot neodvisno preiskovanje računovodskih informacij podjetja ne glede na njegovo velikost, pravno obliko ali usmerjenost v doseganje dobička, cilj revidiranja pa je podati mnenje o računovodskih informacijah. O svojih opažanjih in mnenjih revizor poroča lastnikom, deležnikom kapitalskih trgov, širši javnosti in drugim uporabnikom računovodskih izkazov. Na tej osnovi je revizor opredeljen kot oseba, ki na podlagi svojega poglobljenega strokovnega znanja pregleda oziroma revidira računovodske izkaze in izrazi mnenje (presodi, ali so računovodske informacije resnična in poštena slika podjetja v skladu z naznačenimi temelji računovodstva). Zaradi vrste dejavnikov, kot so na primer potreba po presoji, uporaba preizkusov, omejitve pri notranjem kontroliranju in dejstvo, da ima večina dokazov, ki so na voljo revizorju, bolj prepričevalno kot dokončno naravo, pri revidiranju ni mogoče dati absolutnega zagotovila. Kljub temu uporabniki računovodskih izkazov zaupajo revizorjevi strokovnosti in neodvisnosti, zato je revizorjevo mnenje zelo pomembno (Odar, 2006, str. 1).

Revidiranje lahko opredelimo kot posebno zvrst nadziranja. Je upravljavska funkcija presojanja pravilnosti načrtovanja, izvajanja s stališč tistih, ki odločajo, in tudi odstranjevanje ugotovljenih nepravilnosti. Kadar govorimo o računovodskem nadziranju, je prisotna tudi informacijska funkcija, ki zagotavlja pravilnost podatkov in informacij, iz izvajalnega stališča pa je tudi sestavina vsake temeljne poslovne funkcije. Po vsebini lahko nadziranje obravnavamo kot tri vrste postopkov: kontroliranje, inšpiciranje in revidiranje (Odar, 2006, str. 2).

Kontroliranje je pretežno preprečevalno (preprečuje nastanek nepravilnosti), opravljajo ga v nadzirano delovanje organizacijsko vključeni organi. Inšpiciranje je pretežno naknadno popravljalno, poznejše nadziranje, ki ga opravljajo za to pristojni organi, ki niso vključeni v delovanje podjetja. Revidiranje kot najvišja zvrst nadziranja je pretežno popravljalno, na izvedenskem obnavljanju zasnovano poznejše nadziranje. Opravljajo ga organi, ki niso organizacijsko vključeni v delovanje podjetja. Odar (2006, str. 2) pri tem poudarja: »Obsega oblikovanje in vrednotenje dokazov o trditvah v zvezi s predmetom nadziranja ter poročanje o ugotovitvah uporabnikom takšne informacije, ki jih to zanima, da bi na tej podlagi lahko ustrezno ukrepali.«

V ožjem pomenu lahko revidiranje razdelimo na več vrst. Praviloma ločimo vrste revidiranja glede na predmet in namen revidiranja ter glede na revizijske organe, ki ga izvajajo.

Glede na predmet in namen revidiranja je treba razlikovati (Odar, 2006, str. 2):

- **revidiranje računovodskih izkazov**, ki ga včasih imenujemo tudi revidiranje računovodstva. Je najbolj poznana vrsta revidiranja in ga izvajajo zunanji revizorji, ki niso organizacijsko vključeni v delovanje podjetja. Prične se s preizkušanjem notranjih kontrol, nadaljuje pa se s preverjanjem podatkov in metod, uporabljenih pri

sestavljanju računovodskih izkazov. Lahko se razširi tudi na druge dele računovodstva, zlasti na predračunske računovodske izkaze in metodiko računovodskega analiziranja. Na podlagi tega preverjanja revizor poda strokovno mnenje o resničnosti in poštenosti oziroma realnosti in objektivnosti računovodskih informacij;

- **revidiranje skladnosti s predpisi**, katerega namen je presoditi, ali podjetje oziroma zaposleni v tem podjetju spoštujejo zakone in druge državne predpise ter strokovna pravila, notranje pravilnike, druge predpise in poklicne norme. Ob tem revizor obvesti pristojne organe, da lahko sprejmejo ustrezne ukrepe;
- **revidiranje smotrnosti poslovanja**, pri katerem revizor preverja celotno delovanje podjetja ali samo njegov del, na primer revidiranje informacijskega sistema in revidiranje poslovodenja. V veliki meri je usmerjeno k analiziranju in revidiranju poslovnih procesov ter preverjanju in iskanju drugačnih rešitev, pa tudi k svetovanju predvsem v zvezi z uspešnostjo, učinkovitostjo in gospodarnostjo poslovanja. Ker imamo pri poslovanju opravka s predpostavko delujočega podjetja, je treba pri revidiranju poslovanja izhajati iz vseh negotovosti in tveganj, povezanih s prihodnostjo. Revidiranje poslovanja se nanaša na vse temeljne poslovne funkcije (tehnično, kadrovsko, nakupno, proizvajalno, prodajno in finančno), upravljalne funkcije (načrtovanje, pripravljanje izvajanja in nadziranje) in informacijske funkcije (obravnavanje podatkov o preteklosti, obravnavanje podatkov o prihodnosti, nadziranje obravnavanja podatkov in analiziranje podatkov).

Glede na to, kdo opravlja revizijo, revidiranje razdelimo na (Odar, 2006, str. 2):

- **zunanje revidiranje,** ki ga izvajajo zunanji revizorji. To so strokovnjaki, ki se ukvarjajo z revidiranjem v obliki samostojnega poklica ali v okviru revizijskega podjetja. Niso zaposleni v revidiranem podjetju, ampak po naročilu lastnikov in vodstva podjetja nepristransko presodijo področje poslovanja ter podajo svoje mnenje v obliki revizijskega poročila.
- **notranje revidiranje** je revidiranje, ki ga izvajajo organi ali osebe istega podjetja, v katerimi poteka. Praviloma se pojavlja kot revidiranje poslovanja in v redkih primerih kot revidiranje računovodskih izkazov ali revidiranje skladnosti s predpisi. Opredeljeno je kot neodvisno presojanje, katerega namen je preiskovanje in vrednotenje delovanja podjetja. Ne ureja ga zakon, temveč je to področje, ki je prepuščeno posameznemu podjetju.
- **državno revidiranje** opravljajo na državne organe vezani revizorji in je urejeno z zakoni. Poznamo dve vrsti državnega revidiranja: davčno revidiranje in revidiranje državnega financiranja. Pri davčnemu revidiranje gre za revidiranje obračunavanja in plačevanja davkov, preučuje pa, ali so bili davki pravilno obračunani in plačani skladno z veljavnimi zakoni. Revidiranje državnega financiranja imenujemo tudi proračunsko revidiranje, njegov namen je preučiti namenskost porabe proračunskih sredstev.

Koletnik (2008, str. 11–12) meni, da od revizije pričakujemo predvsem koristi, ki jih merimo z zmanjševanjem poslovnega tveganja, izboljšanjem poslovnih procesov in dvigom ravni gospodarjenja v družbi. Zunanja revizija upraviči svoj obstoj z verodostojnim delom in zaupanjem naročnikov, da bodo dobili neodvisno in nepristransko mnenje, pomaga preprečevati in odpravljati nepravilnosti, prispeva k razvoju, ustvarjanju dodane vrednosti ter izboljšanju uspešnosti družbe.

Revidiranje mora potekati v skladu s pravili revidiranja. **Pravila revidiranja** sestavljajo v skladu s 4. členom **Zakona o revidiranju** (ZRev-2):

- ZRev-2:
- mednarodni standardi revidiranja in druga pravila Mednarodne zveze računovodskih strokovnjakov:
  - mednarodni standardi obvladovanja kakovosti,
  - mednarodni standardi poslov preiskovanja,
  - mednarodni standardi poslov dajanja zagotovil,
  - mednarodni standardi sorodnih storitev,
  - mednarodna stališča o revizijskih postopkih,
  - mednarodna stališča o postopkih preiskovanja,
  - mednarodna stališča o postopkih dajanja zagotovil,
  - mednarodna stališča o postopkih sorodnih storitev,
  - kodeks etike za računovodske strokovnjake;
- temeljna revizijska načela in druga pravila revidiranja, ki jih sprejema Slovenski inštitut za revizijo;
- drugi zakoni, ki urejajo revidiranje posameznih pravnih oseb oziroma druge oblike revizije, in predpisi, izdani na njihovi podlagi.

Hierarhija pravil revidiranja (Ur. l. RS, št. 86/2009) opredeljuje pravila revidiranja in ravni posameznih pravil revidiranja pri njihovi obvezni uporabi, tako da se v primeru nasprotja med pravilom na višji ravni in pravilom na nižji ravni uporabi pravilo na višji ravni, v primeru nasprotij med pravili iste ravni pa se uporabi više razvrščeno pravilo revidiranja na tej ravni. Uporaba pravil, ki sodijo na prvo raven, je pri revidiranju računovodskih izkazov obvezna. Pravila revidiranja na drugi in tretji ravni se izdajajo, da bi revizorjem pomagala pri izvajanju standardov ali širjenju dobrih rešitev.

V nadaljevanju so naštete in opisane ravni pravil revidiranja:

Prva raven

- ZRev-2;
- mednarodni standardi revidiranja;
  - mednarodni standardi obvladovanja kakovosti,

- mednarodni standardi poslov preiskovanja,
- mednarodni standardi poslov dajanja zagotovil,
- mednarodni standardi sorodnih storitev,
- kodeks etike za računovodske strokovnjake;

- drugi zakoni, ki urejajo evidentiranje posameznih pravnih oseb oziroma druge oblike revizije, in predpisi, izdani na njihovi podlagi;
- temeljna revizijska načela;
- kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev.

Druga raven

- mednarodna stališča revidiranja:
  - mednarodna stališča o revizijskih postopkih,
  - mednarodna stališča o postopkih preiskovanja,
  - mednarodna stališča o postopkih dajanja zagotovil,
  - mednarodna stališča o postopkih sorodnih storitev;
- stališča Revizijskega sveta Inštituta;
- pojasnila Revizijskega sveta Inštituta.

Tretja raven

- navodila Revizijskega sveta Inštituta;
- priporočila Revizijskega sveta Inštituta;
- metodološka gradiva Inštituta in priročniki Inštituta.

Četrta raven

- strokovna literatura in objavljeni strokovni prispevki (doma in v tujini);
- splošno sprejeti postopki delovanja revizorjev v tujini in praksi.

Vsaka država s svojo zakonodajo in sprejetimi pravili revidiranja določi način izvajanja revizije. Mednarodne standarde revidiranja je mogoče uporabljati povsod, saj veljajo za splošna pravila revidiranja. Posamezna država lahko s svojimi zakonskimi določili in ostalimi pravili nekatera področja opredeljuje drugače.

1.2 Revidiranje letnih računovodskih izkazov

Ker empirični del magistrske naloge temelji na analizi podatkov, pridobljenih iz letnih poročil gospodarskih družb, bom v nadaljevanju posebej predstavil revidiranje letnih računovodskih izkazov.

Revidiranje računovodskih izkazov mora potekati na način, določen s pravili revidiranja in hierarhijo pravil revidiranja.

Temeljni zakon, ki ureja področje revidiranja v Sloveniji, je Zakon o revidiranju (ZRev-2), s katerim so določeni načini ter postopki revidiranja. Definicija revidiranja računovodskih izkazov, ki jo podaja ZRev-2 v 3. členu, temelji na postopkih, ki jih revizor uporablja, na lastnostih, ki jih mora imeti pri delu, in rezultatih njihovega dela. Postopki in rezultati so tako preizkušanje in ocenjevanje računovodskih izkazov ter podatkov in metod, uporabljenih pri njihovem sestavljanju, in na podlagi tega dajanje mnenja o tem, ali računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih podajajo resničen in pošten prikaz finančnega stanja in poslovni izid pravne osebe v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja. Pri tem mora biti revizor neodvisen in strokoven (ZRev-2). Ta določba ni pomembna samo za revizorje. Vsaj v grobem bi jo morale poznati tudi gospodarske družbe, ki bodo revidirane.

Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1) določa, da morajo kapitalske družbe voditi poslovne knjige in jih enkrat letno zaključiti ter na podlagi zaključenih poslovnih knjig za vsako poslovno leto po preteku poslovnega leta sestaviti letno poročilo v skladu s slovenskimi računovodskimi standardi in mednarodnimi standardi računovodskega poročanja. Poleg tega določa, da morajo družbe, ki imajo vrednostne papirje uvrščene na katerega od organiziranih trgov vrednostnih papirjev v državah članicah Evropske unije in so zavezane h konsolidaciji, sestaviti konsolidirano letno poročilo v skladu z mednarodnimi standardi računovodskega poročanja. Poleg omenjenih družb morajo letna poročila revidirati:

- banke,
- zavarovalnice,
- druge družbe, če tako določi skupščina družbe, vendar najmanj za obdobje petih let

Letno poročilo je najpomembnejša listina, namenjena predstavitvi preteklega poslovanja podjetja ter njegovih načrtov za prihodnost. Lastniki, poslovodstvo, upniki, dobavitelji, posojilodajalci, možni investitorji, zaposleni, kupci, konkurenti, država in ostala širša javnost želijo imeti vpogled v gospodarski položaj, uspeh podjetja in načrte za prihodnost. Pri tem mislimo na stanja in spremembe sredstev ter obveznosti do virov sredstev in na poslovno in denarno uspešnost. Pripravi ga poslovodstvo s pomočjo nosilcev računovodske funkcije. Letno poročilo mora biti pripravljeno v treh mesecih po koncu poslovnega leta oziroma v štirih mesecih, če so družbe zavezane k pripravi konsolidiranega poročila. Sestavljeno je iz treh jasno prepoznavnih temeljnih sestavin, in sicer uvodnega dela, poslovnega poročila in računovodskega poročila.

Glede na sestavo ločimo **dve vrsti letnih poročil**. ZGD-1 določa, da morajo male družbe in mikro družbe sestaviti letno poročilo, ki vsebuje bilanco stanja, izkaz poslovnega izida

in priloge s pojasnili k izkazom. Letno poročilo velikih in srednjih kapitalskih družb, povezanih družb in tistih majhnih kapitalskih družb z vrednostnimi papirji, pri katerih se trguje na organiziranem trgu, pa je sestavljeno iz bilance stanja, izkaza poslovnega izida, izkaza gibanja kapitala, izkaza denarnih tokov, priloge s pojasnili k izkazom ter poslovnega poročila. K vsakemu sestavnemu delu letnega poročila mora vsaka družba vključiti razkritja oziroma pojasnila. Šele računovodsko poročilo in poslovno poročilo ter razkritja razlagajo ozadje preteklega dogajanja in načrte za prihodnost ter kot celota predstavijo sliko družbe, na podlagi katere se sprejemajo marsikatere pomembne odločitve. Računovodskemu poročilu se, kadar obstaja, priloži revizijsko poročilo, predlog za uporabo bilančnega dobička in poročilo o razmerjih z obvladujočo družbo. Zakon ne določa, da mora revizor poleg računovodskih poročil pregledati tudi druge informacije, ki niso računovodske, temveč to področje obravnavajo mednarodni revizijski standardi, katerih uporaba je v Sloveniji predpisana z ZRev-2.

ZGD-1 tudi določa, da mora letna poročila velikih in srednjih družb, povezanih družb in družb, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzi, najkasneje v šestih mesecih po preteku poslovnega leta v skladu s posebnimi predpisi pregledati samostojno revizijsko podjetje. Nekatere družbe pa revizijo naročijo na zahtevo lastnika, poslovodstva ali iz drugih razlogov, čeprav jih zakon ne zavezuje, da morajo biti njihovi računovodski izkazi revidirani. Revizor mora revidirati računovodske izkaze ter pregledati poslovno poročilo v obsegu, potrebnem, da preveri, ali je njegova vsebina v skladu z drugimi sestavinami letnega poročila, kar velja tudi za konsolidirana letna poročila. Revidirano letno poročilo ali revidirano konsolidirano letno poročilo skupaj z revizorjevim poročilom poslovodstvo predloži organu družbe, pristojnemu za sprejetje poročila, najkasneje v osmih dneh po prejemu revizorjevega poročila.

Predložitev letnih poročil za namen objave je odvisna od poslovnega leta in zavezanosti k reviziji. Družbe, ki niso zavezane k reviziji, morajo letno poročilo oddati tri mesece po koncu poslovnega leta Agenciji republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve (v nadaljevanju AJPES). Velike, srednje in male družbe, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzi, ter družbe, zavezane k pripravi konsolidiranega letnega poročila, morajo le-tega skupaj z revizorjevim poročilom predložiti AJPES-u v osmih mesecih (ZGD-1, 58. člen). Hkrati mora biti objavljeno revizorjevo poročilo v celoti, vključno z utemeljitvijo mnenja, ki je lahko pritrdilno, s pridržkom ali odklonilno.

1.3 Zakonska določila in ostala pravila glede cen revizijskih storitev v Sloveniji

Iz dosedanjih navedb lahko sklepamo, da je revizorjevo delo zahtevno, zelo strokovno, zapleteno in hkrati zelo regulirano. Vsako področje je zelo natančno opredeljeno, revizor mora upoštevati vrsto pravil in predpisov, področje cen revizijskih storitev pri tem ni izjema. Kljub temu, da so revizijske družbe v Sloveniji organizirane kot gospodarske

družbe in tako kot ostale ustanovljene za opravljanje pridobitne dejavnosti, se morajo pri določanju cen držati zakonskih določil in drugih pravil.

V 39. členu ZRev-2 je določeno, da je:

- pooblaščeni revizor, ki podpiše revizorjevo poročilo o računovodskih izkazih, udeležen pri revidiranju z najmanj 15 odstotki delovnega časa;
- skupno število delovnih ur pomočnikov pooblaščenega revizorja z več kot dvema letoma delovnih izkušenj pri revidiranju najmanj 60 odstotkov delovnega časa;
- skupno število delovnih ur ostalega osebja v revizijski skupini največ 25 odstotkov delovnega časa ter da
- mora revizijska družba vsako leto razkriti vse dodatne storitve, ki jih je opravila za revidirani subjekt.

Poleg tega je v povezavi s cenami revizijskih storitev določeno, da mora pogodba o revidiranju vsebovati:

- predvideno sestavo revizijske delovne skupine z navedbo strokovne usposobljenosti članov,
- podatke o skupno načrtovanem času, potrebnem za revidiranje po posameznih članih delovne skupine glede na njihovo strokovno usposobljenost,
- ceno storitev revidiranja, razčlenjeno na ceno storitev posameznih članov delovne skupine glede na njihovo strokovno usposobljenost ter
- določilo, da revizijska družba po koncu revidiranja naredi obračun dejansko porabljenih ur po članih delovne skupine in izstavi končni račun.

Cena celotne storitve revidiranja ne sme biti pogojena z opravljanjem dodatnih storitev za revidirano pravno osebo ali odvisna od kakršnihkoli drugih pogojev (Zrev-2, 47. člen). Določilo, da se na koncu izvedene revizije naredi obračun dejansko porabljenih ur, varuje revizijsko družbo pred izgubo v primeru povečanega obsega dela ter varuje naročnika pred pretirano ceno. V skladu z ZRev-2 lahko primernost cene primerjamo z določili in smernicami za oblikovanje cen revizijskih storitev, ki jih je sprejel Slovenski inštitut za revizijo. Možnost, da Inštitut določa smernice za oblikovanje cen revizijskih storitev, je določena v 9. členu ZRev-2, in sicer v okviru nadzora nad revizijskimi družbami (ZRev-2, 74. člen).

V **Kodeksu etike za računovodske strokovnjake** (2008), ki ga je sprejela Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov, so nekoliko podrobneje določena pravila, ki se nanašajo na določanje cen revizijskih storitev. V odstavku 240.1 je navedeno, da se revizor lahko sklicuje na kakršen koli honorar, ki mora biti primeren, da ne pride do nevarnosti koristoljubja, ki lahko ogrozi kompetentnost in dolžno skrbnost. Do tega lahko pride v primeru, kadar je honorar tako nizek, da lahko zaradi te cene oteži izpolnitev

poslovne obveznosti v skladu z veljavnimi strokovnimi in tehničnimi standardi. Revizijska družba lahko pridobiva posel z enako ali nižjo ceno, kot jo je navajala druga revizijska družba, kar se obravnava kot neetično. Revizor mora biti pošten in resnicoljuben in ne sme zahtevati preveč za ponujene storitve, kvalifikacije ali izkušnje, ki jih je pridobil; ali podcenjevati delo drugih in ga neutemeljeno primerjati s svojim delom. Kadar dvomi o predlagani ceni, se mora posvetovati s strokovnim organom (odstavek 250.2). Če revizijska družba pridobi posel za pomembno nižjo ceno, kot jo je zahtevala prejšnja revizijska družba ali jo postavljajo druge revizijske družbe, mora družba (odstavek 290.209):

- biti sposobna dokazati, da je za nalogo predviden ustrezen čas in da je zanjo dodeljeno ustrezno osebje ter
- upoštevati vse ustrezne standarde dajanja zagotovil ter napotkov in postopkov obvladovanja kakovosti.

Revizijska družba ne sme skleniti nobenega dogovora o ceni za posel za pridobitev zagotovil, po katerem bi bila cena odvisna od izida posla za pridobitev zagotovil ali od postavk, ki so predmet obravnave pri poslu za pridobitev zagotovil (odstavek 290.211).

Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev (1994, v nadaljevanju Kodeks SIR), ki ga je izdal Inštitut, revizorjem dovoljuje sprejemati plačila za storitve samo sorazmerno obsegu in vsebini dejansko opravljenega dela, nikakor pa ne za zgolj formalno udeležbo pri revidiranju. Ta plačila za storitve ne smejo biti v nasprotju s smernicami za oblikovanje cen revizijskih storitev, ki jih je sprejel Inštitut. Dajanje provizij za pridobitev posla ali sprejemanje provizij za posredovanje posla ni dovoljeno (Pravilo 6 Kodeksa SIR). Revizijska družba v zvezi s storitvami, ki jih ponuja, ne sme uporabljati nobene oblike javnega sporočanja, ki bi vsebovala napačna in zavajajoča dejstva ali razkritja o kakovosti in priporočilih revizorja (Pravilo 7 Kodeksa SIR).

Revizijske družbe se morajo pri določanju cen ravnati po **smernicah za oblikovanje cen revizijskih storitev**, ki jih je sprejel Inštitut (1994, v nadaljevanju Smernice SIR). Z njimi so določeni način dogovarjanja o vrednosti revizijskih storitev, način določanja vrednosti revizijskih storitev in način plačila za storitve.

Revizijska družba sme od naročnika zahtevati takšno denarno plačilo, za kakršno meni, da je primerno vsebini, obsegu in kakovosti opravljenega dela. Vrednost storitve revizor in naročnik opredelita v pogodbi, ki opredeljuje (Smernice SIR, 1. člen):

- predmet, namen in čas revidiranja,
- delovni čas in znanje, ki sta potrebna za storitev,
- stopnjo tveganja in odgovornosti, ki so povezane z naročilom,
- prednost in pomembnost storitve za naročnika,

- stroške, ki bodo nastali pri izvedbi naloge,
- davke in druge morebitne dajatve od prometa tovrstnih storitev.

Vrednost storitve je sestavljena iz vrednosti ocenjenega ali opravljenega dela, pavšalne vrednosti dela, dodatnih neposrednih stroškov in davkov ali drugih dajatev. Vrednost ocenjenega ali opravljenega dela se določi na podlagi ocenjenih ur dela pri stalni vrednosti del oziroma opravljenih ur dela pri spremenljivi vrednosti del in dogovorjene cene za uro dela.

Cene revizijskih storitev v povezavi z neodvisnostjo in kvaliteto revidiranja obravnava tudi **Priporočilo 1 za zagotavljanje kakovosti revidiranja računovodskih izkazov**, ki ga je potrdil strokovni svet Agencije za javni nadzor nad revidiranjem (2010, Priporočilo 1). Pri pripravi priporočila so bila upoštevana veljavna pravila revidiranja, predvsem ZRev-2 in Kodeks MZRS. To priporočilo daje revizijskim družbam usmeritve glede treh dejavnikov, ki vplivajo na zagotavljanje kakovosti, in sicer:

- priporočljivega obsega porabe časa za posamezen revizijski posel,
- največjega števila podpisanih revizorjevih poročil o revidiranju računovodskih izkazov ter
- cene revidiranja.

V zadnji točki priporočila je določeno, da se za določitev ustrezne cene revizijske družbe upoštevajo Smernice SIR.

2 DEJAVNIKI DOLOČANJA CEN REVIZIJSKIH STORITEV

Na cene revizijskih storitev vpliva več dejavnikov, ki jih lahko razvrstimo v tri kategorije, in sicer na dejavnike, povezane z revizorjem, dejavnike, povezane z naročnikom ter ostale dejavnike. V tem poglavju bom predstavil ugotovitve o najpomembnejših in najpogostejših dejavnikov cen revizijskih storitev, ki so jih obravnavali različni avtorji.

2.1 Dejavniki, povezani z revizorjem

2.1.1 Velikost revizijske družbe

Eno prvih resnejših raziskav s področja cen revizijskih storitev je leta 1980 izvedel Simunic. Želel je potrditi hipotezo, da cenovna konkurenca prevladuje na celotnem trgu ponudnikov revizijskih storitev oziroma da skupina največjih osmih revizijskih družb (t.i. Big 8, sedaj Big 4 – Delloite, PricewaterhouseCoopers, KPMG, Ernst & Young) ne monopolizira trga revizijskih storitev. Da bi to dokazal, je moral najprej razviti model dejavnikov določanja cen revizijskih storitev. Predpostavljal je, da je kakovost

računovodskih izkazov odvisna od kakovosti delovanja notranjega računovodskega sistema ter kakovosti revidiranja. Pri zagotavljanju kakovosti računovodskih izkazov se tako naročnik kot revizijska družba obnašata racionalno in želita minimizirati stroške svojih aktivnosti. Zaradi kasneje ugotovljenih napak v računovodskih izkazih se pojavi tveganje tožb proti naročniku ali revizorju, zato je potrebi po minimiziranju stroškov dodal pričakovano sedanjo vrednost bodočih tožb oziroma bodočih izpostavljenosti izgubam. Nato je razvrstil naročnike v dve kategoriji velikosti, velike in majhne, revizijske družbe pa na skupino največjih osem revizijskih družb (Big 8) in skupino manjših revizijskih družb (ne-Big 8). Raziskava je potrdila hipotezo, da velikost revizijske družbe pomembno vpliva na ceno revizijskih storitev ter da tudi med velikimi revizijskimi podjetji vladajo zakonitosti konkurence.

Medtem ko je Simunic (1980) iskal povezavo med velikostjo revizijskih družb in konkurenčnostjo trga revizijskih storitev, je DeAngelo (1981) iskala razmerje med kakovostjo revidiranja in velikostjo revizijske družbe. Avtorica trdi, da je kakovost storitve odvisna od sposobnosti revizijske družbe, da odkrije nepravilnosti v naročnikovem računovodskem sistemu ter neodvisnosti od naročnika, ki se kaže v poročanju vseh odkritih nepravilnosti tega sistema. Predpostavljala je, da večja kot je revizijska družba, merjena s številom strank, višja je zaznana kakovost s strani strank. Ugotovila je, da kadar revizijske družbe z utečenimi posli pri naročnikih zaračunajo specifične »kvazi-premije«, je kakovost revidiranja odvisna od velikosti revizijske družbe, vendar natančnejše opredelitve velikosti revizijske družbe ni podala. Druga teorija o kakovosti storitev na prvo mesto postavlja ime blagovne znamke revizijske družbe, kjer s posredovanjem kakovostnih storitev družbe razvijajo svoj ugled. V tej teoriji ime blagovne znamke pripelje do cen revizijskih storitev, ki zagotavljajo kakovost, te cene pa so višje od ostalih. Prestižnejše revizijske družbe imajo večjo motivacijo, da opravijo kakovostno storitev, saj si nočejo uničiti dobrega ugleda (Klein & Leffler, 1981; v Anderson & Zeghal, 1994, str. 196).

Palmrose (1986) je svojo študijo razširila na podlagi dotedanjih raziskav o kakovosti in cenah revizijskih storitev (Simunic, 1980; DeAngelo, 1981), ugotovitve je strnila v tri hipoteze, ki so bile povod za raziskovanje vpliva velikosti revizijske družbe na ceno, ki jo ta zaračuna za svoje storitve. Temeljno vprašanje, na katerem slonijo njene hipoteze je, ali obstaja sistematična povezava med cenami revizijskih storitev in velikostjo revizijske družbe, ki jo je opredelila z absolutno velikostjo (skupino Big 8 je opredelila kot homogeno skupino velikih družb) in tržno močjo (merjeno z tržnimi deleži revizijske družbe po dejavnostih naročnikov). Ugotovila je pozitivno povezanost med velikostjo revizijske družbe in ceno revidiranja, vendar kot razlog za to navaja večjo kakovost revidiranja in monopolno oblikovanje cen s strani največjih družb, ki se kaže v zaračunavanju posebnih »premij«. Če bi hoteli dodatno preučiti ta dva dejavnika, bi potrebovali podatke revizijske proizvodne in stroškovne funkcije, kar velikokrat ni na voljo. Palmrose je pridobila podatke o opravljenih urah revizije s strani osebja revizijskih

družb in jih nadomestila s cenami revizijskih storitev. Dobljeni rezultati so bili podobni prejšnjim, oznaka Big 8 je bila še vedno sinonim za kvaliteto.

Francis in Simon (1987) sta želela zagotoviti dodatne dokaze o vplivu velikosti revizijske družbe na višino cen revizijskih storitev, zato sta preučevala velike in majhne naročnike, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzi. Velikost revizijske družbe sta nadgradila in natančneje opredelila. Družbe so se delile na Big 8 revizijske družbe, revizijske družbe drugega segmenta ter ostale revizijske družbe lokalnega ali regionalnega značaja. Tako kot Palmrose (1986) sta tudi onadva prišla do zaključka, da cene revizijskih družb iz skupine Big 8 zaračunajo neko dodatno premijo tako velikim kot majhnim naročnikom.

Ključnega pomena pri oblikovanju cen revizijskih storitev je velikost podružnice revizijske družbe, lahko je celo pomembnejša kot velikost družbe na nacionalni ravni, ker lokalna podružnica deluje delno avtonomno znotraj družbe s svojo bazo naročnikov. Velike podružnice so manj odvisne od posameznega naročnika, kar pomeni manjšo verjetnost v privolitev na njihove pritiske in s tem večjo neodvisnost. Večina revizijskih odločitev je sprejeta znotraj lokalne podružnice revizijske družbe. Kakovost revizijskih storitev naj bi bila enaka v vseh podružnicah, ne glede na velikost, ki temelji na številu naročnikov ter na zaslužkih podružnice, vendar ni tako. Razlikuje se po lokalnih podružnicah, večje podružnice zaradi višje kakovosti zaračunavajo višje cene (Choi et al., 2010).

Poleg tega, da velikost revizijske družbe vpliva na kakovost revizijskih storitev, vpliva tudi na možnost doseganja ekonomije obsega. Ekonomijo obsega lahko dosegajo revizijske družbe, ki se specializirajo za določeno panogo. Stroške takih revizij sestavljajo obsežni fiksni stroški zaradi posebnih izdatkov (kot so podružnice, programska oprema, pomoč pri odločanju in usposabljanje zaposlenih), potrebnih za revidiranje naročnikov, ki delujejo v določeni panogi. Ekonomijo obsega dosegajo predvsem velike revizijske družbe, ker lahko razpršijo fiksne stroške zaradi večje baze naročnikov, česar majhne družbe z manjšo bazo naročnikov ne morejo doseči. Tako lahko velike revizijske družbe zaračunajo nižje cene zaradi doseganja ekonomij obsega (Anderson & Zeghal, 1994, str. 197).

2.1.2 Konkurenca na trgu revizijskih storitev

Konkurenco med revizijskimi družbami lahko upoštevamo kot enega od dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje cen revizijskih storitev, kar je v skladu s študijo Maherja, Tiessena, Colsona in Bromana (1992). Namen študije je bil ugotoviti ali so z večanjem števila revizijskih družb na ameriškem trgu med letoma 1977 in 1981 (to je obdobje ko naj bi trg revizijskih storitev postajal bolj konkurenčen) cene revizijskih storitev padle. Prejšnje raziskave (Palmrose, 1986; Francis & Simon, 1987) so ugotovile pomemben vpliv velikosti naročnika na cene revizijskih storitev. V preučevanem obdobju se je

velikost naročnikov nekoliko povečala, kar izključuje možnost, da lahko cene revizijskih storitev padejo zaradi padca velikosti naročnikov. Po opravljenem testu velikosti ter upoštevanju kompleksnosti in tveganosti naročnika so ugotovili pomemben padec cen revizijskih storitev. Na podlagi teh ugotovitev lahko trdimo, da revizijske družbe med seboj konkurirajo za pridobitev tržnega deleža ter da večja kot je stopnja konkurence, nižje so cene revizijskih storitev in obratno.

Menon in Williams (2001) sta analizirala trende cen revizijskih storitev največjih revizijskih družb v obdobju od 1980 do 1997. Koncentracija v revizijski panogi se je v tem obdobju spremenila, osem revizijskih družb (Artur Andersen, Artur Young, Coopers & Lybrand, Delloite Haskins & Sells, Ernst & Whinney, KPMG, PriceWaterhouse, Touche Ross) se je z združitvami zmanjšalo na šest. Take družitve (Ernst & Whinney z Artur Young in Delloite Haskins & Sells s Touche Ross) doprinesejo stroškovne prednosti, zaradi česar bi se morale cene znižati. Spremembe na trgu ponudnikov revizijskih storitev imajo lahko za posledice zvišanje ali zmanjšanje cen za tiste, ki iščejo specializirane revizorje. Veliki revizorji so povečali svoj tržni delež v panogah kjer so specialisti in kaže, da je glavni motiv združevanja pridobivanje posebnega strokovnega znanja. Revizorji, ki so panožno specializirani, lahko zaračunajo višje cene v primerjavi z revizorji, ki niso specializirani. Dokazan je bil kratkoročen učinek združitev revizijskih družb na ceno revizijskih storitev, kjer so družbe le tri leta uspevale dosegati nekoliko višje cene od konkurentov, potem pa se je učinek izničil.

Z zmanjšanjem števila največjih revizijskih družb iz Big 6 na Big 5 ter nato na Big 4 se je povečala zaskrbljenost glede tržne moči teh družb in posledično vpliva na konkurenčnost revizijskega trga. V skladu z ekonomsko teorijo oligopola je bila s strani regulatorjev (Evropska komisija) izražena zaskrbljenost, da so se zaradi zmanjšanja števila ponudnikov in njihovega pričakovanega povečanja tržne moči in manjše ponudbe nesorazmerno povečale cene njihovih storitev. Na avstralskem trgu revizijskih storitev v obdobju od leta 1996 do leta 2007 so se cene revizijskih storitev v obdobju Big 4 (2002–2007) in Big 5 (1999–2001) znatno povečale v primerjavi z obdobjem Big 6 (1996–1998). Dejstvo je, da so revizijske družbe z večjim tržnim deležem zaračunale tudi višje cene revizijskih storitev. V skladu s stališčem, da so veliki mednarodni naročniki bili zaželene stranke, so se plačila revizijskih storitev velikih naročnikov povečala po nižji stopnji, kot so se povečala plačila majhnih in srednjih naročnikov. To kaže na nesorazmerno povečanje plačil tega segmenta trga v primerjavi s segmentom trga velikih naročnikov in je v skladu z dejstvom, da imajo veliki naročniki v revizijskem poslu relativno veliko pogajalsko moč. Tako srednje veliki naročniki kot majhne stranke so občutili veliko povišanje cen revizijskih storitev v Big 5 in Big 4 obdobju glede na obdobje Big 6, kar kaže, da z manjšanjem števila velikih revizijskih družb manjše stranke plačujejo več za njihove storitve kljub možnosti izbire drugega dobavitelja revizijskih storitev. Ker je za oligopoliste značilno, da se izogibajo konkuriranja s cenami in zato raje konkurirajo z ne cenovnimi elementi, te trditve razložimo z višjo kakovostjo revizijskih storitev ali

nudenjem dodatnih storitev Big 4 revizorjev v zadnjih letih v primerjavi z ostalimi revizorji (Carson et al., 2012, str. 61–71). Visoke cene revizijskih storitev na trgu velikih naročnikov kažejo na nekonkurenčnost pri cenah revizijskih storitev, saj velika večina uporablja storitve revizijskih družb zvenečih imen, kar pa ne velja za trg malih naročnikov, ki je zelo konkurenčen (Anderson & Zeghal, 1994, str. 197). Do podobnih ugotovitev je že prišel Simunic (1980, str. 189), ki trdi, da je trg majhnih naročnikov bolj konkurenčen od trga velikih naročnikov zaradi obstoja večjega števila ponudnikov revizijskih storitev.

Stopnjo konkurenčnosti na trgu revizijskih storitev ugotavljamo na podlagi preučevanja tržne moči posameznega podjetja ali skupine podjetij. Najpogostejša mera koncentracije je količnik koncentracije za panogo, ki je opredeljen kot delež izbranega števila največjih podjetij v celotnih dobavah. Uporabna mera koncentracije je tudi Herfindahl-Hirschmanov indeks (v nadaljevanju HHI), ki je mera absolutne koncentracije in ne upošteva vpliva števila podjetij na raven koncentracije. Kadar je tržni delež izražen relativno, vrednost HHI niha med 0 in 1, če je vrednost HHI manjša od 0,1, govorimo o nizki koncentraciji na trgu, če je vrednost med 0,1 in 0,18, govorimo o srednji koncentraciji na trgu, če je vrednost večja od 0,18, govorimo o močni koncentraciji na trgu (Arsič, 2007, str. 33). Skitek je raziskoval stopnjo koncentracije na slovenskem trgu v obdobju med letoma 2002 in 2005 ter ugotovil, da je trg revizijskih storitev šibko srednje koncentriran, pri čemer kazalniki koncentracije v preučevanem obdobju padajo. Glede na lastnosti naročnika je ugotovil, da pri revidiranju srednje velikih družb, katerih vrednostni papirji ne kotirajo na borzi, vlada močna konkurenca. Pri revidiranju družb, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzi, pa je koncentracija zelo močna. O oligopolu in šibki konkurenčnosti slovenskega trga revizijskih storitev lahko torej govorimo le v primeru družb, katerih vrednostni papirji kotirajo na organiziranem trgu (Skitek, 2009, str. 58–63).

2.1.3 Zaznani ugled revizijske družbe

Družbe, ki ponujajo revizijske storitve so lahko lokalno, regionalno ali mednarodno usmerjene družbe. Med velike mednarodno usmerjene revizijske družbe sodijo družbe iz skupine Big 4, medtem ko na ostale revizijske družbe gledamo kot na majhne družbe. Velike družbe so v javnosti običajno vidnejše, odgovornejše in bolj podvržene pritiskom, da znižajo cene storitev kot manjše revizijske družbe, zato skušajo svoj obstoj v družbi upravičiti z izboljšanjem kakovosti revizijskih storitev, specializiranostjo za določene tržne segmente in nudenjem ustreznih zagotovil delničarjem. Zato ima lahko ugled oziroma status revizijske družbe velik vpliv na cene revizijskih storitev (Hassan & Naser, 2013, str. 15).

Povezava med ugledom revizijske družbe in cenami revizijskih storitev temelji na predpostavki, da povpraševanje po revizijskih storitvah poganja verodostojnost in revizorjeva zmožnost, da zagotovi udeležbo naročnikov v revizijskem procesu.

Verodostojnost revizijskih storitev zmanjšuje transakcijske stroške naročnikov z dodajanjem kredibilnosti revizijskega poročanja, za kar bi naročnik bil pripravljen plačati višjo ceno revizijske storitve družbi, ki je v njegovih očeh bolj ugledna. To pomeni, da ima ena revizijska družba boljši status kot druga, vendar je zaznani ugled s strani stranke tisti, ki je pomemben. Še en pomemben vidik poleg zaznanega ugleda je stopnja servisiranja naročnika. Naročnik mora osebno doživeti revidiranje v interakciji z revizijsko ekipo, da bi lahko cenil njeno vrednost. Tisti revizorji, ki so sposobni zagotoviti višjo raven storitve in presegajo pričakovanja naročnika, lahko zaračunajo višje cene. Kadar je naročnik v postopku menjave revizijske družbe, se običajno odloči za večjega revizorja, ki izvaja revizijske storitve bolj kakovostno in ima večji ugled v primerjavi z manjšimi revizijskimi družbami. Višji je ugled revizijske družbe, večje je povpraševanje po njenih storitvah ter višje so cene storitev, ki jih lahko zaračunajo (Choi et al., 2010, str. 93). Ugled revizorja je eden od temeljnih kriterijev naročnikov pri izbiri revizijske družbe in zajema več dimenzij, vključno z velikostjo revizijske družbe, specializiranostjo revizorja in ostalimi dimenzijami, kot so revizijske tehnologije, upravljanje z človeškimi viri in strategije diferenciacije blagovne znamke (Boo & Koh, 2004, str. 8–10). Pozitivna povezava med zaznanim ugledom revizijske družbe in cenami revizijskih storitev kaže, da Big 4 družbe upravičujejo višje cene iz drugih dimenzij poleg panožne specializiranosti. Revizijske skupine, pri katerih je zaznati višjo strokovnost, zaračunavajo nižje cene revizijskih storitev, kar bi lahko pomenilo, da bolj strokovno znanje skupine poveča učinkovitost revidiranja, s čimer se zmanjšajo stroški revidiranja (Boo & Koh, 2004, str. 21–22).

Zaradi subjektivne narave dojemanja ugleda revizijske družbe lahko sklepamo, da velike družbe zaračunavajo višje cene samo pri poslih, v katerih se obravnavajo kot bolj ugledne v primerjavi z ostalimi velikimi družbami, in ni mogoče sklepati o razlikah v kvaliteti velikih revizijskih družb (Gonthier-Besacier & Schatt, 2006, str. 10). Po eni strani se šteje, da je kakovost revizijskih storitev, ki jih izvajajo Big 4, višja zaradi predpostavljene višje ravni usposobljenosti zaposlenih in težnje, da ohranijo svoj ugled (DeAngelo, 1981, str. 197–198). Big 4 družbe morajo skrbeti za ohranjanje podobne ravni kakovosti po vseh podružnicah različnih velikosti, saj bi lahko izvajanje revizijskih storitev slabše kakovosti s strani podružnic na lokalni ravni povzročilo škodo ugledu na nivoju celotne revizijske družbe (Choi et al., 2010, str. 76). Po drugi strani pa so finančni viri Big 4 veliko večji kot pri ostalih družbah. Posledično so v primeru stečaja naročnika delničarji ali investitorji naročnika za izterjavo svojih naložb bistveno bolj pripravljeni tožiti družbe Big 4, kar je lahko katastrofalno z vidika ugleda revizijskih družb. V pričakovanju takšnih sporov družbe skupine Big 4 zaračunavajo višje cene in ti dodatni stroški predstavljajo neko zavarovalno premijo proti prihodnjim pravnim postopkom (Gonthier-Besacier & Schatt, 2006, str. 14–16).Kadar pride do pravnih sporov in kvaliteta revizijskih storitev postane vprašljiva, relativno veliko število naročnikov zapusti revizijsko družbo ter se odloči za drugega revizorja. Stopnja fluktuacije naročnikov je bistveno višja, kot bi se sicer pričakovalo, in skladna z zmanjševanjem ugleda revizijske družbe. Poleg tega je verjetnost

zamenjave revizijske družbe višja pri velikih naročnikih, pri naročnikih z višjim razmerjem med tržno in knjigovodsko vrednostjo delnice (lastnosti, povezane z zahtevo po višji kakovosti) in višjim deležem tujega lastništva ter nižja pri naročnikih, kjer je lastnik poslovodstvo, kar kaže na manjše povpraševanje po kakovostnih revizijskih storitvah v teh podjetjih. Do takih zamenjav ne pride zaradi sledenja naročnikov revizijski skupini ali osebam, ki so prešle k drugim revizijskim družbam, temveč zaradi upada ugleda oziroma statusa revizijske družbe (Skinner & Srinivasan, 2012, str. 31-33).

2.1.4 Specializiranost revizijske družbe

Specializiranost revizijske družbe poveča tržni delež revizijske družbe v ciljni panogi, ker naročniki povprašujejo po specializiranih revizijskih storitvah (Palmrose, 1986). Specializacija na revizijskem trgu je ključna za preživetje revizijskih družb in nanjo lahko gledamo kot na strategijo diferenciacije med revizijskimi družbami ob predpostavki povezanosti tržnih deležev v določenih panogah in specializiranosti revizijskih družb. Obvladovanje večjega tržnega deleža s strani specializiranih družb v primerjavi z ne specializiranimi družbami z manjšim tržnim deležem zagotavlja dve prednosti. Družbe z večjim tržnim deležem dosegajo ekonomijo obsega ter pridobivajo specifična znanja, kar jim omogoča izvajanje bolj kakovostne storitve. Kadar revizijska družba pride do pomembno višjega tržnega deleža kot konkurenti, se njena pogajalska moč poveča, ker naročniki ne morejo dobiti podobne kvalitete od konkurenčnih družb. V takih okoliščinah revizijske družbe za diferencirane storitve zaračunajo višje cene. Če se revizijske družbe ne diferencirajo od ostalih družb, izgubljajo pogajalsko moč z naročniki, kar vodi v zmanjšanje tržnega deleža in posledično nižje percepcije kvalitete s strani naročnika (Mayhew & Wilkins, 2003, str. 33–34). Da je specializacija revizijske družbe eden od načinov diferenciacije, uporabna tako pri velikih kot majhnih naročnikih, so ugotovili tudi Casterella, Francis, Lewis in Walker (v Hua-Wei et al., 2007, str. 147), ki menijo, da lahko specializacija vodi do višjih cen pri manjših naročnikih zaradi manjše pogajalske moči, kar pri velikih naročnikih ni mogoče, in dodajajo, da se cene revizijskih storitev manjšajo z večanjem naročnikov.

Pri specializaciji morajo obstajati koristi tako za revizijsko družbo, da ponudi specializirane storitve, kot za naročnike, da povprašujejo po specializiranih storitvah. V tem okviru je cilj revizijske družbe opredeliti načine, kako se razlikovati pri zadovoljevanju potreb naročnikov. Vsak naročnik je edinstven in vsaka revizijska družba se mora prilagoditi njegovim potrebam oziroma revizijska družba se mora razlikovati od tekmecev in približati svoje storitve potrebam naročnika. Z razlikovanjem ne samo na cenovnem, temveč tudi na ostalih področjih, revizijska družba ustvarja enkratno povpraševanje, zagotavlja večjo vrednost revizije (naročniki gledajo nanjo kot na proces in ne zgolj kot standardizirano poročilo) in lahko doseže višji dobiček s specializacijo (Chan et al., 2001; v Mayhew & Wilkins, 2003, str. 3). Vendar vsi naročniki ne povprašujejo po specializiranih revizijskih storitvah. Prvi razlog je ta, da industrijska

specializacija ni edini način diferenciranja in ni najbolj pomemben mehanizem razlikovanja za določenega naročnika. Drugi razlog je velikost naročnika. Majhni naročniki imajo morda raje revizijske družbe, ki razvijajo osebne odnose z majhno bazo strank, kot pa družbe, ki ponujajo specializirane storitve. Obstaja tudi nevarnost prenosa informacij tekmecem, zato se naročniki izogibajo revizijskih družb, ki revidirajo njihove konkurente (Mayhew & Wilkins, 2003, str. 36).

Naročniki pri najemanju revizijske družbe ocenjujejo koristi in stroškovni vidik najema. Naročnik upošteva ceno storitve in vrednost revidiranja, zahtevan napor v postopku in kakovost revizijske storitve. Analiza stroškov in koristi v procesu najemanja predstavlja omejitev pri določanju cen revizijskih storitev. Prvič, revizijske družbe ne morejo vzpostaviti monopolne cene, kar pomeni, da ima cena revizijskih storitev vedno neko zgornjo mejo, saj se naročnik vedno lahko odpove ugodnostim, ki jih nudi specialist in preprosto kupi mnenje ne-specialista. Še posebej verjetno je, da se stranka odreče specialistu takrat, ko zahtevani honorar specialista presega vrednost, ki je naročniku na voljo. Drugič, ni nujno da obstaja čista cenovna konkurenca na revizijskem trgu. Specialist revizor lahko ponudi drugačno vrednost revidiranja naročniku in tako izgubi prihranke pri stroških, povezanih s specializacijo. Cena revizijske storitve se zmanjšuje s povečevanjem tržnega deleža, razen, če se je revizijska družba sposobna ločiti od konkurentov. Revizijska družba se lahko loči od tekmecev tako, da poveča svojo vrednost, nato lahko obdrži svoje stroškovne prihranke in zaračuna pomembno višjo ceno storitev (Mayhew & Wilkins, 2003, str. 37).

V zadnjem desetletju smo bili priča temeljnim spremembam v revizijski stroki. Prišlo je do velikih sprememb s strani regulatorjev, zato lahko pričakujemo, da se zaradi povečane zapletenosti, povezane z revidiranjem, ustvarjajo večje potrebe po specializiranih revizijskih družbah. Specializirane družbe so postale bolj naklonjene naložbam v osebje, tehnologije, kontrolne sisteme, ki izboljšujejo kvaliteto storitev, povečujejo kredibilnost in ugled revizijske družbe ter dvigajo raven strokovnega znanja. Vse dodatne naložbe morajo prinesti pozitiven donos, kar povzroči dvig cen specializiranih revizijskih storitev. V skladu z ugotovitvami Casterella et al. (v Hua-Wei et al., 2007) to velja za segment majhnih in ne za segment velikih naročnikov. Kljub temu trend kaže odmikanje Big 4 revizijskih družb od majhnih naročnikov, ker so bolj tvegani in manj dobičkonosni. Eden od načinov Big 4 za doseganje svojih ciljev je proporcionalno višanje cen majhnim naročnikom, s čimer se ustvarjajo spodbude za premik majhnih naročnikom k manjšim revizijskim družbam (Hua-Wei et al., 2007, str. 148–149).

Vpliv specializiranosti revizijske družbe na cene revizijskih storitev je bil posredno obravnavan s strani avtorjev Choi et al. (2010) v delu »Audit office size, audit quality, and audit pricing«. Želeli so ugotoviti, ali in kako pomembna je velikost lokalne podružnice pri določanju kakovosti revidiranja, gledano skozi dve značilnosti revizijske družbe, tj. velikosti celotne družbe oziroma blagovne znamke in specializiranost družbe. Vodilne

specializirane podružnice na lokalni ravni v kombinaciji z vodilno specializirano družbo na nacionalni ravni ustvarjajo najvišje premije, medtem ko je vodilna specializiranost samo na nacionalni ravni brez učinka (Francis et al., 2005, v Choi et al., 2010, str. 74), kar pove, da vodenje v specializaciji na nacionalni ravni nima nobenega vpliva na kakovost revidiranja. Tudi ugotovitve avtorjev Choi et al. (2010, str. 75) kažejo, da sta tako kakovost kot cena revizijskih storitev pozitivno povezani z velikostjo revizijskih družb na nacionalni ravni (Big 4 ali ne-Big 4), vodilnim položajem lokalne podružnice in ostalih faktorjev.

2.2 Dejavniki, povezani z naročnikom

2.2.1 Velikost naročnika

Ko je Simunic (1980) raziskoval konkurenčnost trga revizijskih storitev, je bilo zelo malo znanega o izpostavljenosti revizijskih družb izgubam iz naslova odgovornosti pri revidiranju ter vzrokih teh izgub. Da bi prišel do teh spoznanj, je o tem vprašanju razpravljal s predstavniki Big 8 revizijskih družb in predstavniki številnih organizacij, ki z računovodskimi strokovnjaki sklepajo zavarovanja poklicne odgovornosti. Na podlagi razprav je naslednje splošne dejavnike opredelil kot dejavnike izpostavljenosti izgubam: velikost naročnika, kompleksnost poslovanja naročnika, težave pri revidiranju nekaterih elementov računovodskih izkazov (predvsem zalog in terjatev), panoga naročnika in dejstva, ali je naročnik javna ali zasebna družba. Velikost naročnika je meril s celotnimi sredstvi na podlagi bilance stanja na koncu poslovnega leta, ker se mu je stanje sredstev zdelo bolj povezano z morebitno izpostavljenostjo izgubam v primerjavi s stanjem celotnih prihodkov, saj je lahko prikazovanje le-teh podvrženo slabim računovodskim praksam in mahinacijam. Poleg tega revizorji končajo revizijski proces z bilanco stanja, katere komponente posredno preverjajo in potrjujejo prikazane prihodke in dobiček (Simunic, 1980, str. 172).

Tudi Palmrose (1986, str. 99), ki je pri preučevanju vpliva velikosti revizijske družbe na cene revizijskih storitev predpostavljala, da na cene revizijskih storitev lahko vplivajo drugi dejavniki, med katerimi je tudi velikost naročnika, je za merjenje le-tega uporabila celotna sredstva.

V podobni raziskavi sta do enakih zaključkov o merjenju velikosti naročnika prišla tudi Francis in Simon (1987, str. 149), medtem ko so Maher et al. (1992, str. 204) pri merjenju velikosti naročnika uporabili prihodke od prodaje z namenom, da bi se izognili težavam pri merjenju sredstev pri nekaterih naročnikih. Vendar je uporaba prihodkov od prodaje za merjenje velikosti naročnika lahko problematična, kajti na prihodke vedno vplivata poslovna in kapitalska politika. Za opredelitev velikosti naročnika lahko uporabimo tudi skupno število zaposlenih. Na celotna sredstva lahko vplivajo učinki staranja sredstev, ki niso upoštevani, odločitve o zamenjavi sredstev in izbira računovodskih usmeritev. Tako

lahko podobni naročniki prikazujejo podobna sredstva z različnimi vrednostmi, zato se lahko uporabi število zaposlenih kot bolj objektivno merilo velikosti naročnika (Naser & Nuseibeh, 2007, str. 250–251).

Zgornja ugotovitev je precej intuitivna. Na splošno velja, da večji naročniki vstopajo v več poslov, posledično imajo več finančnih transakcij, večje je zahtevano število osebja v delovni skupini in več časa bodo revizorji potrebovali za pregled naročnika in izdajo mnenja (Anderson & Zeghal, 1994, str. 196). Zato je pozitivno korelacijo med velikostjo revidirane družbe in plačilom revizorju mogoče pojasniti z večjim številom zaračunanih delovnih ur, saj je v skladu z opredelitvijo pojasnjevalne spremenljivke, ki se uporablja za merjenje velikosti naročnika bodisi na podlagi bilance stanja ali izkaza poslovnega izida (Gonthier-Besacier & Schatt, 2006, str. 8–9). Pozitivna povezanost med naročnikom in višino cen revizijskih storitev se kaže tudi tako, da večji kot je naročnik, bolj kompleksne bodo naloge v procesu revidiranja (Hallak & da Silva, 2012, str. 230). Omenjene raziskave (Simunic, 1980; Palmrose, 1986; Francis & Simon, 1987; Maher et al., 1992; Anderson & Zeghal, 1994; Naser & Nuseibeh, 2007, Hallak & da Silva, 2012) so dokazale občuten vpliv dejavnika velikosti naročnika na višino cen revizijskih storitev.

Veliki naročniki v primerjavi z manjšimi zberejo več sredstev tudi na finančnih trgih kar seveda zahteva podrobna in kvalitetna razkritja v poročilih. To lahko privede do angažiranja ugledne revizijske družbe. Ker so veliki naročniki bolj izpostavljeni nadzoru finančnih analitikov in so v javnosti bolj prepoznani, se nagibajo k razkritju podrobnejših informacij, ki zahtevajo dodatne revizije. Bolj so tudi podvrženi političnim pritiskom, ki jih lahko zmanjšajo z najetjem priznane revizijske družbe, seveda z dodatnimi stroški. Veliki naročniki običajno uporabljajo napredne računovodske in notranje revizijske sisteme, s čimer se pričakuje zmanjšanje dela revizijskega podjetja. V tem primeru veliki naročniki plačajo manj za revizijske storitve (Naser & Nuseibeh, 2007, str. 243–244).

2.2.2 Kompleksnost naročnika

Kompleksnost naročnika se izraža v kompleksnosti poslovanja skozi decentralizacijo in diverzifikacijo naročnikovega računovodskega poročanja. Oba vidika kompleksnosti povečujeta število centrov odločanja v organizaciji, katere dejavnosti je potrebno spremljati. Decentralizacijo lahko merimo s številom hčerinskih družb, ki so vključene v konsolidirane računovodske izkaze. Diverzifikacijo pa merimo z uporabo dveh spremenljivk: s številom registriranih panog naročnika, v katerih posluje, ter z deležem sredstev v tujini v celotnih sredstvih ob koncu poslovnega leta (Simunic, 1980, str. 172–173). Podoben vidik kompleksnosti, ki ga obravnava Palmrose (1986, str. 100), je število lokacij naročnika, ki potrebujejo kontrolo s strani revizorja na sami lokaciji. Francis in Simon (1987, str. 149) ter Maher et al. (1992, str. 206) so decentralizacijo merili s kvadratnim korenom števila konsolidiranih odvisnih podjetij, diverzifikacijo pa z deležem hčerinskih družb v tujini v vseh hčerinskih družbah oziroma z gospodarsko razpršenostjo

naročnika. Anderson & Zeghal (1994, str. 196) dotedanjim ugotovitvam dodajata razmerje med zalogami in celotnimi sredstvi ter razmerje med terjatvami in celotnimi sredstvi. Z vidika računovodskega poročanja bi se število računovodskih sistemov moralo povečati z večanjem števila hčerinskih družb, če so napori pri revidiranju bili izmerjeni na ravni skupine (Niemi, 2005, str. 311). Pri velikih naročnikih z večjo kompleksnostjo je bolj verjetno, da vlagajo v notranje računovodske sisteme in s tem pomagajo ublažiti nevarnosti, povezane s tem dejavnikom (Singh & Newby, 2009, str. 318).

Kot pri dejavniku velikosti naročnika literatura kaže na to, da stopnja kompleksnosti naročnika vpliva na raven cen revizijske storitve. Ugotovitve kažejo, da se z naraščajočo kompleksnostjo naročnika povečujejo tudi cene. Z naraščanjem kompleksnosti hčerinske družbe v tujini morajo naročniki spoštovati različne zahteve glede razkritij, kar zahteva več časa in truda, ki ga mora revizor vložiti pri načrtovanju, usklajevanju in izvajanju revizije. To pomeni, da morajo podjetja kriti dodatne stroške za revizijsko delo (El-Gammal, 2012, str. 137). Poleg tega je treba pričakovati, da pri revidiranju bolj zapletenega naročnika nastane več težav. S hitro rastjo naročnik ustvarja večjo kompleksnost in večje tveganje za revizijsko družbo (Gonthier-Besacier & Schatt, 2006, str. 10). Kot pri dejavniku velikosti naročnika se pričakuje tudi doseganje ekonomije obsega z večanjem kompleksnosti naročnika (Gerrard et al., 1994, str. 4–5; Boo & Koh, 2004, str.13).

Z vidika asimetrije informacij med naročnikom in delničarji zunanja revizija lahko deluje kot mehanizem upravljanja, saj zunanji revizor lahko zagotovi, da so računovodske informacije, ki so na voljo javnosti, pravilne in omejujejo možnost manipuliranja z rezultati s strani večinskega lastnika v škodo malih delničarjev. Razumevanje načina, kako je cena revizijskih storitev določena, omogoča sklepanje, kako revizorji, ki imajo dostop do notranjih informacij, analizirajo tveganja in kompleksnost naročnikov, torej dejavnika, ki vplivata na oblikovanje cen storitev.

2.2.3 Tveganost naročnika

Tveganost naročnika pri revidiranju se kaže v njegovih poslovnih in finančnih tveganjih. Stopnja poslovnega tveganja naročnika se šteje kot pomemben dejavnik pri določanju cen revizijskih storitev in ga je potrebno upoštevati pri opredelitvi revizijskega dela. Pri revidiranju naročnika s slabim finančnim položajem morajo revizorji vložiti več napora, primerno morajo povečati čas, namenjen reviziji, da bi preprečili izdajo napačnih navedb, neprimernega mnenja in tožbe proti revizijski družbi v prihodnosti (Simunic, 1980). Revizijska družba je tista, ki nosi tveganje in odgovornost proti tretji osebi za izgube iz naslova zavajanj v računovodskih izkazih. Verjetnost, da revizor prevzame odgovornost za nastale izgube, se povečuje z zmanjševanjem sposobnosti naročnika za prenašanje teh izgub. Poleg povečanja časa, namenjenega reviziji, revizijske družbe zaračunajo dodatno premijo kot nadomestilo za tveganje bodočih tožb. V obeh primerih cene revizijskih

storitev narastejo kot odgovor na povečano tveganje (Wallace, 1984; v Anderson & Zeghal, 1994, str. 196).

Jiang in Son (2013, str. 26) sta ugotovila, da so višine dodatnih premij povezane z resnostjo problemov notranjega kontroliranja podjetja. Naročnikom, ki so poročali o splošnih slabostih v primerjavi z naročniki, ki so poročali o specifičnih računovodskih težavah, so bile zaračunane višje dodatne premije s strani revizijskih družb. Vendar je bilo znižanje dodatne premije nerazpoznavno med obema vrstama pomanjkljivosti, kadar so naročniki sanirali probleme notranjega nadzora. Revizorji pri določanju cene za obvladovanje tveganja pri naročnikih, ki so že izkusili težave z notranjim nadzorom, izberejo konzervativnejši pristop, ne glede na vrsto pomanjkljivosti. Poleg tega sta ugotovila, da je odnos med kvaliteto notranjih kontrol in cenami revizijskih storitev odvisen od višine dodatne premije in revizorjevega prizadevanja.

Za Felixa, Gramlinga in Maletto (2001, str. 11–15) je povezava cen revizijskih storitev in kvalitete notranjih kontrol pomembna z vidika prevar in manipulacij računovodskega poročanja. Notranje kontrole služijo podjetju kot obramba pred napačnimi navedbami, medtem ko revizor zmanjšuje tveganje napačnih navedb z metodo prilagajanja tveganju tako, da usmeri svoja prizadevanja na področja, kjer je večja verjetnost tveganja napačnih navedb. Vseh napačnih navedb ne more odkriti, zato stroške svojega prizadevanja pri zmanjševanju tveganja prelevi na naročnika tako, da zviša cene revizijskih storitev.

Na splošno velja, da slabša kot je finančna uspešnost podjetja, večja je nevarnost manipulacije finančnih informacij s strani poslovodstva, na primer prevrednotenje sredstev in prirejanje dobička oziroma izgube. Poleg tega, da podjetja, ki izkazujejo računovodsko izgubo, predstavljajo večje tveganje zaradi pomanjkanja denarnega toka, to tveganje povečuje tako število kot zapletenost revizijskih postopkov, ki jih uporablja revizor, v zameno pa povečuje stroške revidiranja (Felix et al., 2001, str. 11–15).

Kadar se revizijske hiše odločajo o sprejemanju novih ali ohranjanju starih naročnikov, sprejmejo ustrezne ukrepe za nadzor nad tveganjem. Nekatere ugotovitve kažejo, da imajo velika revizijska podjetja raje naročnike s finančnimi težavami in naročnike iz visokotehnoloških panog. Toda ko pravni stroški zaradi tožb naraščajo, so avtorji opazili bistveno zmanjšanje verjetnosti, da bi velika revizijska podjetja želela revidirati takšne naročnike. Velike revizijske družbe lahko pri upravljanju portfelja naročnikov tudi preučujejo sprejemljivost novih in ohranjanje starih naročnikov ter tako pridejo do ugotovitev, s katerimi določijo obseg in način preprečevanja tveganja teh naročnikov. Rezultati kažejo, da v skladu s teorijo o izogibanju tveganja pri upravljanju portfelja revizijskega podjetja te družbe bolj tvegane naročnike razpršijo v svojem portfelju ter da so na novo sprejeti naročniki manj tvegani od obstoječih naročnikov (Farag & Elias, 2011, str. 80–81).

Spremenljivke, ki se uporabljajo za merjenje tveganja, so povezane s plačilno sposobnostjo in zadolženostjo naročnika; to so na primer kratkoročni koeficient, pospešeni koeficient,hitri koeficient, stopnja zadolženosti in finančni vzvod, obstoj izgube iz poslovanja in vrsta izdanega mnenja revizorja v predhodnem obdobju. Plačilna sposobnost se šteje za merilo tveganja, s katerim se sooča revizijska družba pri revidiranju naročnika, saj predstavlja obseg dovzetnosti revizorja do pravne izpostavljenosti, če podjetje ne bo več solventno ali likvidno (Simunic, 1980, str. 173). Carson et al. (2012, str. 55) so tveganost naročnika opredelili podobno in trdijo, da je tveganost rezultat kratkoročnih finančnih tveganj (merjeno z pospešenim koeficientom), finančne uspešnosti tekočega leta (merjeno z ROI), poslovanja z izgubo v preteklih letih ter dolgoročnega finančnega tveganja (merjeno s stopnjo dolgoročne zadolženosti). Vidimo torej, da je tveganost močno povezana z dobičkonosnostjo naročnika.

Najbolj pogosto uporabljena mera tveganosti naročnika je stopnja zadolženosti, ki je opredeljena kot delež dolgov v bilančni vsoti in meri dolgoročno plačilno sposobnost podjetja (Felix et al., 2001, str. 8; Ghosh & Lustgarten, 2006, str. 344; Rusmin et al., 2009, str. 65; Choi et al., 2010, str. 80; Farag & Elias, 2011, str. 84; Carson, 2012, str. 55; Hassan & Nasser, 2013, str. 17). Če je delež dolgov razmeroma visok, je dolgoročna finančna struktura naročnika nestabilna in naročnik verjetno ne bo mogel odplačevati obveznosti v roku dospelosti, kar lahko vodi v nižjo bonitetno oceno. Na splošno je stopnja zadolženosti višja v podjetjih, ki so utrpela izgubo, kar omogoča višjo možnost stečaja ali padec vrednosti cene delnic in zato večjo verjetnost tožb zoper naročnika ali revizorja. Revizorji morajo več delati, da bi zmanjšali možnost morebitnih pravnih sporov, več dela in več časa, porabljenega za zaključitev revizijskega postopka, pa pomeni višjo ceno revizijskih storitev. (El-Gammal, 2012, str. 138).

Vpliv finančne uspešnosti cen revizijskih storitev je lahko pozitiven ali negativen. Naročnik s slabimi poslovnimi rezultati predstavlja visoko tveganje (merjeno na osnovi predpostavke delujočega podjetja), kar naj bi vodilo k povišanju cen revizijskih storitev v naslednjih letih. Nadalje–stroški, ki so povezani z revizijskimi storitvami in velikokrat niso zanemarljivi, slabšajo poslovne rezultate. Najbolj vplivajo na zniževanje stopenj donosnosti. Pri odsotnosti politike zmanjševanja višine cen revizijskih storitev s strani naročnika lahko slabši rezultati povzročijo izgubo verodostojnosti in podpore s strani delničarjev (Chersan et al., 2012, str. 13).

2.2.4 Dobičkonosnost naročnika

Avtorji so v raziskavah opozorili na možno povezavo med dobičkonosnostjo podjetij in cenami revizijskih storitev, mnenja o tej povezanosti pa so deljena. Dobičkonosnost podjetij je kazalnik uspešnosti podjetja in učinkovitosti v uporabi razpoložljivih sredstev, zato je lahko smer odnosa med cenami revizijskih storitev in dobičkonosnostjo pozitivna, negativna ali nevtralna.

Podjetja, ki poročajo o visokih stopnjah dobička, razkrijejo več informacij, da bi izpostavila svoje dosežke in zmanjšala stroške upravljanja. Z razkrivanjem več informacij menedžment dobičkonosnega podjetja napove informacije o delovanju, utrdi položaj in upraviči prejemke. Naročniki, ki poročajo o visokih stopnjah dobička, so predmet temeljitega inšpekcijskega pregleda stroškov in prihodkov, kar pomeni, da bo cena revizijskih storitev višja (Watts & Zimmerman, 1986, Inchausti, 1997, Joshi & Al-Bastaki, 2000; v Hassan & Nasser, 2013, str. 14). Simunic (1980) je koristi sistema računovodskega poročanja opredelil s količino sredstev, uporabljenih s strani naročnika pri upravljanju notranjega računovodskega sistema, ter količino sredstev, ki jih revizijska družba uporabi pri revidiranju. Predpostavljal je, da sta tako naročnik kot revizijska družba odgovorna za tveganja bodočih izgub, ki lahko nastanejo zaradi kasneje ugotovljenih napak v računovodskih izkazih. Spremenljivki poslovni izid in vrsta revizijskega mnenja kažeta, da se stopnja bodočih izgub in posledično cena revidiranja ne spreminjata skladno s stopnjo dobičkonosnosti naročnika. Namesto tega se bodoče izgube, ki jih pričakujejo revizijske družbe, povečujejo le z morebitnim precejšnjem poslabšanjem poslovanja v prihodnosti.

Da povezava med ceno revizijske storitve in dobičkonosnostjo naročnika ni značilna, sta ugotovila tudi Anderson in Zeghal (1994, str. 200). Podobno trdijo Adelopo et al. (2012, str. 110) z ugotovitvijo, da dobičkonosnost naročnika ni pokazala nobenega pomembnega odnosa s cenami revizijskih storitev, kar si razlagajo z morebitnimi težavami pri opredeljevanju dobičkonosnosti zaradi določene dovzetnosti računovodskih izkazov za različne manipulacije. Po drugi strani pa je bolj verjetno, da manj dobičkonosne družbe bolj nadzorujejo stroške upravljanja, kar bi imelo za posledico manj revizijskega dela in s tem nižjo ceno revizijskih storitev (Chen et al., 1993; v Nasser & Nuseibeh, 2007, str. 245). Kljub temu je treba opozoriti, da lahko zniževanje stroškov upravljanja pomembno vpliva na zmanjšanje kontrol s strani notranjega računovodskega sistema in s tem povzroči več kontrole s strani revizijskih družb. Manj dobičkonosne družbe naj bi imele težave z notranjim nadziranjem in zato je bolj verjetno, da potrebujejo več revizijskih storitev za izboljšanje donosnosti.

Dobičkonosnost naročnika lahko opredelimo na več načinov. Osnovni način je ta, da v izkazu poslovnega izida poiščemo postavko dobiček/izguba poslovnega leta in dobiček v prihodkih od prodaje. Z vidika poslovnih praks odmikanja velikih revizijskih družb od majhnih naročnikov, v času, ko so se velike revizijske družbe izogibale tveganih strank oziroma zaračunavale višje cene novim naročnikom z višjim tveganjem, se je praksa dodeljevanja popustov ohranjala v primeru novih naročnikov. Medtem ko so bili v osemdesetih letih popusti odvisni od dobičkonosnosti novega naročnika, v devetdesetih letih revizorji niso bili več pripravljeni zagotoviti popustov, če je naročnik v letu pred revidiranjem izkazoval izgubo (Walker & Casterella, 2000; v Chersan et al., 2012, str. 6).

Poleg tega obstajajo številni kazalniki, ki se lahko uporabljajo kot merilo za dobičkonosnosti naročnika, kot so (El-Gammal, 2012, str. 138):

- donosnost sredstev (angl. *return on assets*, v nadaljevanju ROA). Je eden najbolj poznanih in tudi široko uporabljanih kazalnikov dobičkonosnosti podjetij. Kazalnik ROA kaže, kako uspešno je poslovodstvo upravljalo s sredstvi. Razmerje pove, koliko čistega dobička oziroma čiste izgube je izkazano na denarno enoto sredstev. Čim večja je vrednost kazalnika, tem uspešnejše je poslovanje. V primeru izkazane čiste izgube je vrednost kazalnika negativna. Naročniki z nižjim ROA so bolj uspešni pri obvladovanju cen revizijskih storitev in s tem pri ohranjanju cen na nižji ravni. Tako je ROA povezan s cenami revizijskih storitev.
- donosnost kapitala (angl. *return on equity*, v nadaljevanju ROE). Kazalnik ROE pove, koliko čistega dobička/izgube je ustvarjeno z denarno enoto vloženega kapitala. V primeru izkazane izgube je vrednost kazalnika negativna. Večja vrednost kazalnika pomeni boljšo poslovno uspešnost, vendar po drugi strani lahko boljši rezultat pomeni večje tveganje manipuliranja računovodskih informacij na račun velikega zadolževanja. V tem primeru pričakujemo negativno razmerje med ROE in cenami revizijskih storitev, saj je zmanjšana dobičkonosnosti sinonim za povečano tveganje.
- donosnost naložbe (angl. *return on investment*, v nadaljevanju ROI). Kazalnik uspešnosti ROI, ki kaže na celotno obsežnost oplajanja kapitala je opredeljen kot razmerje med letnim dobičkom skupaj z danimi obrestmi, povezanimi z naložbo, in zneskom naložb. Uporablja se kot merilo za vrednotenje učinkovitosti naložbe. Medtem ko pri ROI prevladuje pogled na učinkovitost vložkov v podjetje, je pri ROA prevladujoč pogled na učinkovitost sredstev, zato je priporočljivo, da se kazalnik ROI uporablja samo v okviru analiziranja posameznih divizij v podjetju in ne na ravni podjetja kot celote. Učinek kazalnika ROI na ceno revizijske storitve je enak učinku kazalnika ROA.

2.2.5 Panoga naročnika

Cena revizijske storitve je močno odvisna tudi od panoge oziroma dejavnosti, v kateri se naročnik revizije nahaja. V zvezi s tem sta Anderson in Zeghal (1994, str. 205) pokazala, da podjetja iz transportnega, komunikacijskega in storitvenega sektorja oziroma v tistih panogah, kjer je koncentracija podjetij večja, plačujejo bistveno nižje cene revizijskih storitev v primerjavi s podjetji iz ostalih sektorjev, na primer informacijsko tehnološkega sektorja. Razlika v cenah revizijskih storitev je lahko rezultat različnega tveganja z vidika revizijskih družb, različnih vsebinskih in računovodskih posebnosti ter posebnosti revizijskih postopkov. Simunic (1980, str. 173) in Palmrose (1986, str. 101) pravita, da panoga, v kateri naročnik deluje, vpliva tudi na tveganje. Različne panoge imajo različne stopnje revizijskega tveganja, zato se tudi cene revizijskih storitev po panogah razlikujejo. Nekatere panoge zahtevajo manj revizijskih postopkov in zato so cene revizijskih storitev nižje v primerjavi z drugimi panogami.

Raven kakovosti revidiranja, po kateri povprašujejo podjetja iz proizvodnih in predelovalnih sektorjev, je višja od zahtevane ravni kakovosti ostalih sektorjev, ker se proizvodna in predelovalna podjetja soočajo z višjimi stroški upravljanja. Le-ta potrebujejo velike kapitalske naložbe, kar jih sili k iskanju zunanjih virov financiranja. Da bi zagotovili več sredstev, je zato zelo verjetno, da bodo razkrili več informacij v letnih poročilih. Poleg tega imajo proizvodna in predelovalna podjetja običajno negativen vpliv na okolje in skupnost in se več soočajo s pritiski javnosti kot druga podjetja. Pritiske javnosti in dodatne predpise preprečujejo s podrobnimi in prostovoljnimi razkritji informacij ter tako v večji meri upravičujejo svoje delovanje. Visoka kakovost revizijskih storitev pa je povezana z visokimi cenami teh storitev (Naser & Nuseibeh, 2007, str. 249–251).

Medtem ko je učinek panoge poznan s strani revizijske stroke, so avtorji raziskav o modeliranju cen revizijskih storitev panogo na splošno spregledali kot možen dejavnik za spremenljivost cen revizijskih storitev. Znano je, da obstajajo razlike v revidiranju posameznih panog, vendar natančna narava in smer teh razlik ni bila teoretično utemeljena. Tako narave kot smeri razlik, ki lahko obstajajo med panožnimi razvrstitvami, ni mogoče formalno preveriti. Namesto tega so avtorji skušali zagotoviti raziskovalni opis razlik v cenah revizijskih storitev med različnimi dejavnostmi.

2.2.6 Notranja revizija naročnika

Notranje revidiranje je revidiranje, ki ga izvajajo organi ali osebe istega podjetja, v katerem poteka. Praviloma se pojavlja kot revidiranje poslovanja in le v redkih primerih kot revidiranje računovodskih izkazov, če se na primer pri odvisnih podjetjih ne zahteva zunanjega revidiranja, ali kot revidiranje skladnosti s predpisi, če se v vseh delih razvejane skupine podjetij zahteva vpogled v spoštovanje smernic krovnega podjetja. Notranjega revidiranja ne ureja zakon, temveč je to zadeva, ki je povsem prepuščena posamezni organizaciji. Notranje revidiranje, ki je opravljeno kot posamezen konkretno opredeljen posel, je označeno kot notranja revizija (Odar, 2006, str. 3).

Raziskovanje odnosa med notranjo revizijo in cenami revizijskih storitev je prikazalo tako negativno, pozitivno kot ničelno povezanost med obema mehanizmoma.

Negativni odnos lahko izhaja iz nižje ocene revizijskega tveganja, ki izhaja iz vključitve notranje revizije pri krepitvi nadzora v podjetju (Palmrose, 1986, str. 99–101) ter pogleda, da je notranja revizija nadomestek za zunanjo revizijo (Felix et al., 2001; v Singh & Newby, 2009, str. 311). Prednost naročnika, ki ima vzpostavljeno notranjo revizijo, je, da se izdatki, porabljeni za delovanje notranje revizije, izravnajo z zmanjšanjem izdatkov zunanje revizijskih storitev. Ta teorija narekuje, da sta moč in obseg notranje revizije povezana z zamenljivostjo zunanje revizije, ter predstavlja vsaj delno konkurenco na revizijskemu trgu in s tem razlog za nižjo ceno revizijskih storitev. Nekatera dejstva

nasprotujejo temu, da na primer v ponudbah za revizijo ni razvidno, da ima podjetje obsežen notranji revizijski oddelek, kar se tudi odraža v višji ceni revizijskih storitev (Gerrard et al., 1994, str. 6–7).

Druga možnost, ki kaže pozitiven vpliv med notranjo revizijo in cenami revizijskih storitev, je ta, da sta lahko notranja in zunanja revizija obravnavani kot dopolnilna ukrepa pri povečanju notranjega nadzora v podjetju. To je v skladu s širšo vlogo notranje revizije, ki se je razvila iz ozkega poudarka na kontrolah, sedaj pa obsega tudi upravljanje s tveganji in področje korporativnega upravljanja (Anderson & Zeghal, 1994, str. 197–198). Zato podjetja, bolj zavzeta za močno kulturo korporativnega upravljanja, bolj vključujejo mehanizem notranje revizije in so pripravljena plačati za višjo kakovost zunanje revizije. Ta pogled kaže na majhno verjetnost, da je notranja revizija omejena na dejavnosti, ki so neposredno povezane z zunanjo revizijo in večjo verjetnost, da podjetja, ki so bolj zavzeta za kakovostno korporativno upravljanje, vključujejo tako zunanje kot notranje revizije višje kvalitete (Singh & Newby, 2009, str. 311–312).

Za študije, ki ne najdejo pomembne povezave med notranjo revizijo in ceno revizijske storitve, obstaja več razlag. Prvič, pomembne povezave med mehanizmoma ni, če spremenljivka, ki se jo uporablja za merjenje notranje revizije, notranje revizije ne zajame, ker je preslabo opredeljena. Drugič, lahko pride do negativnega odnosa, ki ni očiten, ker se zunanji revizorji opirajo na delo notranjega revizorja in preusmerijo svoje delo na druga revizijska področja, da bi lahko ohranili ali izboljšali kvaliteto revidiranja, ne da bi zmanjšali celoten obseg dela. Tretjič, lahko obstaja pozitiven odnos, ki ni očiten, ker revizijska družba absorbira del stroškov revidiranja, da obdrži naročnika, hkrati pa si skuša povrniti stroške z zagotavljanjem drugih storitev v naslednjih letih. Četrtič, lahko pride so sočasnega pozitivnega in negativnega odnosa, ki ni očiten, ker se rezultati pobotajo oziroma izničijo (Singh & Newby, 2009, str. 311–312).

Raziskave, ki so bile opravljene v ZDA, kažejo na negativno povezanost notranje revizije in cen revizijskih storitev (Wallace, 1984; Turpin, 1990; Felix et al., 2001; v Singh & Newby, 2009, str. 315), medtem ko raziskave, opravljene v Kanadi, Avstraliji in Novi Zelandiji, kažejo bodisi negativno bodisi pozitivno povezanost ali ničelno povezanost sploh (Heyland & Verrault, 2003; Spira & Page, 2003; Goodwin-Stewart & Kent, 2006; Hay et al., 2008; v Singh & Newby, 2009, str. 315). Razlog teh razlik je v obsegu, v katerem lahko notranja revizija prispeva k zunanji reviziji. V ZDA lahko zunanji revizor med potekom revizije uporabi notranje revizorje kot pomočnike pod nadzorom zunanjega revizorja in skozi leto notranjemu revizorju dodeljuje posebna revizijska dela z namenom, da bi zmanjšal delovni napor (Felix et al., 2011; v Singh & Newby, 2009, str. 312). Obseg del, ki jih notranji revizor prispeva k računovodskim izkazom, je pomemben kriterij cene zunanje revizijske storitve. Večji kot je prispevek notranjega revizorja, nižja je cena revizijske storitve. Naročniki lahko vplivajo na obseg notranje revizijskega prispevka z investiranjem v kvaliteto notranje revizije, razpoložljivostjo notranjih revizorjev ob koncu

poslovnega leta, obsegom usklajevanja del med notranjim in zunanjim revizorjem v obdobju poslovnega leta ter tveganjem, povezanim z naštetimi faktorji. Pričakujemo lahko, da se z večanjem razpoložljivosti notranjih revizorjev poveča tudi njihov prispevek k računovodskim izkazom, da se z investiranjem v notranjo revizijo kvaliteta le-te povečuje, da se z boljšim usklajevanjem del v obdobju poslovnega leta med zunanjim in notranjim revizorjem prispevek le-tega poveča ter da je pri manjšem tveganju prispevek notranjega revizorja višji (Felix et al., 2001, str. 2–6).

Obstaja več meril, s katerimi se lahko oceni vpliv notranje revizije na cene revizijskih storitev. Dve najbolj pogosti sta denarni znesek, ki ga je naročnik namenil notranje revizijskemu delu, in število zaposlenih v notranje revizijski funkciji (Gerrard et al., 1994, str. 6).

2.3 Drugi dejavniki

Poleg dejavnikov cen revizijskih storitev, povezanih z revizorjem, in dejavnikov, povezanih z naročnikom, na cene revizijskih storitev vplivajo tudi nekateri drugi dejavniki. V nadaljevanju predstavljam nekatere druge dejavnike cen, ki so že bili preučevani v preteklih empiričnih raziskavah.

2.3.1 Odnosi med revizorjem in naročnikom

Revizijska družba mora pri opravljanju revizije upoštevati kodeks poklicne etike in mednarodne standarde revidiranja, ki govorijo o neodvisnosti in nepristranskosti. Odnos med revizorjem in naročnikom mora biti objektiven in profesionalen, zato se revizijska družba ne sme podrejati interesom naročnika, značilnosti razmerja med naročnikom in revizijsko družbo pa vplivajo na stopnjo neodvisnosti revidiranja in stopnjo konflikta interesov. Razmerje med revizorjem in naročnikom se začne vzpostavljati že ob zbiranju ponudb, kjer prihaja do prvih stikov, in se razvija do izdaje revizorjevega poročila.

Razmerja se vzpostavijo z nadzornim svetom, delničarji, revizijsko komisijo, predvsem pa z upravnim odborom oziroma poslovodstvom naročnika. Simunicev model revidiranja omogoča neodvisnost revizorja v tem smislu, da revizor izhaja kot dopolnilo notranjemu računovodskemu sistemu. Revizor je neodvisen tako kot katerikoli izvajalec storitve, ki želi kompetentno opraviti naloge, ki jih zahteva stranka. Čeprav se lahko njuni ekonomski interesi razhajajo, naročnik in revizijska družba nista vedno v konfliktu. V času revidiranja je prisotna vzajemnost zasebnih interesov naročnika in revizijske družbe (Simunic, 1980, str. 188). To zahteva večje sodelovanje in pozitiven odnos med revizijsko družbo in naročnikom na vseh ravneh organizacije. Naročnik bi moral gledati na revizorja kot na poslovnega partnerja, medtem ko bi moral revizor vložiti več prizadevanja v razumevanje poslovanja in operativne zadeve. To bi olajšalo revizijsko metodologijo, ki temelji na

medsebojnem razumevanju revizijskih in poslovnih potreb, z enostavnejšo metodologijo pa je cena revizijske storitve nižja.

Avtorji (Simunic, 1980; DeAngelo, 1981; Skitek, 2009; Choi et al., 2010; Johnson et al., 1995, Antle et al., 2006, Felix et al., 2001, Ghosh and Moon, 2005, Hoitash et al.,2007; v Singh, 2010; Farag & Elias, 2011) odnos med revizorjem in naročnikom obravnavajo z vidika:

- revizorjevega mandata,
- zvestobe naročnika,
- kakovosti revidiranja.

Revizorjev mandat, opredeljen kot čas sodelovanja revizorja in naročnika, ima vpliv na cene revizijskih storitev, ki jih zaračuna revizor. Pogodbeno razmerje med revizorjem in naročnikom je na splošno srednjeročne do dolgoročne narave, precej redko je enoletno. Revizor, ki dalj časa sodeluje z naročnikom, je bolj seznanjen z naročnikom, njegovim računovodskim sistemom, finančnimi evidencami in z njimi povezanimi notranjimi kontrolami ter je pridobil specifična znanja. Glede na to, da seznanjenost z naročnikom zmanjšuje naročnikovo kompleksnost in revizijsko tveganje, revizor manj napora in prizadevanja porabi pri razumevanju naročnikovega poslovanja in to v zameno lahko pomeni, da so cene revizijskih storitev nižje. Vendar pa naročniki z daljšim sodelovanjem z revizorjem lahko namesto tega plačujejo višje cene revidiranja zaradi ekonomske povezanosti ali pa so višje cene revidiranja posledica večje domačnosti z revizorjem (DeAngelo, 1981, str. 190). Simuniceva (1980, str. 187) študija je pokazala, da ni povezave med revizorjevim mandatom in pojasnjevanjem višine cen revizijskih storitev. Kasnejše študije, ki so obravnavale revizorjev mandat, so prispevale mešane rezultate. Številne študije ne kažejo nobene pomembne povezave med mandatom revizorja in cenami revizijskih storitev (Antle et al. 2006 & Johnson et al. 1995; v Singh, 2010, str. 65), vendar pa je večje število študij pokazalo pozitiven odnos med revizorjevim mandatom in cenami revizijskih storitev (Felix et al. 2001; Ghosh & Moon, 2005; Hoitash et al., 2007; v Singh, 2010, str. 65).

Naročnik ima pravico,da kadar je nezadovoljen z opravljeno storitvijo, v naslednjem obdobju zamenja revizorja. Nasprotno pa se predpostavlja, daje naročnik, ki v določenem obdobju ne zamenja revizorja, zadovoljen z revizijsko storitvijo. Cene revizijskih storitev imajo pomemben učinek na stopnjo zvestobe naročnikov. Za naročnike, ki plačujejo nižje cene revizijskih storitev v primerjavi s podjetji iz iste panoge, je bolj verjetno, da bodo bolj zvesti svojim revizorjem in povišanje cen na njihovo zvestobo ne vpliva. Pri naročnikih, ki pa plačujejo višje cene v primerjavi s podjetji iz iste panoge, dodatna rast cen zelo vpliva na njihovo zvestobo. Naročniki, ki izkusijo manjše spremembe v cenah, so bolj zvesti svojim revizorjem, prejmejo manj mnenj s pridržkom ali odklonilnih mnenj ter so revidirani s strani Big 4. Revizijske družbe morajo biti previdne pri prilagajanju cen iz

enega obdobja v drugo, saj obstaja večja verjetnost, da bodo izgubili naročnika z višanjem cene, še posebej, če naročnik že plačuje visoko ceno v primerjavi z ostalimi naročniki (Farag & Elias, 2011, str. 90–91).

Kakovost revidiranja je zelo pomemben dejavnik odnosa med revizijsko družbo in naročnikom, zato lahko govorimo o kakovosti z vidika revizijske družbe in z vidika naročnika. Z vidika revizijske družbe je revidiranje kakovostno, kadar so upoštevani in uporabljeni vsi potrebni etični in strokovni standardi. Pri kakovosti revidiranja z vidika naročnika pa lahko govorimo le o naročnikovi zaznani kvaliteti, ker je ni sposoben ocenjevati po strokovni plati, ne pozna pravil revidiranja, ne pozna strokovnih zahtev in nima vpogleda v proces revidiranja. Vendar je za odnos med revizijsko družbo in naročnikom pomembno le naročnikovo videnje kakovosti, kajti on je tisti, ki odloča o družbi, ki bo revidirala računovodske izkaze (Skitek, 2009, str. 29–30). Za kakovost revidiranja je panožna specializacija in velikost lokalne podružnice pomembna determinanta, ki jo je treba upoštevati skupaj z velikostjo revizijske družbe na nacionalni ravni zaradi dejstva, da lokalne podružnice s svojo bazo naročnikov delujejo pol-avtonomno (Choi et al., 2010, str. 74). Takih kazalcev, ki opredeljujejo naročnikovo zaznavanje kakovosti, je več. Najbolj pogosto in nazorno opredelitev naročnikove zaznane kakovosti je podala DeAngelo (v Choi et al., 2010, str. 76), ki trdi, da je kakovost revizije verjetnost, da bo revizijska družba v računovodskih izkazih odkrila napačne navedbe in o teh napakah tudi poročala. Višja kakovost pa je sinonim za višje cene storitev.

2.3.2 Začetni posli

Kadar podjetje vstopa v nov poslovni odnos, ima lahko vlogo kupca ali dobavitelja. Glavna dejavnika uspeha v začetnem poslovnem odnosu sta kakovost in cena. Če se tako dobavitelj kot kupec v samemu začetku poslovnega odnosa ne uspeta dogovoriti, dovolj zbližati poglede in interesov glede cene in kvalitete, do sodelovanja ne pride. Kupec oziroma naročnik revizijske storitve, ki mora zadovoljiti potrebo po revidiranju zaradi obveze k revidiranju, gleda na dobavitelja oziroma revizijsko družbo drugače kot naročnik, ki od revizijske storitve pričakuje več kot le izpolnitev zahteve po revidiranju. V prvem primeru bo naročnik skušal zadovoljiti potrebo s čim nižjimi stroški in zato mu bo cena revizijske storitve pomembnejši dejavnik od kvalitete. V drugem primeru pa bo naročnik izbral revizijsko družbo, ki mu bo lahko ponudila zahtevano kakovost. Kot smo že ugotovili, je dejavnik kakovosti pomemben le z naročnikovega videnja kakovosti, medtem ko je cena posla pomembna tako z naročnikove strani kot s strani revizijske družbe.

Ena prvih študij, povezana s spremembami cen revizijskih storitev v prvem oziroma začetnem letu revizije, je študija avtorice DeAngelo (1981, str. 188). Avtorica meni, da vzpostavljen odnos med naročnikom in revizijsko družbo temelji na transakcijskih in začetnih stroških. Prekinitev vzpostavljenega odnosa bo imela posledice za obe strani:

revizijska družba bo izgubila prihodke, medtem ko bo moral naročnik nositi transakcijske stroške zamenjave revizorja in začetne stroške, povezane z usposabljanjem novega revizorja. Na osnovi groženj odpovedi poslovnega odnosa je lahko naročnik deležen popustov in revizor postane manj neodvisen pri poročanju odkritih nepravilnosti v računovodskih izkazih. Pričakovana nižja stopnja revizorjeve neodvisnosti se odraža v zmanjšanju vrednosti naročnika z vidika revizorja. Da bi se izognili posledicam negativnega vrednotenja, skušajo naročniki izbrati tistega revizorja, katerega zaznana neodvisnost na trgu je večja, in jih le malo zanima dajanje popustov, da bi ohranili naročnika (DeAngelo, 1981, str. 188-189). Vendar je potrebno omeniti, da naročniki ne bodo zamenjali revizorja, če bodo stroški zamenjave revizorja višji od prihrankov.

Začetne revizije po navadi vsebujejo precej dodatnega napora in začetnih stroškov, ki se štejejo kot nepovratni stroški. Kadar se ti začetni stroški ne prenesejo na naročnika v obliki višje cene, jih revizor vidi kot naložbo, od katere se pričakuje, da bo v prihodnosti ustvarjala donose. Ta pojav povzroča zaskrbljenost v zvezi z revizorjevo neodvisnostjo, saj je za revizorja, ki je zaskrbljen zaradi donosnosti svoje naložbe, bolj verjetno, da bo nadaljeval vzpostavljen odnos zaradi želje po ohranitvi donosnosti svoje naložbe (Geiger & Raghunandan, 2002; v Farag & Elias, 2011, str. 81). Če bi revizor začetne stroške in dodaten napor zaračunal v začetnem letu, ne bi bil konkurenčen revizijski družbi, s katero naročnik trenutno sodeluje. Če bi revizor zaračunal povprečno ceno, ta za naročnika ne bi bila zanimiva, ker z zamenjavo revizorja nastanejo transakcijski stroški zamenjave. Pri začetnih revizijskih poslih se tako dogaja, da revizijske družbe v primeru novega naročnika zaračunajo pomembno nižjo ceno revizijske storitve kot običajno, da so za naročnika zanimive (Niemi, 2005, str. 317). DeAngelo (1981; v Francis & Simon 1987, str. 155) dodaja, da je učinek pomembno nižjih cen v začetnih poslih nevtralen glede neodvisnosti revidiranja. Francis in Simon (1987, str. 150–155) sta preučevala naročnike, ki so v obdobju od leta 1979 do 1984 zamenjali revizorja, in v kontrolnem vzorcu preučevala tudi tiste naročnike, ki niso zamenjali revizorja. Ugotovila sta, da so pri začetnih poslih cene revizijskih storitev bistveno nižje v primerjavi s kontinuiranimi posli ter da se že znižana cena še dodatno zniža v naslednjih dveh letih. Ta znižana cena se vrne na povprečno raven šele v četrtem letu revidiranja.

Carson et al. (2012, str. 69) so raziskovali vpliv konkurenčnosti revizijskega trga na cene velikih revizijskih podjetij v obdobju od leta 1996 do 2007. To obdobje je bilo posebej izbrano zaradi sprememb v konkurenčnosti revizijskega trga, povezanih s konsolidacijo velikih revizijskih podjetij. Ob manjšem številu velikih podjetij na trgu so predpostavljali, da podjetja med seboj konkurirajo pri zagotavljanju storitev, in preučevali, ali je dajanje popustov v obdobju raziskave postalo bolj ali manj razširjeno. Njihovi rezultati kažejo na vztrajanje revizijskih družb pri dajanju popustov in ugotavljajo, da se popusti povečujejo pri strankah, ki prehajajo iz majhnih v velika revizijska podjetja, ter da so popusti pri majhnih revizijskih družbah višji kot pri velikih revizijskih družbah. Skupaj z ugotovitvami zgoraj navedenih raziskav, da pri začetnih poslih naročniki plačujejo nižje

cene, lahko trdimo, da revizijske družbe vedno agresivno tekmujejo za želene naročnike, kljub temu, da število konkurentov pada.

Ghosh in Lustgarten (2006, str. 362) sta primerjala stopnjo konkurence v dveh segmentih revizijskega trga. Prvi segment je predstavljal oligopolen trg, sestavljen iz štirih največjih revizijskih družb, drugi segment pa je predstavljal razdrobljen trg, sestavljen iz ostalih, manjših revizijskih družb. Ugotovila sta, da je splošna stopnja rivalstva (privabljanje naročnikov od drugih revizijskih družb) večja v razdrobljenem sektorju ter da je višja stopnja popustov bolj prisotna v razdrobljenem sektorju kot v oligopolnem sektorju. Na oligopolnem trgu je popust znašal 4 odstotke, medtem ko je popust za začetne posle v razdrobljenem sektorju znašal 24 odstotkov. Razlike v cenah začetnih poslov pripisujejo razlikam v stopnji konkurenčnosti v obeh sektorjih. Poleg tega sta Ghosh in Lustgarten povzela ugotovitve avtorjev (2006, str. 338–339), ki so iskali razloge za kasnejše dvigovanje cen. Chan (1999) navaja, da bi imela prepoved začetnega dajanja popustov enak učinek kot kasnejše skrito dogovarjanje za dvig cen. DeAngelo (1999) pravi, da imajo obstoječi revizorji večjo pogajalsko moč od naročnika, s čimer lahko v kasnejših revizijah dvignejo cene nad stroške revidiranja ter da bo revizor imel koristi od prihranjenih stroškov kasnejših revizij. Dye (1991) se z DeAngelo (1999) ne strinja in pravi, da ima naročnik večjo pogajalsko moč, s čimer lahko obdrži ceno na ravni stroškov, ter da naročnik lahko prihrani stroške od revizije, ki se izvaja s ceno, nižjo od stroškov revidiranja. Če prevlada interes sodelovanja, si bosta stroške razdelila, odvisno od segmenta, v katerem se revizijska družba nahaja. Če pa bi naročnik lahko uveljavil pogajalsko moč in prihranil stroške, potem se revizorji ne bi odločali dajati popustov pri začetnih poslih.

2.3.3 Lastništvo in upravljanje podjetij

V začetnih letih preučevanja vpliva različnih dejavnikov na cene revizijskih storitev avtorji niso imeli interesa raziskovati vpliva učinkov lastništva in upravljanja podjetij na cene. Interes za to področje narašča v zadnjih letih. Čeprav lastniška struktura naročnika vpliva na cene revizijskih storitev, so avtorji ta dejavnik izpuščali iz analiz revizijskih trgov, ker široka paleta lastniških struktur naročnikov povečuje tveganje napačnih zaključkov na obnašanje naročnikov glede cen. Če so na primer hčerinska podjetja mednarodnih naročnikov v tuji lasti pri izbiri revizorja bolj nagnjena k izbiri velike revizijske družbe kot pa lokalni naročniki z domačo lastniško strukturo in če so revizije teh lokalnih naročnikov bolj zahtevne od ostalih naročnikov, bi lahko opazili neupravičeno višje cene s strani velike revizijske družbe (specializirane za revidiranje hčerinskih družb v tuji lasti), če seveda ne preverimo lastniške strukture naročnika.

Študije o lastniški strukturi podjetij kažejo, da je najbolj pogosta oblika lastništva poslovodno-lastniška. Poslovodje so hkrati lastniki in sodelujejo pri vsakodnevnih poslih. Druga pogosta oblika lastništva je državno ali občinsko lastništvo. Tretji pogosti tip

lastništva je korporativno lastništvo. V tem primeru so hčerinska podjetja multinacionalk s sedeži v tujini pomembni igralci v številnih panogah (Niemi, 2005, str. 308). Te tri vrste lastništva imajo edinstvene lastnosti, razlike izhajajo iz razmerja med poslovodstvom in lastnikom, ki obvladuje družbo, zato se zaradi teh razlik lahko pričakuje različne učinke na revizijo in cene revizijskih storitev.

Asimetrija informacij med lastnikom in poslovodstvom v primeru lastništva poslovodstva je manjša kot pri drugih oblikah lastništva, kar privede do manjšega povpraševanja po zagotovilih, ker se lastnik bolj aktivno ukvarja z dnevnimi posli. Prav tako je lastnik poslovodja bolj učinkovit pri nadziranju sprememb kapitala podjetja od najetih poslovodij, kar ima za posledico manj hierarhično organizacijsko strukturo. In nenazadnje je poslovodstvo, ki ima velik del premoženja vloženega v podjetje, manj naklonjeno tveganju pri sprejemanju odločitev o naložbah kot poslovodstvo z bolj razpršenim lastništvom, kar vpliva na manjša prizadevanja revizorja pri opravljanju revizij. Manjšanje asimetrije informacij, organizacijske kompleksnosti in tveganja ima za posledico nižje cene revizijskih storitev (Niemi, 2005, str. 308). Če ima poslovodstvo večje spodbude za zaščito kapitala, lahko tudi predpostavljamo, da bo zahtevalo dodatna zagotovila od revizorjev. Pri večji koncentraciji lastništva ima poslovodstvo večje nagnjenje k aktivnemu spremljanju upravljanja in vidi v reviziji pomemben mehanizem spremljanja upravljanja, zato se pričakuje, da bolj koncentrirano lastništvo podpira obsežnejšo revizijo. Obsežnejši revizijski pristop na koncu zahteva več revizijskih ur in vključuje bolj usposobljeno osebje, kar se na koncu pokaže v višjih cenah (Rusmin et al., 2009, str. 59).

Multinacionalke morajo o svojem finančnem stanju podrobneje poročati in razkriti več informacij kot podjetja, ki poslujejo samo v eni državi. Ker razkrivanje podrobnosti zahteva več prizadevanja in napora pri reviziji, so take revizije dražje. Podobno naj bi cene revizij hčerinskih družb v tujini zaradi dodatnega finančnega poročanja in večje potrebe po upravljanju bile višje kot cene revizij hčerinskih družb v domači državi. Izdelava računovodskih izkazov je zaradi razlik računovodskih pravil med posameznimi državami bolj zapletena, kadar je sedež matične družbe v tuji državi. Vsaka hčerinska družba je odgovorna za pripravo računovodskih izkazov za konsolidirane računovodske izkaze na ravni skupine, hčerinska družba v drugi državi pa mora pripraviti vsaj en dodaten sklop računovodskih izkazov. Tuja povezana podjetja zahtevajo dodaten nadzor nad upravljanjem zaradi konflikta interesov med matično in hčerinsko družbo, saj hčerinske družbe sprejemajo odločitve v svojo korist in ni nujno, da so te odločitve optimalne z vidika celotne organizacije. Dodatna kompleksnost pri poročanju in problematičnost nadzora upravljanja hčerinskih družb v tuji lasti povečujeta potrebo po obsežnejših revizijskih postopkih in tako tudi povečujeta ceno revizijskih storitev (Niemi, 2005, str. 308–309). Družbe, ki izražajo potrebo po močnejšem in boljšem upravljanju, imajo bolj neodvisno poslovodstvo, bolj neodvisno revizijsko komisijo, in družbe, v katerih imajo zaposleni visok delež lastništva, plačajo višjo ceno revizijskih storitev. Verjetno je razlaga v tem, da bi dosegle boljše rezultate pri upravljanju. Boljše upravljanje

se doseže z boljšim kontroliranjem računovodskega sistema ter krepitvijo notranjih kontrol in s tem se zmanjša možnost prirejanja finančnih poročil, kar dodatno vodi v percepcijo nižjega tveganja s strani revizorja (Rusmin et al., 2009, str. 59). Bolj učinkovita poslovodstva in revizijske komisije tako dosežejo višjo preglednost in zanesljivost računovodskih sistemov kakor tudi zmanjšajo tveganje izdaje napačnega revizijskega mnenja, zaščitijo neodvisnost revizorja s prevzemanjem odgovornosti pri njegovem imenovanju ter zagotavljanju neodvisnih temeljev pri izražanju mnenj o politiki upravljanja. Takšen način upravljanja družb nima posledic le na kakovost revidiranja, temveč tudi na revizorjeve prejemke. Zaradi morebitnega tveganja tožb in oslabitve ugleda je za družbo z neodvisnejšo revizijsko komisijo verjetneje, da bo izpolnila svoje obveznosti in učinkoviteje nadzirala revizijski proces. Zato se cena revizijskih storitev poveča zaradi povpraševanja po širšem obsegu revizije (Zaman et al., 2011, str. 165–166). Po drugi strani je za družbe z boljšim upravljanjem manj verjetno, da poslujejo z izgubo, imajo manj sodnih sporov, sodelujejo z revizijsko družbo, ki ima veliko znanja, kar pomeni, da so z vidika revizorja manj tvegane. To povzroči zmanjšanje cene revizijske storitve (Griffin et al., 2008, str. 38–39).

Koncentrirano lastništvo pripelje do razlik v strukturi moči v podjetju, kar se odraža v različnih vlogah revidiranja in v nasprotju interesov med poslovodstvom in lastniki. Interesi poslovodstva in lastnikov bolj sovpadajo, kadar ima poslovodstvo v lasti velik del lastništva. Pri koncentriranem lastništvu pa lahko pride do sebičnega vedenja s strani večinskega lastnika, ki ima več moči v podjetju. Takšno stanje večinskemu lastniku dopušča možnost, da moč izkoristi v zasebne namene, kar preraste v konflikt med večinskimi in manjšinskimi lastniki. Dejansko imajo večinski lastniki možnost razlastitve manjšinskih lastnikov in doseči zasebni dobiček iz naslova večje moči, zato takšno nasprotje interesov vpliva na višje cene revidiranja. Pri naročnikih, kjer je prisotno nasprotje interesov tako med poslovodstvom in lastniki kot med lastniki samimi, so cene revizijskih storitev višje. V primeru slednjih so cene višje samo v državah, kjer je varnost vlagateljev nizka (Ben Ali, 2010, str. 2–5).

Državno ali občinsko lastništvo pa se razlikuje od ostalih oblik lastništva in ga je možno opisati kot hibrid razpršenega in koncentriranega lastništva. Po eni strani so podjetja v državni ali občinski lasti financirana z denarjem davkoplačevalcev. Vsak davkoplačevalec ima majhno naložbo v podjetju, vendar nima moči neposrednega upravljanja in v zvezi s tem je lastništvo zelo razpršeno. Po drugi strani pa so pravice upravljanja v praksi dejansko v rokah posameznikov znotraj vlade. Za razliko od ostalih vrst lastništva predstavniki vlade nimajo pravice do delitve dobička, vendar imajo pravico do spremljanja poslovanja in se jim zmanjša ugled, če učinkovito ne nadzorujejo upravljanja. Bolj pomembno je dejstvo, da posamezniki sami ne nosijo stroškov revidiranja. Ti stroški vplivajo na posameznikovo analizo stroškov in koristi. Ker od revizije pričakujejo koristi, dvignejo optimalno količino revizijskega prizadevanja in napora. To povzroči večje naložbe v revidiranje v podjetjih v državni in občinski lasti v primerjavi z ostalimi

podjetji, ki sama nosijo stroške revidiranja. V smislu kakovosti revidiranja pa je državno lastništvo bliže razpršenemu kot koncentriranemu lastništvu, zaradi česar naj ne bi prihajalo do razlik v cenah revizijskih storitev v primerjavi z ostalimi vrstami lastništva (Niemi, 2005, str. 309–310).

2.3.4 Gospodarska aktivnost države

Kapitalizem kot oblika družbene ureditve pozna dva cilja: prvi cilj je dobiček oz. kapitalski donos če gledamo na nivoju gospodarske družbe, drugi cilj je gospodarska rast gledano z nivoja države. Temeljno prepričanje še nedolgo nazaj je bilo, da v kapitalizmu prevladuje konjunktura ter da nas recesija ne more presenetiti. Da smo se motili smo spoznali v sredini leta 2007 po poku balona nepremičninskih trgov v Združenih državah Amerike, kjer so najprej občutili posledice recesije. O svetovni recesiji se je začelo govoriti v oktobru 2008. Tedaj se je le-ta hitro razširila na bančni trg ter kasneje zajela realno gospodarstvo po celem svetu. Začelo se je govoriti o gospodarski in finančni krizi, katera nas ni samo presenetila, temveč je dodobra zamajala temelje kapitalizma kot družbene ureditve in stabilnost številnih držav. Slovenija v tem ni izjema. Trenutno ima slovenski bančni sektor zaradi dokapitalizacije presežek likvidnih sredstev, vendar je do nedavnega bil v posojilnem in likvidnostnem krču, kar je onemogočalo posojanje denarja podjetjem ter tako še dodatno onemogočalo razvoj in poslovanje. Kljub temu na lastni koži čutimo upad kupne in gospodarske moči, manjšanje tujih investicij, večanje brezposelnosti, padanje potrošnje, slabšanje socialnega položaja prebivalstva, številne afere itd.

V prejšnjih raziskavah so avtorji poudarjali dejavnike cen revizijskih storitev, ki so specifični za naročnika in dejavnike, specifične za revizijske družbe kot so velikost naročnika, velikost in status revizijske družbe, naročnikovo kompleksnost ter tveganost. V redkih primerih so upoštevali dejavnike širšega okolja, kot so ekonomsko, politično in kulturno okolje, ki so teoretično zelo pomembni, vendar slabo raziskani. Učinki dejavnikov ekonomskega okolja se spreminjajo in se razlikujejo v okoljih, kjer se opravljajo revizijske storitve. Ti učinki lahko vplivajo na oblikovanje cen revizijskih storitev. Ben Ali (2010, str. 15–29) je preučeval vpliv ravni koncentracije lastništva na cene revizijskih storitev v različnih državah z različnimi ekonomskimi in pravnimi lastnostmi. V model oblikovanja cen revizijskih storitev je poleg spremenljivk, značilnih za revizijsko družbo in naročnika, vključil tudi tri spremenljivke na ravni države: revizorjevo odgovornost, merjeno s kazalnikom tveganja revizorjeve odgovornosti v primeru pravnih sporov, gospodarsko aktivnost države, merjeno z bruto domačim proizvodom na prebivalca (v nadaljevanju BDP na prebivalca), in tujimi investicijami, merjeno s količino neposrednih tujih investicij. Pričakoval je pozitivno povezavo med BDP-jem na prebivalca in cenami ter trdil, da so cene revizijskih storitev višje v bogatih državah kot v revnih državah.

V različnih makroekonomskih razmerah se povpraševanje po revizijskih storitvah spreminja. Za obdobje gospodarske recesije je na splošno značilno močno zmanjšanje povpraševanja, ki lahko posledično pripelje do upada likvidnosti podjetja, zato lahko pričakujemo, da bodo podjetja zelo občutljiva na spremembe cen. V najslabšem primeru pride do stečaja podjetja, kar je precej pogost pojav v času krize. Stečaji podjetij povzročijo padec povpraševanja po reviziji, kar poveča konkurenco med revizijskimi družbami, ki lahko privede do nižjih cen revizijskih storitev. Maher et al. (1992, str. 199–200) so ugotovili, da so se cene revizijskih storitev v obdobju povečane konkurence (med letoma 1997 in 1981) znatno zmanjšale. Abdel-khalik (1990, str. 300) je preučeval odnos med konkurenčnostjo revizijskega trga in gospodarskimi razmerami v različnih regijah v ZDA in predpostavlja, da gospodarska recesija zmanjšuje povpraševanje po revizijskih storitvah in povečuje konkurenco med revizijskimi družbami. Revizijske družbe izkoristijo začasno presežne kadrovske zmogljivosti tako, da zmanjšajo ceno storitev. Poleg tega pravi, da so se naročniki v času gospodarskega upada bolj pripravljeni pogajati za nižjo ceno storitve. V razmerah gospodarske rasti velja nasprotno. Gospodarska rast povečuje povpraševanje po revizijskih storitvah in novim revizijskim družbam nudi možnost vstopa na trg, zaradi česar je konkurenčnost manj intenzivna.

V času gospodarske recesije se povečajo naročnikova tveganja. V prejšnjih poglavjih je bilo govora o tem, da revizijske družbe zaračunajo dodatno premijo kadar pri naročniku zaznajo povečano tveganje. Vendar ni nobenih dokazov, da revizijske družbe zaračunajo dodatno premijo naročniku v finančnih težavah. V obdobju gospodarske recesije je tudi precej pogosto, da so podjetja v težavah in izkazujejo izgubo, zato pričakujemo, da se bodo cene storitev za ta podjetja zmanjšale.

3 EMPIRIČNA RAZISKAVA CEN REVIZIJSKIH STORITEV V SLOVENIJI

V teoretičnem delu smo prikazali kar nekaj dejavnikov in njihov vpliv na oblikovanje cen revizijskih storitev. V tem poglavju bomo pripravili nekaj analiz, ki nam bodo omogočile preizkusiti postavljene hipoteze ter sprejeti zaključke o vplivu dejavnikov na cene revizijskih storitev v Sloveniji.

3.1 Predstavitev temeljnih hipotez raziskave

Predstavljena literatura o dejavnikih cen revizijskih storitev je raziskovala odnos med cenami revizijskih storitev in različnimi lastnostmi revizijske družbe, naročnika revizijskih storitev, njunih medsebojnih odnosov ter lastnosti okolja, v katerem revizijska družba in naročnik delujeta. Najpogosteje raziskovani dejavniki cen revizijskih storitev so naročnikova velikost, naročnikova kompleksnost, tveganost naročnika in status revizijske družbe. V analizo bom vključil še manj raziskan dejavnik, in sicer značilnosti gospodarske

aktivnosti, ker želim ugotoviti, kako se gospodarska aktivnost države odraža v cenah revizijskih storitev.

Na podlagi predhodnih študij je mogoče sklepati, da je velikost naročnika najpomembnejši dejavnik, ki vpliva na cene revizijskih storitev. Velikost naročnika ima neposreden vpliv na delo revizorja in porabljen čas v času revizije. Veliki naročniki so vključeni v več poslovnih aktivnosti kot majhni naročniki, običajno so bolj na očeh širši javnosti in so nagnjeni k razkritju več informacij kot majhni naročniki, pri revidiranju je potrebnih več revizijskih storitev in več časa kot pri majhnih naročnikih. Veliki naročniki imajo tudi dovolj finančnih sredstev, da najamejo velike revizijske družbe. Pričakuje se, da veliki naročniki plačujejo višje cene revizijskih storitev glede na manjše stranke, zato predpostavljamo:

H1: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva velikost naročnika. Z večanjem velikosti naročnika rastejo cene revizijskih storitev.

Še en dejavnik, ki je pogosto uporabljen v raziskavah pojasnjevanja cen revizijskih storitev, je kompleksnost naročnika. Naročniki z večjim številom podružnic in hčerinskih družb so bolj zapleteni. Bolj zapleteni so, ker morajo spoštovati različne zakonodajne okvire in zahteve glede razkritij ter ker imajo večje število podrejenih računovodskih izkazov, kar zahteva več revizijskega časa, več strokovnega znanja, več revizijskega testiranja in dodatno delovno silo za dokončanje revizijskega postopka in zagotovitev točnosti konsolidiranih revizijskih izkazov. To pomeni, da morajo naročniki kriti dodatne stroške revizijskega dela, zato pričakujemo pozitivno povezanost kompleksnosti naročnika s cenami revizijskih storitev. V skladu s prejšnjimi raziskavami torej predpostavljamo:

H2: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva kompleksnost naročnika. Bolj kot je naročnik kompleksen, višje so cene revizijskih storitev.

Tveganost naročnika velja za enega izmed glavnih dejavnikov pri določanju cene revizijskih storitev. Da bi zmanjšali tveganje na sprejemljivo raven morajo revizijske družbe vložiti več prizadevanj, dela in časa, kar je potrebno za zaključek postopka revidiranja. Kadar revizijske družbe revidirajo naročnika s slabim finančnim položajem ali kadar opazijo poslabšanja finančnega položaja, morajo vložiti še več prizadevanja, da preprečijo medsebojne spore v prihodnosti, s tem pa bodo zaračunali višjo ceno revizijskih storitev. Zato so cene revizijskih storitev pozitivno povezane z tveganostjo naročnika in predpostavljamo:

H3: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva tveganost naročnika. Višja kot je tveganost naročnika, višje so cene revizijskih storitev.

Poznamo lokalne, regionalne in velike mednarodne revizijske družbe. Raziskovalci so veliko revizijsko družbo identificirali kot eno izmed štirih velikih mednarodnih revizijskih družb, medtem ko so druge revizijske družbe uvrstili v skupino majhnih. Velike revizijske družbe investirajo v svoj ugled in usposobljenost zaposlenih, zato velja prepričanje, da lastnikom ponujajo boljša zagotovila in zmanjšajo stroške upravljanja. Naročniki so velikim revizijskim družbam zaradi močne blagovne znamke in zaznane višje kakovosti revizije pripravljeni plačati višjo ceno. To pomeni, da višji kot sta ugled in status revizijske družbe, več je povpraševanja po njenih storitvah, zato so cene njenih storitev višje. Predhodne študije so pokazale, da velike revizijske družbe prejemajo dodatne premije v mnogih državah ter da dosegajo višjo kakovost storitev v primerjavi z majhnimi revizijskimi družbami. Dejavnik status revizijske družbe naj bi imel pozitiven odnos s cenami revizijskih storitev, zato predpostavljamo:

H4: Na raven cen revizijskih storitev v Sloveniji vpliva status revizijske družbe. Revizijske družbe z visokim statusom zaračunajo višjo ceno revizijskih storitev.

Cene revizijskih storitev so odvisne tudi od makroekonomskih pogojev, zato je spremembe med cenami potrebno spremljati v različnih gospodarskih, političnih in kulturnih okoljih. Preučitev literature je pokazala, da so vplivi širšega okolja na cene revizijskih storitev slabo raziskani. Ben Ali (2010) je raziskoval vpliv ravni koncentracije lastništva na cene revizijskih storitev v različnih državah oziroma v različnih okoljih, Abdel-khalik (1990) pa je raziskoval odnos med konkurenčnostjo revizijskega trga in gospodarskimi razmerami v različnih regijah znotraj enega trga. Vendar noben avtor ni raziskoval vpliva širšega okolja na cene revizijskih storitev v okviru enega trga. Povedano natančneje, noben avtor ni raziskoval vpliva gospodarske aktivnosti ene države na cene revizijskih storitev v različnih gospodarskih obdobjih. Razprava o dejavniku gospodarske aktivnosti države kaže, da lahko tako gospodarska konjunktura kot gospodarska recesija vplivata na cene revizijskih storitev. Kljub temu je težko napovedati scenarij vpliva tega dejavnika zaradi zapletene interakcije različnih faktorjev. Zato predpostavljamo:

H5: Gospodarska aktivnost Slovenije vpliva na cene revizijskih storitev v Sloveniji. V času gospodarske in finančne krize cene revizijskih storitev padajo.

Revizijska družba, ki prvič opravlja revizijo pri novemu naročniku, po navadi v svoje delo vključi dodaten napor in prizadevanje. Da bi revizor pridobil posel, mora biti cenovno konkurenčen, zato začetnih stroškov in napora ne zaračuna v začetnem letu, saj jih revizor vidi kot naložbo, ki bo v prihodnosti ustvarjala donose. Tako revizorji zaračunajo nižjo ceno revizijskih storitev in dajejo višje popuste kot običajno, da bi bili za naročnika zanimivi ter vedno agresivno tekmujejo za nove naročnike. Zato predpostavljamo:

H6: Začetni poslovni odnos med naročnikom in revizijsko družbo vpliva na cene revizijskih storitev v Sloveniji. Posli v prvemu letu sodelovanja so cenejši od kontinuiranih poslov.

3.2 Predstavitev raziskave in opis vzorca

Raziskava temelji na analizi v elektronski obliki javno dostopnih podatkov. Podatke, potrebne za analizo smo pridobil iz letnih poročil gospodarskih družb, katerih delnice so kotirale na Ljubljanski borzi leta 2006, 2008, 2010 in 2012, ter iz evidenc Statističnega urada Republike Slovenije. Iz izbrane populacije zaradi vsebinskih in računovodskih posebnosti ter specifičnosti, povezanih z revidiranjem, so izvzete družbe, ki delujejo na področju finančne dejavnosti. Te družbe so: banke, zavarovalnice, pozavarovalnice, družbe z dejavnostjo upravljanja holding družb, dejavnostjo holdingov, finančnih storitev, finančnega posredništva, družbe tveganega kapitala, pokojninski skladi, borzni posredniki in družbe z dejavnostjo upravljanja premoženja.

S pregledom letnih poročil gospodarskih družb smo pridobili podatke, potrebne za analizo cen revizijskih storitev, vpliva velikosti naročnika, kompleksnosti naročnika, naročnikovega tveganja, statusa revizijske družbe ter začetnih poslov, podatke za analizo vpliva gospodarske aktivnosti pa smo pridobil iz evidenc Statističnega urada Republike Slovenije. Za izbrane družbe je značilno, da tvorijo tri homogene skupine podjetij znotraj vsakega leta posebej. To so družbe prve, standardne in vstopne borzne kotacije. Pri pregledu letnih poročil je bilo ugotovljeno, da v 17-ih poročilih ne razpolagamo z vsemi podatki, ki so potrebni za analizo oziroma so ti podatki nepopolni, zato smo te naročnike izločili iz analize. Največ nepopolnih letnih poročil, kar 16, je poročil iz leta 2006, 2 poročili sta iz skupine podjetij standardne kotacije in 14 poročil je iz skupine vstopne kotacije. V letu 2008 samo pri enemu naročniku iz standardne kotacije nismo prišli do vseh potrebnih podatkov, v poročilih iz leta 2010 in 2012 pa smo prišli do vseh potrebnih podatkov. V vseh izločenih primerih naročniki v letnih poročilih niso razkrili bistvenega podatka za našo analizo, to je cene revizijske storitve. Vzorec tako sestavlja:

- 7 družb iz prve, 15 iz standardne, 25 iz vstopne kotacije v letu 2006, skupaj 47 družb,
- 7 družb iz prve, 10 iz standardne, 30 iz vstopne kotacije v letu 2008, skupaj 47 družb,
- 7 družb iz prve, 11 iz standardne, 24 iz vstopne kotacije v letu 2010, skupaj 42 družb,
- 7 družb iz prve, 12 iz standardne, 16 iz vstopne kotacije v letu 2012, skupaj 35 družb.

Skupno smo tako v analizo vključili 171 letnih poročil naročnikov revizijskih storitev s popolnimi podatki.

3.3 Predstavitev osnovnih statistik

Kot merilo velikosti naročnika je Simunic (1980) uporabil vsa sredstva ob koncu poslovnega leta. Glede na to, da cene revizijskih storitev ne naraščajo linearno z naročnikovo velikostjo, temveč počasneje, je z namenom linealiziranja modela preverjal odvisnost naravnega logaritma cene revidiranja (*Ln(FEE)*) od naravnega logaritma vseh sredstev naročnika (*Ln(ASSETS)*). Enak pristop pri merjenju velikosti naročnika je uporabila Palmrose (1986), ki dodaja, da se je s tem izognila problemu heteroskedastičnosti, prav tako sta enak pristop uporabila Francis in Simon (1987), medtem ko so Maher et al. (1992) uporabili prihodke od prodaje, Naser in Nuseibeh (2007) sta uporabila število zaposlenih, Gonthier-Besacier in Schatt (2006) pa število zaračunanih delovnih ur pri reviziji. Mi smo za merilo velikosti naročnika uporabili vsa sredstva (*SRED*), čiste prihodke od prodaje (*PRIH*) ter število zaposlenih (*ZAP*). Števila zaračunanih ur pri reviziji nismo uporabili, ker v vzorcu ne razpolagamo s temi podatki. Ker imamo v letu 2006 vrednosti odvisne spremenljivke (cene revizijskih storitev) ter neodvisne spremenljivke (celotna sredstva in celotni prihodki od prodaje) izražene v tolarskih denarnih enotah, smo jih konvertirali v evrske denarne enote po veljavnem menjalnem tečaju 1 euro = 239,64 tolarjev.

Kompleksnost naročnika merimo s številom podružnic, številom hčerinskih družb naročnika, zajetih v konsolidacijo, oziroma kvadratnim korenom tega števila, številom registriranih panog, deležem sredstev v tujini v celotnih sredstvih, deležem hčerinskih družb v tujini v vseh hčerinskih družbah, deležem zalog v vseh sredstvih in deležem terjatev v celotnih sredstvih (Simunic, 1980; Palmrose, 1986; Francis & Simon, 1987; Maher et al., 1992; Anderson et al, 1994). Za svoje potrebe bomo za merjenje kompleksnosti naročnika uporabili število družb, vključenih v konsolidacijo (*KONS*), ter delež družb v tujini v vseh konsolidiranih družbah (*HCERT*).

Uporabljene mere pri preučevanju tveganosti naročnika so kratkoročni koeficient, pospešeni koeficient in hitri koeficient likvidnosti, stopnja zadolženosti, finančni vzvod, obstoj izgube iz poslovanja in vrsta izdanega mnenja revizorja v predhodnem obdobju (Simunic, 1980, str. 173; Felix et al., 2001, str. 8; Ghosh & Lustgarten, 2006, str. 344; Rusmin et al., 2009, str. 65, Choi et al., 2010, str. 80; Farag & Elias, 2011, str. 84, Carson et. al, 2012, str. 55; Hassan & Nasser, 2013, str. 17). Najpogosteje uporabljeni meri pa sta stopnja zadolženosti (*DOLG*), ki je opredeljena kot delež dolgov v bilančni vsoti in meri dolgoročno plačilno sposobnost podjetja, ter dobiček ali izguba iz poslovanja (*IZID*), ki ju bomo tudi uporabili v naši analizi. Spremenljivka *IZID* bo imela vrednost 0, če je naročnik prikazal dobiček iz poslovanja v katerem koli letu v zadnjih dveh letih, drugače pa bo vrednost 1.

Status in ugled revizijske družbe sta zelo povezana z njeno velikostjo. Med velike revizijske družbe sodijo družbe iz skupine Big 4, medtem ko na ostale revizijske družbe

gledamo kot na majhne družbe (DeAngelo. 1981, str. 197–198; Boo & Koh, 2004, str. 8–10; Gonthier-Besacier & Schatt, 2006; Choi et al., 2010, str. 93; Skinner & Srinivasan, 2012, str. 31–33; Hassan & Naser, 2013, str. 15). Če je naročnika revidirala revizijska družba iz skupine Big 4, ima spremenljivka vrednost 1, v nasprotnem primeru ima vrednost 0 (STAT).

Gospodarsko aktivnost države bomo merili z višino bruto domačega proizvoda na prebivalca (*BDP*). Vrednost spremenljivke je vsako leto drugačna, vendar je v posameznem opazovanem letu enaka za vse naročnike in revizijske družbe. Tako bo na primer v letu 2006 imela eno, v letu 2008 pa drugo vrednost itd.

Za testiranje razlik v cenah revizijskih storitev pri začetnih poslih bomo uporabili binarno spremenljivko začetni/kontinuirani posli v preučevanem letu (*ZAC*). Kadar v preučevanem letu naročnik in revizor začneta poslovni odnos ima spremenljivka vrednost 1, če pa gre za kontinuiran poslovni odnos ima spremenljivka vrednost 0 (Francis& Simon, 1987, str. 155; Craswell & Francis,1999, str. 204). Leto 2006 je prvo leto preučevanega obdobja, zato smo v letnih poročilih naročnikov za prejšnje leto (v tem primeru za leto 2005) preverili, katera družba je revidirala naročnika. Če je bila ista kot v letu 2006, je bila vrednost spremenljivke *ZAC* za leto 2006 enaka 0, drugače pa bo vrednost 1. Enako smo storili za ostala obravnavana leta.

3.4 Predstavitev modela in analiza cen revizijskih storitev

Model testiranja dejavnikov, ki vplivajo na cene revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji, smo preučevali na osnovi Simunicevega modela odvisnosti cen. V Simunicev model so bile vključene naslednje neodvisne spremenljivke (Simunic, 1980, str. 176):

- sredstva naročnika (ASSETS),
- število družb, zajetih v konsolidacijo (SUBS),
- število dejavnosti, v katerih naročnik posluje (DIVERS),
- delež sredstev v tujini v vseh sredstvih (FORGN),
- delež kratkoročnih sredstev v vseh sredstvih (RECV),
- delež zalog v vseh sredstvih (INV),
- delež čistega dobička v vseh sredstvih (PROFITS),
- poslovanje z izgubo v zadnjih treh letih (LOSS),
- vrsta revizijskega mnenja v tekočem letu (SUBJ),
- število let sodelovanja z revizijsko družbo (TIME),
- velikost revizijske družbe (AUDITOR).

Simuniceva linearna regresijska funkcija (1) odvisnosti cene revizijske storitve od izbranih spremenljivk je prikazana v naslednji enačbi.

$$Ln(FEE) = a + b_1Ln(ASSETS) + b_2(SUBS) + b_3(DIVERS) + b_4(FORGN) + b_5(RECV) + b_6(INV) + b_7(PROFITS) + b_8(LOSS) + b_9(SUBJ) + b_{10}(TIME) + b_{11}(AUDITOR) + \varepsilon \quad (1)$$

Za naše potrebe smo Simunicevo regresijsko funkcijo prilagodili. Izbrani dejavniki, ki vplivajo na višino cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji, so:

- sredstva naročnika (SRED),
- čisti prihodki od prodaje naročnika (PRIH),
- število zaposlenih (ZAP),
- število družb, zajetih v konsolidacijo (KONS),
- delež družb v tujini, zajetih v konsolidacijo (HCERT),
- stopnja zadolženosti (DOLG),
- poslovni izid v zadnjih dveh letih (IZID),
- status revizijske družbe (STAT),
- bruto domači proizvod na prebivalca (BDP),
- začetni posel naročnika in revizijske družbe (ZAC).

Naša linearna regresijska funkcija (2), s katero bomo preučevali odvisnost cen revizijskih storitev borznih družb od izbranih dejavnikov v Sloveniji je naslednja:

$$Ln(CENA) = a + b_1Ln(SRED) + b_2(PRIH) + b_3(ZAP) + b_4(KONS) + b_5(HCERT) + b_6(DOLG) + b_7(IZID) + b_8(STAT) + b_9(BDP) + b_{10}(ZAC) + \varepsilon \quad (2)$$

Naša analiza je sestavljena iz dveh delov. V prvem delu smo ugotavljali vpliv posamezne spremenljivke, vezane na določen dejavnik, za vsa leta hkrati. Na osnovi rezultatov analize prvega dela smo nato v drugem delu analizirali vse spremenljivke hkrati za vsako leto posebej. Kjer smo vpliv določenega dejavnik ugotavljali z več spremenljivkami (npr. vpliv velikosti naročnika raziskujemo s tremi spremenljivkami), smo v analizo vključili samo tisto spremenljivko, ki pojasnjuje največ variabilnosti cene, ugotovljene v prvem delu analize. S tem pristopom smo se želeli izogniti problemu multikolinearnosti oziroma linearni povezavi med spremenljivkami. Predpostavljali smo, da bi bile v primeru vključitve vseh spremenljivk iz modela izključene spremenljivke, ki vanj sicer sodijo in so pomemben dejavnik pojava, ki ga preučujemo. V drugi del analize nismo vključili spremenljivke *BDP*, ker smo v prvem delu analize prišli do zadostnih ugotovitev o njenem vplivu, zato časovne komponente v tem premeru ne analiziramo.

V Tabeli 1 so prikazane nekatere opisne statistike pojasnjevalnih spremenljivk, vključenih v drugi del analize, in sicer povprečje, standardni odklon ter število enot.

Tabela 1: Opisne statistike pojasnjevalnih spremenljivk

Spremenljivka	Leto	Povprečje	St. odklon	Št. enot
LnCENA	2006	10,1536	1,00876	47
	2008	10,1074	1,31615	47
	2010	10,2457	1,36188	42
	2012	10,4217	1,47360	35
LnSRED	2006	18,0804	1,51318	47
	2008	17,9653	1,74917	47
	2010	18,1936	1,68196	42
	2012	18,1711	1,81953	35
HCERT	2006	30,3617	31,98330	47
	2008	26,1255	30,44120	47
	2010	28,8762	31,65135	42
	2012	28,6000	32,17983	35
DOLG	2006	40,0319	19,05039	47
	2008	44,9085	20,43482	47
	2010	44,4881	24,46036	42
	2012	39,9389	23,05154	35
STAT	2006	0,6383	0,48569	47
	2008	0,5106	0,50529	47
	2010	0,4524	0,50376	42
	2012	0,5429	0,50543	35
ZAC	2006	0,1277	,33732	47
	2008	0,2553	0,44075	47
	2010	0,0714	0,26066	42
	2012	0,3714	0,49024	35

Tabela 2 prikazuje matriko Pearsonovih korelacijskih koeficientov pojasnjevalnih spremenljivk, vključenih v drugi del analize. Iz tabele je razvidno, da je moč povezanosti med nizom neodvisnih spremenljivk večinoma šibka do zmerna (manj od 0,5). Izjema je korelacija med spremenljivko *LnSRED* in *STAT* z vrednostjo 0,548 v letu 2010 in 0,582 v letu 2012. Korelacijski koeficienti kažejo, da pri izbranem modelu z multikolinearnostjo nimamo težav.

Tabela 2: Pearsonovi koeficienti korelacije

Spremenljivka	Leto	LnSRED	HCERT	DOLG	STAT	ZAC
LnSRED	2006	1,000	0,449	0,153	0,405	0,031
	2008	1,000	0,448	0,086	0,370	-0,357
	2010	1,000	0,497	0,367	0,548	0,131
	2012	1,000	0,446	0,419	0,582	-0,157
HCERT	2006	0,449	1,000	0,248	0,272	-0,039
	2008	0,448	1,000	0,323	0,314	-0,101
	2010	0,497	1,000	0,404	0,347	0,109
	2012	0,446	1,000	0,533	0,372	0,153
DOLG	2006	0,153	0,248	1,000	0,206	-0,011
	2008	0,086	0,323	1,000	0,139	-0,141
	2010	0,367	0,404	1,000	0,187	0,140
	2012	0,419	0,533	1,000	0,427	-0,191
STAT	2006	0,405	0,272	0,206	1,000	-0,110
	2008	0,370	0,314	0,139	1,000	-0,208
	2010	0,548	0,347	0,187	1,000	0,119
	2012	0,582	0,372	0,427	1,000	-0,007
ZAC	2006	0,031	-0,039	-0,011	-0,110	1,000
	2008	-0,357	-0,101	-0,141	-0,208	1,000
	2010	0,131	0,109	0,140	0,119	1,000
	2012	-0,157	0,153	-0,191	-0,007	1,000

Na odsotnost multikolinearnosti kažejo tudi nizke korelacije med ocenami regresijskih koeficientov (pod 0,9). Za vsako leto posebej so prikazane v prilogi 16 (v tabelah Coefficients Correlations), vrednosti regresijskih koeficientov s pripadajočimi statističnimi stopnjami značilnosti, ki so veliko pomembnejši za našo raziskavo, pa so povzete v tabeli 3. Prikazane so tudi vrednosti koeficientov determinacije, ki v prilogah niso posebej izpostavljene, saj bi v nasprotnem primeru obseg prilog narastel preko razumne meje. Na podlagi korelacijskih vrednosti in vrednosti determinacijskih koeficientov torej ugotavljamo, da je izbrani model primeren za preučevanje odvisnosti cen.

Tabela 3: Povzetek regresijske analize

Spremenljivke	2006 LnCENA	2008 LnCENA	2010 LnCENA	2012 LnCENA
LnSRED	***0,412 (0,000)	***0,308 (0,000)	***0,541 (0,000)	***0,259 (0,006)
HCERT	***0,010 (0,000)	***0,018 (0,000)	***0,016 (0,000)	***0,024 (0,000)
DOLG	0,004 (0,253)	0,001 (0,923)	*-0,007 (0,066)	0,005 (0,462)
STAT	0,242 (0,143)	**0,607 (0,014)	0,322 (0,119)	**0,639 (0,043)
ZAC	-0,036 (0,866)	-0,142 (0,598)	-0,163 (0,623)	0,038 (0,886)
Konstanta	**2,058 (0,036)	***3,788 (0,009)	0,132 (0,907)	***4,475 (0,006)
Št. primerov	47	47	42	35
R^2	0,801	0,722	0,862	0,812

Legenda: V oklepajih so podane p-vrednosti
***p<0,01; **p<0,05; *p<0,1

Odvisnost cen od preučevanih dejavnikov bomo za primer borznih družb v Sloveniji preučevali na podatkih poslovnih let 2006, 2008, 2010 in 2012, pri čemer bomo ugotovitve analiz vsakega dejavnika predstavili posebej ter tako v zadostni meri potrdili/zavrgli postavljene hipoteze. Zato ugotovitev nekaterih obstoječih raziskav ne bo neposredno in v celoti mogoče primerjati z ugotovitvami naše raziskave.

3.4.1 Odvisnost od velikosti naročnika

Rezultati regresijske analize (Priloga 1) so pokazali, da velikost naročnika (spremenljivke vsa sredstva *(LnSRED)*, čisti prihodki od prodaje *(PRIH)* in število zaposlenih *(ZAP)*) pojasnjuje 62,8[1] odstotkov variabilnosti cene revizijskih storitev, pri čemer je odvisnost med vključenimi spremenljivkami pozitivna in precej močna (0,793). Med naštetimi spremenljivkami na ceno revizijskih storitev statistično značilno vplivata le vsa sredstva *(SRED)* in število zaposlenih *(ZAP)*. Spremenljivka čisti prihodki od prodaje *(PRIH)* nima statistično značilnega vpliva na cene revizijskih storitev, na kar kaže njegova stopnja tveganja pri t-preizkusu, ki je 0,259 (kar je več od 0,05). Spremenljivka vsa sredstva *(LnSRED)* je tisti dejavnik, ki najbolj pojasnjuje spremembo cen revizijskih storitev, saj je partdeterminacijski koeficient pri njem najvišji in znaša 0,589. Sledi mu dejavnik število zaposlenih *(ZAP)* z vrednostjo partdeterminacijskega koeficienta 0,039. Obe spremenljivki, ki statistično značilno vplivata na cene revizijskih storitev, imata pozitiven vpliv, kar je razvidno iz njunih regresijskih koeficientov. To pa pomeni, da se z višanjem vseh sredstev *(LnSRED)* in/ali števila zaposlenih *(ZAP)* viša tudi cena revizijske storitve.

Analiza spremenljivke vsa sredstva *(LnSRED)* pri vsakem letu posebej je postregla z podobnimi ugotovitvami. V vseh preučevanih letih vpliva statistično značilno (stopnja tveganja pri t-preizkusu je manjša od 0,05) pojasnjuje najvišji odstotek variabilnosti cen v

[1] Multipli determinacijski koeficient (R Square) znaša 0,628.

primerjavi z ostalimi vključenimi spremenljivkami (od 49,7 do 74,8 odstotka) pri čemer je odvisnost med *LnSRED* in ceno revidiranja pozitivna in močna (nad 0,70), razen v letu 2012 (16,1 odstotka pojasnjene variabilnosti in neznatna povezanost (0,097)). Spremenljivka vsa sredstva *(LnSRED)* ima pozitiven vplivna cene revizijskih storitev na kar nakazujejo pozitivne vrednosti regresijskih koeficientov z vrednostmi od 0,259 do 0,541 (Priloge 12 do 16).

Statistična analiza torej **potrjuje hipotezo H1**, da na raven cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji vpliva velikost naročnika ter da se cene revizijskih storitev višajo z velikostjo naročnika.

3.4.2 Odvisnost od kompleksnosti naročnika

Rezultati regresijske analize (Priloga 2) so pokazali, da kompleksnost naročnika (spremenljivki število družb, zajetih v konsolidacijo *(KONS)* in delež družb v tujini, zajetih v konsolidacijo *(HCERT)*) pojasnjuje 56 odstotkov variabilnosti cen revizijskih storitev. Vrednost korelacijskega koeficienta je v tem primeru približno enaka koeficientu dejavnika velikosti naročnika (0,749) in prav tako nakazuje, da se z večanjem vrednosti spremenljivk v regresijski funkciji povečujejo tudi cene revizijskih storitev. Na ceno revizijskih storitev statistično značilno vplivata obe spremenljivki, ki označujeta kompleksnost naročnika – število družb, zajetih v konsolidacijo in delež družb v tujini, zajetih v konsolidacijo *(HCERT)*. Spremenljivka delež družb v tujini, zajetih v konsolidacijo *(HCERT)* najbolj pojasnjuje spremembo cen revizijskih storitev, saj je partdeterminacijski koeficient pri njem najvišji in znaša 0,482. Preostala spremenljivka število družb, zajetih v konsolidacijo *(KONS)* pa ima vrednost partdeterminacijskega koeficienta 0,079. Obe spremenljivki imata pozitiven vpliv–različna od 0 in pozitivna korelacijska koeficienta.

Analiza spremenljivke delež družb v tujini, zajetih v konsolidacijo *(HCERT)* za vsako leto posebej je potrdila ugotovitve, pridobljene v prvem delu analize. V vseh letih ima statistično značilen vpliv na cene revizijskih storitev. V letih 2006, 2008 in 2010 v primerjavi z *LnSRED* pojasni veliko manjši delež variabilnosti cen (vrednosti partdeterminacijskega koeficienta je med 0,087 do 0,101), odvisnost med *HCERT* in ceno revidiranja pa je pozitivna in neznatna (med 0,049 in 0,059). Izjema je leto 2012 kjer pojasni največji odstotek variabilnosti cene (0,611) in je vrednost korelacijskega koeficienta najvišja (0,782). V vseh primerih in vseh letih so parcialni regresijski koeficienti statistično značilni in pozitivni, čeprav z majhnimi vrednostmi (med 0,010 in 0,024 v letu 2012), kar kaže, da se z višanjem deleža družb v tujini, zajetih v konsolidacijo, viša cena revizijske storitve (Priloge 12 do 16).

Torej lahko **potrdimo hipotezo H2**, da kompleksnost naročnika vpliva na cene revizijskih storitev ter da se le-te višajo s kompleksnostjo naročnika.

3.4.3 Odvisnost od tveganosti naročnika

Rezultati regresijske analize (Priloga 3) kažejo, da tveganost naročnika (spremenljivka stopnja zadolženosti *(DOLG)* in poslovni izid v zadnjih dveh letih *(IZID)*) pojasnjuje le 10,9 odstotkov variabilnosti cene revizijskih storitev, od tega vso variabilnost pojasnjuje dejavnik stopnja zadolženosti *(DOLG)*, saj je njegov partdeterminacijski koeficient enak 0,109. Povezanost med spremenljivkama je šibka (0,330). Spremenljivka poslovni izid *v* zadnjih dveh letih *(IZID)* nima statistično značilnega vpliva na raven cen revizijskih storitev, saj vrednost parcialnega regresijskega koeficienta ni značilno različna od 0 s stopnjo tveganja pri t-preizkusu 0,084 (kar je nad mejo 0,05) in ni vključena v oceno regresijske funkcije. Korelacijski koeficient pri spremenljivki stopnja zadolženosti *(DOLG)* kaže na pozitiven vpliv te spremenljivke na cene revizijskih storitev (vrednost 0,020), kljub majhnemu odstotku pojasnjenosti odvisne spremenljivke v tem delu analize pa trdimo, da ima neodvisna spremenljivka stopnja zadolženosti *(DOLG)* značilen vpliv na cene revizijskih storitev.

Analiza spremenljivke stopnja zadolženosti *(DOLG)* v posameznih letih kaže drugačno sliko. V vseh preučevanih letih pri postopnem vključevanju spremenljivk ni bila vključena, temveč je bila izključena iz modela, saj je stopnja statističnega tveganja v vseh primerih višja od 0,05 ter ne pojasnjuje variabilnosti cen revizijskih storitev. Dodatno potrditev tem ugotovitvam je ponudila analiza hkratnega vključevanja spremenljivk v model. Stopnje značilnosti parcialnih regresijskih koeficientov so v vseh letih višje od 0,05 (med 0,66 in 0,923), same vrednosti pa zanemarljivo majhne, kot je razvidno iz tabele 3 (Priloge 12 do 16).

Ob upoštevanju ugotovitev drugega dela analize in glede na dejstvo, da smo v analizi prvega dela z tveganostjo naročnika pojasnili zelo majhen delež variabilnosti cen in šibek vpliv tega dejavnika na cene **hipotezo H3 ne sprejmemo** in ne moremo trditi, da tveganost naročnika vpliva na cene revizijskih storitev ter da z višanjem tveganosti naročnika narašča tudi cena revizijskih storitev.

3.4.4 Odvisnost od statusa revizijske družbe

Rezultati prvega dela statistične analize so pokazali, da status revizijske družbe statistično značilno vpliva na zaračunano ceno revizijske storitve (Priloga 4). Vzorec naročnikov revizijskih storitev smo razdelili na dva podvzorca: v prvem so bili vsi tisti naročniki, katerih poslovanje je revidirala ena od revizijskih hiš iz skupine BIG 4 (STAT= 1; 92 naročnikov), v drugem pa vsi ostali naročniki (t.j. tisti, ki niso bili revidirani s strani ene od BIG 4 revizijskih hiš (STAT= 0; 79 naročnikov). Uporabili smo dvo-vzorčni (ne-parni) t-preizkus za preverjanje statistične značilnosti različnosti povprečij zaračunanih cen revizijske storitve med obema podvzorcema. T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen

značilno razlikujeta (p-vrednost = 0),pri čemer je povprečje pri »BIG 4 podvzorcu« (10,8604) višje kot tisto pri podvzorcu »ostalih naročnikov« (9,4708).

V drugem delu analize nam je vpliv spremenljivke statusa revizijske družbe uspelo dokazati le v letih 2008 in 2010, medtem ko v letih 2006 in 2012 nimamo dokazov o njenem vplivu (p-vrednosti so višje od 0,05, zato je iz analize izločena ter ne pojasnjuje variabilnosti cen). Kljub temu, da v letih 2008 in 2010 status revizijske družbe pojasni zelo majhen delež variabilnosti cen (4,8 in 3,6 odstotka) ter je povezanost med statusom revizijske družbe in ceno neznatna (vrednost korelacijskega koeficienta je 0,029 in 0,02), ima status revizijske družbe pozitiven vpliv na cene revizijskih storitev. V omenjenih letih so vrednosti parcialnih regresijskih koeficientov pozitivne tako v primeru postopnega kot hkratnega vključevanja spremenljivk (Priloge 12 do 16).

Vse te ugotovitve **potrjujejo hipotezo H4** – status revizijske družbe vpliva na cene revizijskih storitev:revizijske družbe z visokim statusom zaračunavajo višje cene revizijskih storitev.

3.4.5 Odvisnost od gospodarske aktivnosti Slovenije

Gospodarsko aktivnost Slovenije smo merili z njenim letnim BDP-jem na prebivalca. Ker se ta vrednost računa na letni ravni, imamo za vsako leto raziskave le eno vrednost tega pokazatelja. To pa tudi pomeni, da se problem vpliva gospodarske aktivnosti Slovenije na gibanje cen revizijskih storitev dejansko lahko prevede na problem preučevanja gibanja cen revizijskih storitev med leti, ki so bila vključena v raziskavo. Primerjali smo torej povprečja zaračunanih cen revizijskih storitev (paroma) med posameznimi leti – skupaj smo naredili 6 primerjav, uporabili smo dvo-vzorčni (ne-parni) t-preizkus za preverjanje statistične značilnosti različnosti povprečij zaračunanih cen revizijskih storitev med izbranima letoma:

1. Med letoma 2006 in 2008 (Priloga 5):
   T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen med izbranima letoma ne razlikujeta značilno (vrednost 0,849 tako pri predpostavki enakih varianc – homoskedastični test, kot brez te predpostavke).
2. Med letoma 2006 in 2010 (Priloga 6):
   T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen med izbranima letoma ne razlikujeta značilno (vrednost 0,716 pri predpostavki enakih varianc – homoskedastični test ter 0,721 brez te predpostavke).
3. Med letoma 2006 in 2012 (Priloga 7):
   T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen med izbranima letoma ne razlikujeta značilno (vrednost 0,331 pri predpostavki enakih varianc – homoskedastični test ter 0,358 brez te predpostavke).

4. Med letoma 2008 in 2010 (Priloga 8):
   T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen med izbranima letoma ne razlikujeta značilno (vrednost 0,628 tako pri predpostavki enakih varianc – homoskedastični test, kot brez te predpostavke).
5. Med letoma 2008 in 2012 (Priloga 9):
   T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen med izbranima letoma ne razlikujeta značilno (vrednost 0,313 pri predpostavki enakih varianc – homoskedastični test ter 0,321 brez te predpostavke).
6. Med letoma 2010 in 2012 (Priloga 10):
   T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen med izbranima letoma ne razlikujeta značilno (vrednost 0,588 pri predpostavki enakih varianc – homoskedastični test ter 0,591 brez te predpostavke).

V vseh šestih primerjavah je stopnja tveganja pri t-preizkusu bistveno višja od 0,05 in kaže, da ni značilnih razlik med povprečji zaračunanih cen revizijskih storitev med opazovanimi leti.

Hipotezo H5, da gospodarska aktivnost Slovenije vpliva na cene revizijskih storitev, **ne moremo potrditi** ter ne moremo trditi, da v času gospodarske in finančne krize cene revizijskih storitev padajo.

3.4.6 Odvisnost od začetnih poslov

Rezultati statistične analize so pokazali, da začetni poslovni odnos med naročnikom in revizijsko družbo statistično značilno ne vpliva na zaračunano ceno revizijske storitve (priloga 11). Vzorec naročnikov revizijskih storitev smo razdelili na dva podvzorca: v prvem so bili vsi tisti naročniki, katere je revidirala revizijska družba, ki je pri njih prvič opravljala revizijo (ZAC= 1; 34 naročnikov), v drugem pa vsi ostali naročniki (tisti, katere je revidirala revizijska družba, ki revizije ni prvič opravljala (ZAC= 0; 137 naročnikov)). Za preverbo statistično značilne različnosti povprečij zaračunanih cen revizijske storitve med obema podvzorcema smo uporabili dvo-vzorčni (ne-parni) t-preizkus. T-preizkus je pokazal, da se povprečji cen ne razlikujeta značilno (vrednost 0,457 pri predpostavki enakih varianc – homoskedastični test ter vrednost 0,426 brez te predpostavke), pri čemer je povprečje pri prvem podvzorcu 10,0718, pri drugem pa 10,2548.

Rezultati drugega dela analize o vplivu spremenljivke začetnih poslov na cene revizijskih storitev potrjujejo zgornje ugotovitve. V vseh obravnavanih letih in vseh primerih so stopnje statistične značilnosti visoko nad sprejemljivo mejo statističnega tveganja, kar velja tudi za parcialne regresijske koeficiente.

Z rezultati in ugotovitvami te analize **ne moremo potrditi hipoteze H6** – začetni poslovni odnosi med revizijsko družbo in naročnikom ne vplivajo na cene revizijske storitve ter

tudi ne moremo trditi, da so revizijski posli v prvem letu sodelovanja cenejši od kontinuiranih poslov.

3.5 Povzetek ugotovitev analize

Z opravljeno analizo smo prikazali zakonitosti izbranih dejavnikov cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji v izbranih letih, z dobljenimi rezultati pa naj bi razumeli vpliv teh dejavnikov na določanje cen revizijskih storitev.

V prem delu analize je bilo ugotovljeno, da je v izbranih letih 62,8 odstotkov variabilnosti cen revizijskih storitev pojasnjeno z dejavniki, ki opredeljujejo velikost naročnika, pri čemer značilno vplivata le vsa sredstva *(SRED)* in število zaposlenih *(ZAP)*. Do podobnih ugotovitev smo prišli tudi v drugem delu analize. Ugotovitve opravljene raziskave so v skladu z ugotovitvami obstoječih tujih raziskav, katere so opredelile velikost naročnika kot enega najpomembnejših dejavnikov cen revizijskih storitev (Simunic, 1980, str. 180; Palmrose, 1986, str. 106; Francis & Simon, 1987, str. 152; Anderson & Zeghal, 1994, str. 202; Gonthier-Besacier & Schatt, 2006, str. 21 in tako naprej). Z našim modelom smo uspeli pojasniti precej manjši odstotek variiranja cen revizijskih storitev z *ZAP* v primerjavi z *SRED*, prav tako je vrednost korelacijskega koeficienta manjša. Še slabše se je odrezala spremenljivka čisti prihodki od prodaje *(PRIH)*, saj je bilo ugotovljeno, da nima značilnega vpliva na cene revizijskih storitev. Skitek (2009, str. 85–88) je ugotovil, da ima spremenljivka, ki vključuje vsa sredstva in čiste prihodke, največji vpliv pri pojasnjevanju cen revidiranja. Bistvena razlika med našo in Skitkovo raziskavo vpliva dejavnika velikosti naročnika na cene je v tem, da obravnava tako vsa sredstva naročnika kot čiste prihodke od prodaje kot dve samostojni neodvisni spremenljivki in ne kot eno neodvisno spremenljivko, poleg tega pa je v raziskavo vključena še spremenljivka števila zaposlenih. Iz njegovih ugotovitev sklepamo, da imajo v dejavnostih, kjer so vrednosti oziroma deleži, povezani z postavko sredstev v bilanci stanja (v našem primeru čista sredstva in delež kratkoročnih sredstev), višji v primerjavi z vrednostmi ali deleži postavk, vezanih na izkaz poslovnega izida (v našem primeru čisti prihodki od prodaje), postavke bilance stanja večji vpliv pri pojasnjevanju nihanja cen revizijskih storitev od postavke izkaza poslovnega izida. S tem sklepom lahko razložimo relativno majhne vrednosti partdeterminacijskih koeficientov spremenljivke *PRIH* ter dodatno potrdimo našo ugotovitev, da spremenljivka *PRIH* nima signifikantnega vpliva na cene revizijskih storitev.

Naslednji dejavnik, ki značilno vpliva na variabilnost cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji, je kompleksnost naročnika. Obe spremenljivki kompleksnosti, število družb, zajetih v konsolidacijo *(KONS)* in delež družb v tujini, zajetih v konsolidacijo *(HCERT)*, značilno in pozitivno vplivata na cene, pri čemer *HCERT* pojasni največ variabilnosti cen (48,2 odstotka). Do podobnih ugotovitev so prišli Simunic (1980, str. 181), Palmrose (1986, str. 106), Francis in Simon (1987, str. 152), Anderson in Zeghal

(1994, str. 199–200), Gerrard et al. (1994, str. 6) ter Boo & Kooh (2004, str. 34). Drugi del analize o vplivu *HCERT* je potrdil ugotovitve, pridobljene v prvem delu. Večji pojasnjevalni vpliv in višje vrednosti korelacijskih koeficientov *HCERT* lahko pojasnimo tako, da ima naročnik z višjim deležem družb v tujini, zajetih v konsolidacijo, tudi bolj raznolike in diverzificirane hčerinske družbe in poslovanje, družba v tujini pa mora spoštovati različne zakonodajne in ostale zahteve o razkritjih. Revizijski postopki morajo biti prilagojeni tako, da odražajo vrednost poslov družbe, revizor porabi več časa in truda pri načrtovanju, usklajevanju in izvajanju revizije, kar zahteva dodatno angažiranje delovne sile in predstavlja dodaten strošek, ki ga mora naročnik kriti.

Predpostavljali smo, da so naročniki s finančnimi in poslovnimi težavami deležni višje stopnje revizijskega tveganja, prav tako smo v teoretičnem delu predpostavljali, da se z večjo tveganostjo naročnika ustvarja večje tveganje za revizijsko družbo. V prvem delu analize smo pokazali, da ima stopnja zadolženosti *(DOLG)* borznih družb značilen vpliv in pojasnjuje le 10,9 odstotkov variabilnosti cen. Raziskovali smo tudi vpliv poslovnega izida v zadnjih dveh letih *(IZID)* in ugotovili, da ni statistično značilen in nima nobenega pojasnilnega vpliva. V drugem delu analize pa je tudi stopnja zadolženosti *(DOLG)* bila izključena iz ocene regresijske funkcije, kar v primerjavi z ugotovitvami drugih avtorjev nekoliko preseneča. V nasprotju z našo ugotovitvijo je Simunicu (1980, str. 186) uspelo dokazati značilen vpliv spremenljivke poslovni izid v zadnjih treh letih *(LOSS)*.

Po pričakovanju smo uspeli dokazati statistično značilen vpliv spremenljivke statusa revizijske družbe *(STAT)* na cene revizijskih storitev. V prvem delu analize smo s primerjavo povprečij zaračunanih cen skupin ugotovili, da revizijske družbe z visokim statusom zaračunajo višje cene v primerjavi z revizijskimi družbami z nizkim statusom. Razloge vidimo v višjem ugledu, uveljavljeni blagovni znamki, višji kakovosti storitev ter zmanjšanju konkurenčnosti trga revizijskih storitev. Skitek (2009, str. 89) je prav tako ugotovil statistično značilen in pozitiven vpliv skupine Big 4 revizijskih družb na cene revizijskih storitev. Na podlagi opisanih ugotovitev menimo, da v Sloveniji v preučevanem obdobju ni posebnosti vpliva statusa revizijske družbe na cene revizijskih storitev, niti ne vidimo dodatnih razlogov vpliva v primerjavi z obstoječimi raziskavami.

Predpostavili smo značilen vpliv gospodarske aktivnosti na cene revizijskih storitev. Ali gospodarska aktivnost Slovenije vpliva na oblikovanje cen, smo ugotavljali s preučevanem povprečij zaračunanih cen med posameznimi leti. Analiza ni pokazala značilnih razlik med povprečji zaračunanih cen v izbranih letih in pripeljala do ugotovitve, da se cene med obravnavanimi leti bistveno spreminjajo. Tudi v tem primeru so ugotovitve naše raziskave skladne s predhodnima podobnima tujima raziskavama (Abdel-khalik, 1990, str. 313–314;Ben Ali, 2010, str. 15–29). V nasprotju z našimi ugotovitvami in ugotovitvami tujih raziskav je Skitek (2009, str. 89) uspel dokazati negativen vpliv spremenljivke *LETO*.

Zadnja ugotovitev opravljene analize je pripeljala do spoznanja, da začetni poslovni odnos med naročnikom in revizijsko družbo nima vpliva na cene revizijskih storitev, kar je nasprotno od pričakovanj. Rezultati in zaključki Skitkove (2009, str. 91) raziskave finančne neodvisnosti revizijskih družb v nasprotju z našo raziskavo potrjujejo značilen vpliv začetnih revizijskih poslov na cene. Ugotavlja, da so pogodbene cene novih družb nižje od prejšnjih v 56,8 odstotkov primerov ter da so nove cene od prejšnjih največkrat nižje v primerih, kadar je bila prejšnja revizijska družba iz skupine Big 4, nova pa ne. Poleg tega ugotavlja povišanje začetnih cen v 63 odstotkov primerov, in sicer kadar je bila nova družba iz skupine Big 4, prejšnja pa ne.

Statistično ne značilen vpliv leta in začetnih poslov na cene in ne nadaljevanje trenda padanja cen vidimo predvsem v zakonskih določilih in ostalih pravilih glede cen revizijskih storitev v Sloveniji. ZRev-2 ne dovoljuje pogojevanja cene storitev revidiranja z opravljanjem dodatnih storitev ter določa, da se na koncu revizijskega posla naredi obračun dejansko porabljenih ur. To pomeni, da revizijske družbe izpada prihodka iz naslova nizke cene revizijskih storitev ne morejo nadomestiti z višjo ceno dodatnih storitev ter da končni obračun porabljenih ur ščiti revizijsko družbo pred izgubo v primeru povečanega obsega dela in ne dovoljuje, da bi se začetne izgube povrnile v naslednjih letih. Kodeks MZRS revizijski družbi dovoljuje sklicevanje na kakršenkoli honorar, ki mora biti primeren vsebini, obsegu, kakovosti opravljenega dela, in ne sme ogroziti izpolnitev revizorjeve obveznosti v skladu s strokovnimi in tehničnimi standardi. Poleg tega mora revizijska družba v primeru pridobitve revizijskega posla po bistveno nižji ceni v primerjavi s prejšnjo družbo to ceno tudi ustrezno dokazati. Za naročnike, zajete v naši raziskavi, je značilno neelastično povpraševanje, saj so zakonsko obvezani k revidiranju računovodskih izkazov. Nižja cena ne bi povečala povpraševanja, temveč bi predvsem zaradi povpraševanja tistih naročnikov, ki želijo minimizirati stroške zakonske obveze, v neugoden položaj spravila ostale ponudnike. Ti argumenti bi v našem primeru bili povsem ustrezni za pojasnitev ne značilnega vpliva leta oziroma gospodarske aktivnosti in začetnih poslov na cene revizijskih storitev.

Z opravljeno analizo smo prišli do spoznanj, ki so nam omočila preverjanje na začetku postavljenih hipotez:

- Velikost naročnika vpliva naraven cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji. Z večanjem velikosti naročnika cene revizijskih storitev rastejo.
- Kompleksnost naročnika vpliva na raven cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji. Bolj kot je naročnik kompleksen, višje so cene revizijskih storitev.
- Tveganost naročnika na raven cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji ne vpliva. Ne moremo trditi, da se z večanjem tveganosti naročnika višajo cene revizijskih storitev.

- Na raven cen revizijskih storitev borznih družb v Sloveniji vpliva status revizijske družbe. Revizijske družbe z visokim statusom zaračunajo višjo ceno revizijskih storitev.
- Gospodarska aktivnost Slovenije ne vpliva na cene revizijskih storitev v Sloveniji. Ne moremo trditi, da v času gospodarske in finančne krize cene revizijskih storitev padajo.
- Začetni poslovni odnos med naročnikom in revizijsko družbo ne vpliva na cene revizijskih storitev v Sloveniji. Ne moremo trditi, da so posli v prvemu letu sodelovanja cenejši od kontinuiranih, utečenih poslov.

Ugotovitve te raziskave je treba obravnavati v povezavi z nekaterimi omejitvami. Preučevali smo le družbe, katerih vrednostni papirji so uvrščeni na trg vrednostnih papirjev, kar predstavlja relativno majhen vzorec. V primeru vključitve vseh zavezancev za revizijo bi vzorec vodil k višji moči statističnih testov in večji posplošitvi ugotovitev. Poleg tega smo v teoretičnem delu predstavili veliko dejavnikov, medtem ko smo jih v raziskavo vključili le nekaj. Glede na razpoložljive podatke bi bilo možno vključiti in raziskovati vpliv dejavnosti (npr. finančne dejavnosti, ki smo jo izvzeli iz populacije), dobičkonosnosti, lastniške in upravljalne strukture naročnika ter prisotnost notranje revizije v podjetju. Ena od omejitev je časovni okvir raziskave in gospodarske razmere. Cene smo obravnavali v precej ekstremnih gospodarskih razmerah v letih 2006, 2008, 2010 in 2012, lahko pa bi obravnavali celotno obdobje od 2006 do 2012 ali dlje ter tako prišli do dodatnih ugotovitev. Velja omeniti, da so regresijske metode občutljive na prisotnost multikolinearnosti med spremenljivkami. V raziskavi smo jo skušali čim bolj zmanjšati, zato bi ta omejitev morala obstajati v manjši meri.

SKLEP

Revidiranje je po definiciji neodvisno preiskovanje računovodskih informacij podjetja s ciljem podati sodbo o računovodskih informacijah. Potekati mora na način, določen s pravili revidiranja in hierarhijo pravil revidiranja. Revizorja opredelimo kot osebo, ki na podlagi poglobljenega strokovnega znanja pregleda računovodske izkaze in izrazi mnenje.

Letno poročilo je najpomembnejša listina, namenjena predstavitvi preteklega poslovanja podjetja ter njenih načrtov za prihodnost. K vsakemu sestavnemu delu letnega poročila mora vsaka družba vključiti razkritja oziroma pojasnila. Ena od številnih razkritih informacij je cena revizijskih storitev.

Poleg zakonskih določil in ostalih pravil glede cene na cene revizijskih storitev vpliva več dejavnikov. Osrednji predmet obravnave magistrskega dela je prav predstavitev dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje cen revizijskih storitev. Osrednji namen je poiskati glavne dejavnike, ki vplivajo na ceno, osrednje vprašanje pa je ugotoviti, ali dejavniki

vplivajo in kako vplivajo na cene revizijskih storitev, ki so uvrščene na organizirani trg vrednostnih papirjev v Sloveniji. Vsak dejavnik ima svoje značilnosti in lahko različno vpliva na ceno.

Velikost naročnika je dejavnik, ki pomembno vpliva na oblikovanje cen revizijskih storitev. Večji naročniki vstopajo v več poslov, bolj kompleksne so naloge v procesu revidiranja, večje je zahtevano število osebja v delovni skupini in več časa bodo revizorji potrebovali za pregled naročnika in izdajo mnenja. Veliki naročniki zberejo več sredstev, kar seveda zahteva podrobna in kvalitetna razkritja, bolj so izpostavljeni nadzoru finančnih analitikov in so v javnosti bolj prepoznani, nagibajo se k razkritju podrobnejših informacij, kar zahteva dodatne revizije. Zato je pozitivno korelacijo med velikostjo revidirane družbe in plačilom revizorju v preučevanem primeru mogoče pojasniti z večjim številom zaračunanih delovnih ur.

Kompleksnost naročnika smo osvetlili z vidika decentralizacije in diverzifikacije naročnikovega računovodskega poročanja. Ko se kompleksnost naročnika povečuje, se povečujejo tudi cene. Ko naročnik postaja vse bolj zapleten, morajo tuje hčerinske družbe spoštovati različne zahteve o razkritjih, kar zahteva več časa in truda, ki ga mora revizor vložiti pri načrtovanju, usklajevanju in izvajanju revizije. Decentralizacijo smo merili s številom družb, ki so vključene v konsolidirane računovodske izkaze, diverzifikacijo pa z deležem družb v tujini, zajetih v konsolidacijo. Analiza, podprta s spoznanji tujih avtorjev, je pozitiven vpliv obeh parametrov tveganosti naročnika na cene tudi podprla.

Stopnja poslovnega tveganja naročnika se šteje kot pomemben dejavnik pri določanju cen revizijskih storitev. Slab finančni položaj in slaba poslovna uspešnost naročnika predstavljata večje tveganje zaradi pomanjkanja denarnega toka in nevarnosti manipulacije finančnih informacij s strani poslovodstva, kar povečuje tako število kot zapletenost revizijskih postopkov, cene revizijskih storitev pa narastejo kot odgovor na obvladovanje tveganja. Te trditve smo v naši analizi preverili in prišli do ugotovitve, da v preučevanem obdobju cene revizijskih storitev niso odvisne od tveganosti naročnika, s čimer nismo potrdili na začetku postavljene predpostavke.

Status revizijske družbe je prikazan kot eden od dejavnikov, ki pomembno vpliva na cene revizijskih storitev. Blagovna znamka velikih revizorjev je sinonim za kakovost ter pripelje do višjih cen od ostalih ponudnikov. Z združevanjem velikih družb je revizijski trg postal oligopolen, višje cene lahko tako zaračunajo zaradi večjega tržnega deleža in posledično večje pogajalske moči, ki izhaja iz specializiranosti, izogibajo se konkuriranju s cenami in zato raje konkurirajo z ne cenovnimi elementi. Pozitivna povezava med zaznanim statusom revizijske družbe in cenami revizijskih storitev kaže, da Big 4 družbe višje cene upravičujejo tudi z drugih vidikov kot le z ugledom. Te ugotovitve dokazuje tudi naša analiza, ki je pokazala, da v preučevanem obdobju status revizijske družbe značilno in pozitivno vpliva na cene revizijskih storitev.

V nasprotju s pričakovanji nam z opravljeno analizo ni uspelo dokazati vpliva dejavnika začetnih poslov in gospodarske aktivnosti države na oblikovanje cen. Ne značilen vpliv leta in začetnih poslov in ne nadaljevanje trenda padanja cen vidimo predvsem v zakonskih določilih in ostalih pravilih glede cen revizijskih storitev v Sloveniji ter tesni povezanosti z značilnostmi trga revizijskih storitev obravnavanih naročnikov. Revizijske družbe se morajo pri postavljanju cene držati okvirnih cen, tako pri začetnih kot utečenih poslih, pravil, ki opredeljujejo časovni okvir osebja, udeleženega pri revidiranju, standardov in napotkov obvladovanja kakovosti ter upoštevati konkurenčne zakonitosti družb, katerih vrednostni papirji kotirajo na organiziranem trgu vrednostnih papirjev v Sloveniji.

LITERATURA IN VIRI

1. Abdel-khalik, A. R. (1990). The Jointness of Audit Fees and Demand for MAS: A self-selection analysis. *Contemporary Accounting research, 6*(2–1), 295–322.
2. Adelopo, I., Jallow, K., & Scott, P. (2012). Multiple large ownership structure, audit committee activity and audit fees: Evidence from the UK. *Journal of Applied Accounting Research, 13*(2), 100–121.
3. Anderson, T., & Zeghal, D. (1994). The pricing of audit services: Further evidence from the canadian market. *Accounting and Business Research, 24*(95), 195–206.
4. Arsič, H. (2007). *Tržna koncentracija v slovenski tekstilni, oblačilni in usnjarski industriji*(diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
5. Ben Ali, C. (2010, marec). Ownership concentration and audit fees: *Do auditors matter most when investors are protected least?*. Crises et nouvelles problématiques de la Valeur, Nice: France. Najdeno 18. janurja 2014 na spletnem naslovu http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/47/69/23/PDF/Ben_Ali_Lesage.pdf
6. Boo, E. H. Y., & Koh, H. C. (2004, april). Are client-perceived audit firm reputation and audit team attributes associated with big audit fees?. Singapore: Nanyang Business School. Najdeno 20. januarja 2014 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=542282
7. Carson, E., Simnett, R., Soo, B. S., & Wright, A. M. (2012). Changes in audit market competition and the big N premium. *Auditing, 31*(3), 47–73.
8. Chersan, I. C., Robu, I. B., Carp, M.,& Mironiuc M. (2012). A circular causality analysis on the determinants of the audit fees within the NYSE-quoted companies. *IBIMA Publishing, Article ID 896676*, 17.
9. Choi, J., Kim, C., Kim, J., & Zang, Y. (2010). Audit office size, audit quality, and audit pricing. *Auditing, 29*(1), 73–97.
10. Craswell, A.T. & Francis, J. R. (1999). Pricing initial audit engagement: A test of competing theories. *The Accounting review, 74*(2), 201–216.
11. DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality.*Journal of Accounting & Economics, 3*(3), 183-199.
12. El-Gammal, W. (2012). Determinants of audit fees: Evidence from Lebanon.*International Business Research, 5*(11), 136–145.
13. Farag, M., & Elias, R. (2011). Relative audit fees and client loyalty in the audit market. *Accounting Research Journal, 24*(1), 79–93.
14. Felix, W. L., Gramling, A. A., & Maletta, M. J. (2001, februar). *The contribution of internal audit as a determinant of external audit fees and factors influencing this contribution.* SSRN Working Paper Series. Najdeno 20. januarja 2014 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=284197
15. Francis, J. R., & Simon, D. T. (1987). A test of audit pricing in the small-client segmentation of the U.S. audit market. *The Accounting Review, LXII* (1), 145–157.
16. Gerrard, I., Houghton, K., &Woodliff, D. (1994). Audit fees: The effects of auditee, auditor and industry differences. *Managerial Auditing Journal, 9*(7), 3–11.

17. Ghosh, A., & Lustgarten, S. (2006). Pricing of initial audit engagements by large and small audit firms. *Contemporary Accounting Research, 23*(2), 333–364.
18. Gonthier-Besacier, N., & Schatt, A. (2007). Determinants of audit fees for french quoted firms. *Managerial Auditing Journal, 22*(2), 139–160.
19. Griffin, P. A., Lont, D. H., & Sun, Y. (2008, 12. februar). Corporate governance and audit fees: Evidence of countervailing relations. Najdeno 19. januarja 2014 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1069480
20. Hallak, R. T. P., & da Silva, A. L. C. (2012). Determinants of audit and non-audit fees provided by independent auditors in Brazil. *Revista Contabilidade &Finanças, 23*(60), 223–231A.
21. Hassan, Y. M., & Naser, K. (2013). Determinants of audit fees: Evidence from an emerging economy. *International Business Research, 6(8),* 13–25.
22. Hoitash, R., Markelevich, A. &Barragato, C. A. (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal, 22* (8), 761–786.
23. Hua-Wei, H., Li-Lin, L., Raghunandan, K., & Rama, D. V. (2007). Auditor industry specialization, client bargaining power, and audit fees: Further evidence. *Auditing, 26*(1), 147–158.
24. International Federation of Accountants. (2009, december). Mednarodni standardi revidiranja. Glavni cilji neodvisnega revizorja in izvajanje zunanje revizije v skladu z mednarodnimi standardi revidiranja. Najdeno 22. februarja na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/msr/prirocnik_medn_objav/2009/msr_200.pdf
25. International Federation of Accountants. Kodeks etike za računovodske strokovnjake. (2008). Najdeno 3. decembra 2013 na spletnem naslovu http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/Javno_ra%C4%8Dunovodstvo/Predpisi/Dokumenti_EU/Kodeks_etike_rac_strokovnjaki.pdf
26. Jiang, W. & Son, M. (2013, julij). Do Audit Fees Reflect Risk Premiums for Control Risk? *Center for Corporate Reporting and Governance,* Working Paper CCRG 2013-07. Najdeno 20. januarja 2014 na spletnem naslovu http://business.fullerton.edu/centers/ccrg/WorkingPapers/CCRG2013-07.pdf
27. Koletnik, F. (2008). Zunanje revidiranje. Maribor: Ekonomsko poslovna fakulteta.
28. Ljubljanska borza d.d. (2006). Mesečne in letne statistike Ljubljanske borze. December in leto 2006. Najdeno 27. januarja 2014 na spletnem naslovu http://www.ljse.si/media/Attachments/Statistika/Podatki/Mese%C4%8Dni/2006/dolga_statistika_december_in_leto_2006_1.pdf
29. Ljubljanska borza d.d. (2008). Mesečne in letne statistike Ljubljanske borze. December in leto 2008. Najdeno 27. januarja 2014 na spletnem naslovu http://www.ljse.si/media/Attachments/Statistika/Podatki/Letni/2008-01-12_statistika.pdf
30. Ljubljanska borza d.d. (2010). Mesečne in letne statistike Ljubljanske borze. December in leto 2010 Najdeno 27. januarja 2014 na spletnem naslovu

http://www.ljse.si/media/Attachments/Statistika/Podatki/Letni/2010_dec_leto_statistika.pdf
31. Ljubljanska borza d.d. (2012). Mesečne in letne statistike Ljubljanske borze. December in leto 2012. Najdeno 27. januarja 2014 na spletnem naslovu http://www.ljse.si/media/Attachments/Statistika/Podatki/Letni/2012_statistika1.pdf
32. Maher, M. W., Tiessen, P., Colson, R., & Broman, A. J. (1992). Competition and audit fees. *The Accounting Review, 67*(1), 199–210.
33. Mayhew, B. W., &Wilkins, M. S. (2003). Audit firm industry specialization as a differentiation strategy: Evidence from fees charged to firms going public. *Auditing, 22*(2), 33–52.
34. Menon, K.,& Williams, D. D. (2001). Long-term trends in auditfees. *Auditing: A Journal of Practice and Theory, 20* (1), 115–136.
35. Naser, K., & Nuseibeh, R. (2007). Determinants of audit fees: Empirical evidence from an emerging economy. *International Journal of Commerce & Management, 17*(3), 239–254.
36. Niemi, L. (2005). Audit effort and fees under concentrated client ownership: Evidence from four international audit firms. *The International Journal of Accounting, 40*(4), 303–323.
37. Odar, M. (2006). Vrste in namen revizij. Najdeno 17. januarja 2014 na spletnem naslovu http://www.pf.uni-mb.si/datoteke/revizija-splono_a.pdf
38. Palmrose, Z. V. (1986). Audit fees and auditor size: Further evidence. *Journal of Accounting Research, 24* (1), 97–110.
39. Računsko sodišče Republike Slovenije. (2006). *Priročnik revizije smotrnosti poslovanja.* Ljubljana: Računsko sodišče Republike Slovenije.
40. Rusmin, R., Scully, G., Tower, G., & Taplin, R. (2009). Theimpact of corporate governance and ownership on audit quality in three Asia stock markets. *The Asia Pacific Journal of Economics & Business, 13*(2), 58–74,92.
41. Simunic, D. A. (1980). The pricing of audit services: theory and evidence. *Journal of Accounting Research,* 18 (1), 161–190.
42. Singh, H. (2010). *Auditor attributes and their association with audit fees in Australia: an empirical study.*Bentley West Australia: School of Accounting.
43. Singh, H., & Newby, R. (2009). Internal audit and audit fees: Further evidence. *Managerial Auditing Journal, 25*(4), 309-327.
44. Skinner, D. J., & Srinivasan, S. (2012). Audit quality and auditor reputation: Evidence from japan. *The Accounting review, 87*(5), 48.
45. Skitek, M. (2009). *Kritična obravnava zagotavljanja finančne neodvisnosti revizijskih družb pri revidiranju računovodskih izkazov* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
46. Slovenski inštitut za revizijo. Hierarhija pravil revidiranja. (2009). Najdeno 4. februarja 2014 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/o_siru/dokumenti/akti/hierarhija_prav_revid.pdf

47. Slovenski inštitut za revizijo. Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev. (1994). Najdeno 3. decembra 2013 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/kodeks_poklicne_etike_zr.pdf
48. Slovenski inštitut za revizijo. Priporočilo 1 za zagotavljanje kakovosti revidiranja računovodskih izkazov. (2010). Najdeno 8. januarja 2014 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/priporocila_AJNR.pdf
49. Slovenski inštitut za revizijo. Smernice za oblikovanje cen revizijskih storitev. (1994). Najdeno 8. januarja 2014 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/smernice_cen-revizorji.pdf
50. Zakon o gospodarskih družbah. *Uradni list RS* št. 42/2006, 60/2006 popr., 26/2007-ZSDU-B, 33/2007-ZSReg-B, 67/2007-ZTFI (100/2007 popr.), 10/2008, 68/2008, 23/2009 Odl. US: U-I-268/06-35, 42/2009, 65/2009-UPB3, 83/2009 Odl. US: U-I-165/08-10, Up-1772/08-14, Up 379/09-08, 33/2011, 91/2011, 100/2011 Skl.US: U-I-311/11-5, 32/2012, 57/2012, 44/2013; Odl. US: U-I-311/11-16.
51. Zakon o revidiranju. *Uradni list* RS št. 65/2008, 63/2013-ZS-K
52. Zaman, M., Hudaib, M., & Haniffa, R. (2011). Corporate governance quality, audit fees and non-audit services fees. *Journal of Business Finance & Accounting, 38*(1)&(2), 165-197.

PRILOGE

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od velikosti naročnika 1

Priloga 2: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od kompleksnosti naročnika 3

Priloga 3: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od tveganosti naročnika 5

Priloga 4: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od statusa revizijske družbe 7

Priloga 5: Primerjava cen revidiranja med letoma 2006 in 2008 8

Priloga 6: Primerjava cen revidiranja med letoma 2006 in 2010 9

Priloga 7: Primerjava cen revidiranja med letoma 2006 in 2012 10

Priloga 8: Primerjava cen revidiranja med letoma 2008 in 2010 11

Priloga 9: Primerjava cen revidiranja med letoma 2008 in 2012 12

Priloga 10: Primerjava cen revidiranja med letoma 2010 in 2012 13

Priloga 11: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od začetnega poslovnega odnosamed naročnikom in revizijsko družbo 14

Priloga 12: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2006 15

Priloga 13: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2008 18

Priloga 14: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2010 21

Priloga 15: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2012 24

Priloga 16: Regresijski koeficienti analize od leta 2006 do 2012 27

Priloga 1: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od velikosti naročnika

Tabela 1: Opisne statistike

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LnCENA	10,2184	1,28022	171
LnSRED	18,0951	1,67338	171
PRIH	271860253,1988	620370052,62043	171
ZAP	1749,7544	3805,38195	171

Tabela 2: Povzetek modela

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,768[a]	,589	,587	,82287	,589	242,487	1	169	,000
2	,793[b]	,628	,624	,78540	,039	17,510	1	168	,000

a. Predictors: (Constant), LnSRED

b. Predictors: (Constant), LnSRED, ZAP

Tabela 3: Analiza variance

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	164,190	1	164,190	242,487	,000[b]
	Residual	114,432	169	,677		
	Total	278,622	170			
2	Regression	174,991	2	87,496	141,843	,000[c]
	Residual	103,631	168	,617		
	Total	278,622	170			

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors: (Constant), LnSRED

c. Predictors: (Constant), LnSRED, ZAP

Tabela 4: Koeficienti

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	-,409	,685		-,596	,552			
	LnSRED	,587	,038	,768	15,572	,000	,768	,768	,768
2	(Constant)	1,514	,799		1,894	,060			
	LnSRED	,473	,045	,618	10,468	,000	,768	,628	,493
	ZAP	,000	,000	,247	4,184	,000	,621	,307	,197

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 5: Izključene spremenljivke

Excluded Variables[a]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	PRIH	,213[b]	3,511	,001	,261	,617
	ZAP	,247[b]	4,184	,000	,307	,635
2	PRIH	,089[c]	1,132	,259	,087	,361

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED

c. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED, ZAP

Priloga 2: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od kompleksnosti naročnika

Tabela 1: Opisne statistike

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LnCENA	10,2184	1,28022	171
KONS	9,1170	14,46815	171
HCERT	28,4719	31,28598	171

Tabela 2: Povzetek modela

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,694[a]	,482	,479	,92442	,482	157,046	1	169	,000
2	,749[b]	,560	,555	,85376	,079	30,129	1	168	,000

a. Predictors: (Constant), HCERT

b. Predictors: (Constant), HCERT, KONS

Tabela 3: Analiza variance

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	134,203	1	134,203	157,046	,000[b]
	Residual	144,419	169	,855		
	Total	278,622	170			
2	Regression	156,165	2	78,083	107,122	,000[c]
	Residual	122,457	168	,729		
	Total	278,622	170			

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors: (Constant), HCERT

c. Predictors: (Constant), HCERT, KONS

Tabela 4: Regresijski koeficienti in stopnje značilnosti

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	9,410	,096		98,316	,000			
	HCERT	,028	,002	,694	12,532	,000	,694	,694	,694
2	(Constant)	9,356	,089		105,193	,000			
	HCERT	,021	,003	,507	8,238	,000	,694	,536	,421
	KONS	,030	,005	,338	5,489	,000	,619	,390	,281

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 5: Izključene spremenljivke

Excluded Variables[a]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	KONS	,338[b]	5,489	,000	,390	,692

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors in the Model: (Constant), HCERT

Priloga 3: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od tveganosti naročnika

Tabela 1: Opisne statistike

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LnCENA	10,2184	1,28022	171
DOLG	42,4477	21,61895	171
IZID	,2222	,41696	171

Tabela 2: Analiza modela

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,330[a]	,109	,104	1,21208	,109	20,651	1	169	,000

a. Predictors: (Constant), DOLG

Tabela 3: Analiza variance

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	30,339	1	30,339	20,651	,000[b]
	Residual	248,283	169	1,469		
	Total	278,622	170			

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors: (Constant), DOLG

Tabela 4: Regresijski koeficienti in stopnje značilnosti

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	9,389	,205		45,864	,000			
	DOLG	,020	,004	,330	4,544	,000	,330	,330	,330

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 5: Izločene spremenljivke

Excluded Variables[a]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	IZID	-,129[b]	-1,737	,084	-,133	,952

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors in the Model: (Constant), DOLG

Priloga 4: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od statusa revizijske družbe

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	STAT	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	0	79	9,4708	,81896	,09214
	1	92	10,8604	1,25893	,13125

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	24,507	,000	-8,401	169	,000	-1,38968	,16541	-1,71622	-1,06313
	Equal variances not assumed			-8,666	158,020	,000	-1,38968	,16037	-1,70641	-1,07294

Priloga 5: Primerjava cen revidiranja med letoma 2006 in 2008

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	Leto	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	2006	47	10,1536	1,00876	,14714
	2008	47	10,1074	1,31615	,19198

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	3,019	,086	,191	92	,849	,04617	,24188	-,43423	,52657
	Equal variances not assumed			,191	86,180	,849	,04617	,24188	-,43466	,52700

Priloga 6: Primerjava cen revidiranja med letoma 2006 in 2010

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	Leto	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	2006	47	10,1536	1,00876	,14714
	2010	42	10,2457	1,36188	,21014

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	4,782	,031	-,365	87	,716	-,09210	,25232	-,59362	,40942
	Equal variances not assumed			-,359	74,992	,721	-,09210	,25654	-,60315	,41895

Priloga 7: Primerjava cen revidiranja med letoma 2006 in 2012

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	Leto	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	2006	47	10,1536	1,00876	,14714
	2012	35	10,4217	1,47360	,24908

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	7,333	,008	-,978	80	,331	-,26810	,27417	-,81372	,27753
	Equal variances not assumed			-,927	56,761	,358	-,26810	,28930	-,84746	,31127

Priloga 8: Primerjava cen revidiranja med letoma 2008 in 2010

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	Leto	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	2008	47	10,1074	1,31615	,19198
	2010	42	10,2457	1,36188	,21014

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	,162	,689	-,487	87	,628	-,13827	,28408	-,70291	,42638
	Equal variances not assumed			-,486	85,138	,628	-,13827	,28463	-,70418	,42765

Priloga 9: Primerjava cen revidiranja med letoma 2008 in 2012

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	Leto	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	2008	47	10,1074	1,31615	,19198
	2012	35	10,4217	1,47360	,24908

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	,912	,343	-1,016	80	,313	-,31427	,30928	-,92976	,30122
	Equal variances not assumed			-,999	68,521	,321	-,31427	,31448	-,94172	,31319

Priloga 10: Primerjava cen revidiranja med letoma 2010 in 2012

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	Leto	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	2010	42	10,2457	1,36188	,21014
	2012	35	10,4217	1,47360	,24908

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	,329	,568	-,544	75	,588	-,17600	,32353	-,82051	,46851
	Equal variances not assumed			-,540	70,153	,591	-,17600	,32589	-,82594	,47394

Priloga 11: Rezultati analize odvisnosti cen revidiranja od začetnega poslovnega odnosa med naročnikom in revizijsko družbo

Tabela 1: Opisne statistike

Group Statistics

	ZAC	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
LnCENA	0	137	10,2548	1,30986	,11191
	1	34	10,0718	1,15952	,19886

Tabela 2: Analiza vzorca

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
LnCENA	Equal variances assumed	1,954	,164	,745	169	,457	,18305	,24561	-,30181	,66792
	Equal variances not assumed			,802	55,853	,426	,18305	,22818	-,27408	,64019

Priloga 12: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2006

Tabela 1: Opisne statistike

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LnCENA	10,1536	1,00876	47
LnSRED	18,0804	1,51318	47
HCERT	30,3617	31,98330	47
DOLG	40,0319	19,05039	47
STAT	,6383	,48569	47
ZAC	,1277	,33732	47

Tabela 2: Korelacijski koeficienti

Correlations

	LnSRED	HCERT	DOLG	STAT	ZAC
LnSRED	1,000	,449	,153	,405	,031
HCERT	,449	1,000	,248	,272	-,039
DOLG	,153	,248	1,000	,206	-,011
STAT	,405	,272	,206	1,000	-,110
ZAC	,031	-,039	-,011	-,110	1,000

Tabela 3: Analiza modela

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,824[a]	,679	,672	,57796	,679	95,136	1	45	,000
2	,883[b]	,780	,770	,48348	,101	20,306	1	44	,000

a. Predictors: (Constant), LnSRED

b. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT

Tabela 4: Analiza variance

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	31,778	1	31,778	95,136	,000[b]
	Residual	15,031	45	,334		
	Total	46,810	46			
2	Regression	36,525	2	18,262	78,129	,000[c]
	Residual	10,285	44	,234		
	Total	46,810	46			

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors: (Constant), LnSRED

c. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT

Tabela 5: Regresijski koeficienti in stopnje značilnosti

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	,222	1,022		,218	,829			
	LnSRED	,549	,056	,824	9,754	,000	,824	,824	,824
2	(Constant)	1,812	,925		1,960	,056			
	LnSRED	,442	,053	,664	8,390	,000	,824	,784	,593
	HCERT	,011	,002	,356	4,506	,000	,655	,562	,318

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 6: Izločene spremenljivke

Excluded Variables[a]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	HCERT	,356[b]	4,506	,000	,562	,798
	DOLG	,161[b]	1,940	,059	,281	,977
	STAT	,167[b]	1,860	,070	,270	,836
	ZAC	-,044[b]	-,522	,604	-,078	,999
2	DOLG	,100[c]	1,380	,175	,206	,937
	STAT	,131[c]	1,719	,093	,254	,826
	ZAC	-,026[c]	-,362	,719	-,055	,996

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED

c. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED, HCERT

Priloga 13: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2008

Tabela 1: Opisne statistike

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LnCENA	10,1074	1,31615	47
LnSRED	17,9653	1,74917	47
HCERT	26,1255	30,44120	47
DOLG	44,9085	20,43482	47
STAT	,5106	,50529	47
ZAC	,2553	,44075	47

Tabela 2: Korelacijski koeficienti

Correlations

	LnSRED	HCERT	DOLG	STAT	ZAC
LnSRED	1,000	,448	,086	,370	-,357
HCERT	,448	1,000	,323	,314	-,101
DOLG	,086	,323	1,000	,139	-,141
STAT	,370	,314	,139	1,000	-,208
ZAC	-,357	-,101	-,141	-,208	1,000

Tabela 3: Analiza modela

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,705[a]	,497	,486	,94404	,497	44,410	1	45	,000
2	,820[b]	,673	,658	,76996	,176	23,648	1	44	,000
3	,849[c]	,720	,701	,72012	,048	7,301	1	43	,010

a. Predictors: (Constant), LnSRED

b. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT

c. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT, STAT

Tabela 4: Analiza variance

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	39,579	1	39,579	44,410	,000[b]
	Residual	40,104	45	,891		
	Total	79,683	46			
2	Regression	53,598	2	26,799	45,205	,000[c]
	Residual	26,085	44	,593		
	Total	79,683	46			
3	Regression	57,384	3	19,128	36,886	,000[d]
	Residual	22,299	43	,519		
	Total	79,683	46			

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors: (Constant), LnSRED

c. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT

d. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT, STAT

Tabela 5: Regresijski koeficienti in stopnje značilnosti

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	,580	1,436		,404	,688			
	LnSRED	,530	,080	,705	6,664	,000	,705	,705	,705
2	(Constant)	2,893	1,264		2,288	,027			
	LnSRED	,372	,073	,494	5,125	,000	,705	,611	,442
	HCERT	,020	,004	,469	4,863	,000	,691	,591	,419
3	(Constant)	3,550	1,207		2,941	,005			
	LnSRED	,321	,071	,426	4,546	,000	,705	,570	,367
	HCERT	,018	,004	,425	4,635	,000	,691	,577	,374
	STAT	,621	,230	,238	2,702	,010	,529	,381	,218

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 6: Izločene spremenljivke

Excluded Variables[a]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	HCERT	,469[b]	4,863	,000	,591	,799
	DOLG	,161[b]	1,541	,131	,226	,993
	STAT	,311[b]	2,961	,005	,408	,863
	ZAC	-,040[b]	-,351	,727	-,053	,873
2	DOLG	,030[c]	,322	,749	,049	,891
	STAT	,238[c]	2,702	,010	,381	,836
	ZAC	-,072[c]	-,776	,442	-,118	,869
3	DOLG	,015[d]	,177	,860	,027	,888
	ZAC	-,049[d]	-,557	,580	-,086	,860

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED

c. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED, HCERT

d. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED, HCERT, STAT

Priloga 14: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2010

Tabela 1: Opisne statistike

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LnCENA	10,2457	1,36188	42
LnSRED	18,1936	1,68196	42
HCERT	28,8762	31,65135	42
DOLG	44,4881	24,46036	42
STAT	,4524	,50376	42
ZAC	,0714	,26066	42

Tabela 2: Korelacijski koeficienti

Correlations

	LnSRED	HCERT	DOLG	STAT	ZAC
LnSRED	1,000	,497	,367	,548	,131
HCERT	,497	1,000	,404	,347	,109
DOLG	,367	,404	1,000	,187	,140
STAT	,548	,347	,187	1,000	,119
ZAC	,131	,109	,140	,119	1,000

Tabela 3: Analiza modela

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,865[a]	,748	,742	,69231	,748	118,656	1	40	,000
2	,914[b]	,835	,827	,56673	,087	20,691	1	39	,000

a. Predictors: (Constant), LnSRED

b. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT

Tabela 4: Analiza variance

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	56,872	1	56,872	118,656	,000[b]
	Residual	19,172	40	,479		
	Total	76,044	41			
2	Regression	63,518	2	31,759	98,879	,000[c]
	Residual	12,526	39	,321		
	Total	76,044	41			

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors: (Constant), LnSRED

c. Predictors: (Constant), LnSRED, HCERT

Tabela 5: Regresijski koeficienti in stopnje značilnosti

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	-2,494	1,174		-2,124	,040			
	LnSRED	,700	,064	,865	10,893	,000	,865	,865	,865
2	(Constant)	-,425	1,064		-,400	,691			
	LnSRED	,563	,061	,696	9,291	,000	,865	,830	,604
	HCERT	,015	,003	,341	4,549	,000	,686	,589	,296

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 6: Izločene spremenljivke

Excluded Variables[a]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	HCERT	,341[b]	4,549	,000	,589	,753
	DOLG	-,043[b]	-,499	,621	-,080	,865
	STAT	,159[b]	1,717	,094	,265	,699
	ZAC	-,021[b]	-,261	,796	-,042	,983
2	DOLG	-,141[c]	-2,010	,052	-,310	,800
	STAT	,124[c]	1,624	,113	,255	,692
	ZAC	-,037[c]	-,553	,584	-,089	,980

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED

c. Predictors in the Model: (Constant), LnSRED, HCERT

Priloga 15: Rezultati odvisnosti cen revidiranja za leto 2012

Tabela 1: Opisne statistike

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
LnCENA	10,4217	1,47360	35
LnSRED	18,1711	1,81953	35
HCERT	28,6000	32,17983	35
DOLG	39,9389	23,05154	35
STAT	,5429	,50543	35
ZAC	,3714	,49024	35

Tabela 2: Korelacijski koeficienti

Correlations

	LnSRED	HCERT	DOLG	STAT	ZAC
LnSRED	1,000	,446	,419	,582	-,157
HCERT	,446	1,000	,533	,372	,153
DOLG	,419	,533	1,000	,427	-,191
STAT	,582	,372	,427	1,000	-,007
ZAC	-,157	,153	-,191	-,007	1,000

Tabela 3: Analiza modela

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,782[a]	,611	,599	,93300	,611	51,817	1	33	,000
2	,879[b]	,772	,758	,72550	,161	22,576	1	32	,000
3	,899[c]	,808	,789	,67625	,036	5,830	1	31	,022

a. Predictors: (Constant), HCERT

b. Predictors: (Constant), HCERT, LnSRED

c. Predictors: (Constant), HCERT, LnSRED, STAT

Tabela 4: Analiza variance

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	45,105	1	45,105	51,817	,000[b]
	Residual	28,726	33	,870		
	Total	73,831	34			
2	Regression	56,988	2	28,494	54,136	,000[c]
	Residual	16,843	32	,526		
	Total	73,831	34			
3	Regression	59,655	3	19,885	43,482	,000[d]
	Residual	14,177	31	,457		
	Total	73,831	34			

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors: (Constant), HCERT

c. Predictors: (Constant), HCERT, LnSRED

d. Predictors: (Constant), HCERT, LnSRED, STAT

Tabela 5: Regresijski koeficienti in stopnje značilnosti

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	9,398	,212		44,257	,000			
	HCERT	,036	,005	,782	7,198	,000	,782	,782	,782
2	(Constant)	3,065	1,343		2,282	,029			
	HCERT	,027	,004	,582	6,171	,000	,782	,737	,521
	LnSRED	,363	,076	,448	4,751	,000	,707	,643	,401
3	(Constant)	4,541	1,393		3,259	,003			
	HCERT	,025	,004	,549	6,167	,000	,782	,742	,485
	LnSRED	,264	,082	,325	3,204	,003	,707	,499	,252
	STAT	,689	,286	,236	2,415	,022	,630	,398	,190

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 6: Izločene spremenljivke

Excluded Variables[a]

Model		Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
						Tolerance
1	LnSRED	,448[b]	4,751	,000	,643	,802
	DOLG	,225[b]	1,812	,079	,305	,716
	STAT	,394[b]	4,088	,000	,586	,862
	ZAC	-,097[b]	-,883	,384	-,154	,977
2	DOLG	,118[c]	1,154	,257	,203	,674
	STAT	,236[c]	2,415	,022	,398	,646
	ZAC	,007[c]	,073	,943	,013	,913
3	DOLG	,074[d]	,749	,460	,135	,646
	ZAC	-,007[d]	-,087	,931	-,016	,909

a. Dependent Variable: LnCENA

b. Predictors in the Model: (Constant), HCERT

c. Predictors in the Model: (Constant), HCERT, LnSRED

d. Predictors in the Model: (Constant), HCERT, LnSRED, STAT

Priloga 16: Regresijski koeficienti analize od leta 2006 do 2012

Tabela 1: Regresijski koeficienti za leto 2006

Coefficients[a] – 2006

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	2,058	,951		2,163	,036			
	LnSRED	,412	,055	,619	7,458	,000	,824	,759	,520
	HCERT	,010	,003	,324	4,048	,000	,655	,534	,282
	DOLG	,004	,004	,084	1,159	,253	,283	,178	,081
	STAT	,242	,162	,116	1,491	,143	,474	,227	,104
	ZAC	-,036	,211	-,012	-,170	,866	-,019	-,026	-,012

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 2: Regresijski koeficienti za leto 2008

Coefficients[a] – 2008

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	3,788	1,388		2,730	,009			
	LnSRED	,308	,076	,410	4,032	,000	,705	,533	,332
	HCERT	,018	,004	,427	4,305	,000	,691	,558	,354
	DOLG	,001	,006	,009	,097	,923	,221	,015	,008
	STAT	,607	,236	,233	2,571	,014	,529	,373	,212
	ZAC	-,142	,268	-,048	-,531	,598	-,286	-,083	-,044

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 3: Regresijski koeficienti za leto 2010

Coefficients[a] – 2010

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	,132	1,122		,117	,907			
	LnSRED	,541	,067	,668	8,108	,000	,865	,804	,503
	HCERT	,016	,003	,370	4,941	,000	,686	,636	,306
	DOLG	-,007	,004	-,132	-1,895	,066	,280	-,301	-,118
	STAT	,322	,202	,119	1,595	,119	,586	,257	,099
	ZAC	-,163	,329	-,031	-,496	,623	,092	-,082	-,031

a. Dependent Variable: LnCENA

Tabela 4: Regresijski koeficienti za leto 2012

Coefficients[a] – 2012

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Correlations		
		B	Std. Error	Beta			Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)	4,475	1,505		2,974	,006			
	LnSRED	,259	,087	,320	2,976	,006	,707	,484	,240
	HCERT	,024	,005	,514	4,838	,000	,782	,668	,390
	DOLG	,005	,007	,078	,746	,462	,578	,137	,060
	STAT	,639	,301	,219	2,118	,043	,630	,366	,171
	ZAC	,038	,267	,013	,144	,886	,025	,027	,012

a. Dependent Variable: LnCENA